

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2015-YL-083

UMDETÜ'L-HAKAYIK BİRİNCİ CİLT
TRANSKRİPSİYON

HAZIRLAYAN
Birsen KARAMAN

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN

AYDIN- 2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Birsen KARAMAN tarafından hazırlanan “Umdetü'l-Hakayık Birinci Cilt Transkripsiyon” başlıklı tez, 25.12.2015 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı:	Kurumu :	İmzası:
Başkan: Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN	ADÜ
Üye: Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN	EGE
Üye: Yrd. Doç. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN	ADÜ

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ
Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../ 2015

Birsen KARAMAN

ÖZET

UMDETÜ'L-HAKAYIK I. CİLT TRANSKRİPSİYONU

Birsen KARAMAN

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN

2015, 151 sayfa

1838 yılında İstanbul'da doğan Süleyman Hüsnü Paşa, Harbiye Mektebi'nden mezun olmasının ardından Karadağ Harekâtına katılmıştır.

İlk görevi bu askeri harekât olan Süleyman Hüsnü Paşa, burada Derviş Mehmet Paşa kuvvetlerine katılmıştır. İskorbüt ve bağırsak hastalıkları ile uğraşan, morali bozuk ve sürekli şikâyet eden askerlerden oluşan taburlarla karşılaşan Süleyman Hüsnü Paşa, kendini iki görev mükellef görür. Bunlardan birincisi, askerinin sıhhat ve afiyetine çalışmak; İkincisi ise askerinin ahlak yapısı ve moralini düzeltmekti.

Umdetü'l-Hakayık adlı eserinde Karadağ harekâtının askeri cephesini zafer ve çekişmeleri ile birinci elden kaynak olarak karşımıza çıkarmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Süleyman Hüsnü Paşa, Karadağ, Umdetü'l-Hakayık, Derviş Mehmet Paşa, İskorbüt

ABSTRACT

TRANSCRIPTION OF UMDETU'L-HAKAYIK VOLUME I

Birsen KARAMAN

Master Thesis, Department of History

Supervisor: Asst. Assoc. Dr. Mehmet BAŞARAN

Süleyman Hüsni Pasha, born in 1838 in İstanbul, participated to the Karadağ (Montenegro) Campaign following his graduation from Harbiye Mektebi (School of Warfare). In his first mission, Süleyman Hüsni Pasha joined here to the forces of Derviş Mehmet Pasha.

Encountering with soldiers who were suffering from scurvy and indestinal diseases, demoralized and in a constant state of complaint, Süleyman Hüsni Pasha considered himself charged with two missions. First, try to improve health and mood of soldiers; and second, restore their manner and moral.

In his work, Umdetu'l-Hakayik, he presented the military aspect of Karadağ Campaign with its victories and struggles as a primary source.

KEYWORDS: Süleyman Hüsni Pasha, Karadağ (Montenegro), Umdetu'l-Hakayik, Derviş Mehmet Pasha, scurvy.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, Balkanlara yerleşmeye başladığı andan itibaren, uyguladığı politikalar ile birlikte Türk nüfusu hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. 19. Yüzyıla kadar Balkanlarda egemenliği elinde tutmayı başaran Osmanlı Devleti, Rusya, Avusturya gibi Balkanlarda çıkarı olan ülkelerin politikaları sonucunda toprak kaybı yaşamaya başlamıştır.

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Balkanlardaki topraklarını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu çalışmamızda Osmanlı'nın Balkanlardaki siyasal ve askeri alanda yürüttüğü mücadeleyi, en önemli kaynaklarından biri olan ve birinci elden kaynaklarımızdan Süleyman Hüsnü Paşa'nın bizzat kaleme aldığı "UMDETÜ'L-HAKAYIK" adlı eserinden yola çıkarak ortaya koymaktır.

Çalışmalarım boyunca değerli yardımlarını gördüğüm danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN'a, Yrd. Doç. Aysun SARIBEY HAYKIRAN'a teşekkür ederim.

Birsen KARAMAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ	xi
EKLER DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ	1
1. YAZAR VE ESER HAKKINDA BİLGİ SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA (1838 İSTANBUL-8 AĞUSTOS 1892 BAĞDAT)	2
1.1. Hayatı	2
1.2. Eserleri ve Tarih Anlayışı	4
1.2.1. Sâhib-İ Eser Süleyman Paşa'nın Terceme-İ Hâli	7
1.2.2. İfâde-İ Müstensih	14
1.2.3. “Zehî Tasavvur-I Bâtıl Ve Zehî Hayâl-İ Muhâl”	18
1.2.4. Lekad Esmâ'te Lev Nâdeyte Hayyen ve Lâkin Lâ Hayâte Limen Tunâdî...22	
1.2.5. Umdetü'l-Hakâyık.....	25
1.2.6. Karadağ Kısmında İkinci Sefer	26
1.2.7. Huzûr-I Sâmi-İ Cenâb-I Müşîr	39
1.2.8. An Muradovice.....	39
1.2.9. Sırp Muhârebesi	64
TARTIŞMA VE SONUÇ	75
KAYNAKLAR	79
EKLER.....	81
ÖZGEÇMİŞ	151

EKLER DİZİNİ

Ek 1. UMDETÜ'L-HAKAYIK BİRİNCİ CİLT	81
---	----

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu: Osmanlı'nın son dönemlerine ilişkin önemli yer tutan Osmanlı – Rus savaşını ve safhalarını birinci elden kaynaktan öğrenerek, günümüze aktarmak.

Çalışmanın Amacı: Çalışmanın amacı Osmanlı ve Rus Savaş dönemine ilişkin durumu ortaya koymak.

Çalışmanın Önemi: Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda yaşanan özellikle savaş potansiyelini ortaya koyarak, yengi veya yenilgilerinin hangi neden ve sonuçlardan geçerek yaşandığının belirlenmesini sağlamak.

Çalışmanın Varsayımları: Çalışmamızın temel varsayımı yüzyıllara damga vurmuş Osmanlı Devletinin yaşanan gelişmelerden son derece etkilendiğidir. Savaş koşulları ve askerinin özellikleri hangi özgün şartlar ve sonuçları oluşturmuştur? Asker - Komutan ve Yöneticiler ilişkilerinde ortaya çıkan temel sorunlar nelerdir?. Bu ve buna benzer birçok soruya yanıt verilmesi beklenmektedir.

Materyal ve Yöntem: Çalışmamızda ağırlıklı olarak Süleyman Paşa'nın "Umdetü'l-Hakayık" adlı eserinin Birinci Cildi Sicili kullanılmıştır.

1. YAZAR VE ESER HAKKINDA BİLGİ SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA (1838 İSTANBUL-8 AĞUSTOS 1892 BAĞDAT)

1.1. Hayatı

Süleyman Hüsnü Paşa, 1838 yılında İstanbul'da Süleymaniye civarındaki Molla Gürani mahallesinde doğmuştur. Babası yeniçeri ağası Mehmet Halet Efendi'dir.

Öğrenim hayatına mahalle mektebinde başlayan Süleyman Paşa, o dönem Beyazıt Camii'nde ders veren Mudurnulu İsmail Efendi'den Arapça ve Farsça'yı öğrendi. Daha sonra Maçka Askeri İdadisi'ne girdi. Burayı bitirdikten sonra Mekteb-i Harbiye'ye (bugünkü Harp Okulu) devam etti. 1863 yılında Mekteb-i Harbiye'den mezun olarak orduya katıldı.

Süleyman Hüsnü Paşa'nın ilk görevi, Karadağ Harekâtına, Derviş Mehmet Paşa kuvvetlerine katılması oldu. Buradan İstanbul'a döndüğü zaman, Harp Okulu'na önce matematik sonra kitabet (kompozisyon) hocası olarak tayin edildi. Askeri eğitimin geliştirilmesinde büyük hizmetleri olan Galip Paşa'nın ölümü üzerine ondan boşalan Mekatib-i Askeriye Nazırlığı'na tayin edildi. Bütün askeri okullardan sorumlu olan bu makam, yalnız Harp Okulu'nu değil daha alt kademedeki askeri okulları da bünyesine alıyordu.

Süleyman Paşa, bu görevi sırasında öncelikle askeri okulların ders programını ve müfredatlarını yeniden düzenlemiş ve bu programlara uygun tarih ve dil kitaplarını kaleme almıştır. Kaleme aldığı bu kitapları ile de Türklük şuurunun uyanmasında etkili olmuştur.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve yerine V. Murat'ın çıkarılması sırasındaki olaylara askeri öğrenciler de karışmıştı. Bu olayı unutmayan Sultan II. Abdülhamit, hükümdar olduktan sonra Süleyman Paşa'dan sürekli kuşku duymaya başlamıştı. Bu sebeple II. Abdülhamit, ona güven duymadığı için, onu İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla, Ahmet Muhtar Paşa'dan boşalan Bosna-Hersek kumandanlığına tayin etti. Süleyman Paşa bu görevdeyken 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) patlak verdi. Rumeli'deki kumandanlar başarı gösteremeyip Rus orduları Bulgaristan içlerine ilerleyerek Şıpka Geçidine dayanması üzerine Süleyman Paşa, birliklerini deniz yoluyla Dedeağaç'a nakletti

ve oradan Şıpka Geçidi'ne yürüdü. Burada şiddetli çarpışmalar yaşandı. Artık mareşal rütbesini almış olan Süleyman Paşa, harekatı başarıyla yürüttü. Ancak onun gösterdiği kahramanlığa rağmen Türk ordusu yenik düştü. Bu savaştan sonra Süleyman Paşa 'Şıpka Kahramanı' olarak anıldı. Fakat cephe gerisindeki entrikalar, Sultan Abdülhamit'i etkiledi ve yenilginin sorumlusu olarak o gösterildi. Süleyman Paşa tutuklanarak İstanbul'a getirildi ve Taşkışla'ya hapsedildi. Yargılanması bir yıl kadar sürdü. Sonunda idama mahkûm edildi. Sultan II. Abdülhamit, idam cezasını sürgüne çevirdi. Bağdat'a sürülen Süleyman Paşa hayatının son dört yılını burada geçirdi. 8 Ağustos 1892'de Bağdat'ta ölen Süleyman Paşa, Ebu Yusuf Camii'nin bahçesine gömüldü.

Süleyman Hüsnü Paşa, edebiyat öğretmeni, kaymakamlık, din bilgini ve yazarlık görevlerini yaptı. Eğitim ve öğretim alanında büyük hizmetler görmüştür. Ona asıl ün kazandıran, Türk milli şuurunun ve Türkçülüğün uyanmasını sağlayan çabalarıdır. Süleyman Paşa, askeri okulların programlarını milli ruha uygun hale getirdiği zaman, bu okullarda okutulacak ders kitabı bulmakta zorluk çekmişti. Bunun üzerine Süleyman Paşa, ders kitaplarını kendisi yazmak zorunda kaldı. Din bilgisi, Türkçe ve Tarih kitaplarını kaleme aldı. Bu kitapları çok açık, sade bir Türkçe ile yazdı.

Süleyman Paşa'nın en önemli eseri, "Tarih-i Âlem" adıyla kaleme aldığı Dünya tarihidir. Süleyman Paşa bu kitabının önsözünde şöyle demektedir: "Askeri mekteplerde okutulmakta bulunan umumi tarihin, yabancı dillerden aynen aktarılması sebebiyle, İslam akideleri ve milli ahlaka aykırılığı ile beraber, Eski Çağ kısmının da ancak birkaç faslı tercüme olduğu için, şimdiye kadar maksada ulaşılammış idi." Paşa, bu sebeple eserini, "inanılan hususlara ve İslam adabına uygun olmak ve doğu vakalarına bilinen bağları sebebiyle tamamen içinde yer almış ve karışmış bulunmak üzere" kaleme aldığını belirtmektedir.

Süleyman Paşa, Tarih-i Âlem'de, Türklerin İslamiyet'ten önceki tarihlerine geniş yer vermiştir. Eser için yararlandığı kaynaklar arasında De Guignes'in Hunlar Tarihi ve Raymond'un Tatar Tarihi de bulunmaktadır. Bu bakımdan, Tarih-i Âlem, batıda ortaya çıkan Türkoloji araştırmalarından istifade edilerek yazılmış ilk Türkçe eserdir. Tarih-i Âlem'in ilk bölümü V. Murat zamanında basılmış, ancak Sultan Abdülhamit döneminde yasak kitaplardan sayılarak toplatılmış ve Harbiye Matbaası evrak mahzenine atılmıştır.

Kendi tarihimizi, batılılardan değil, kendimizden öğrenmemiz gerektiğini savunmuştur Süleyman Paşa. Süleyman Paşa gibi bir şahsiyetin siyasi sebeplerle saf dışı bırakılması ve eserlerinin okutulmaması, Türkçülük tarihi açısından önemli bir kayıp olmuştur.

Kaleme aldığı dilbilgisi kitabında: 'Milletimizin adı Türk'tür, dili Türkçedir' şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Yaşadığı dönem için çok yeni olan görüşleri, Süleyman Paşa'yı Türkçülüğün büyük şahsiyetleri arasına sokmuştur.

1.2. Eserleri ve Tarih Anlayışı

Süleyman Paşa, Türklük fikrine hizmet etmiş bir tarihçidir. Türk tarihi ve diline ait önemli eserler veren Paşa, Ahmet Vefik Paşa'dan sonra, ilmi Türkçülüğün ikinci siması olarak görülmektedir. İlmi Türkçü Süleyman Paşa, tanınmış Türkiyatçı Fransız De Guignes'in tesirinde kalmıştır. Süleyman Paşa'nın eserleri şunlardır:

1. Mebanil-İnşa: Osmanlı edebiyat kaidelerini bildiren iki ciltlik bir eserdir, Bu özet eserde, Ferrelan, Napoleon, Racine ve Volney'den seçme parçalar bulunmaktadır.

2. Tercüme-i Risale İrade-i Cüziyye: Süleyman Paşa'nın ilk eseri olup, Akkerman'ı Mehmet bin Mustafa Efendi'nin Arapça eserinin İrade-i Cüz'iyye Risalesi adıyla Türkçeye çevrilmiş şeklidir. Sekiz fasıldan oluşan kırk sayfalık kitap, Cemaziyelevvel 1283/1868'de basılmıştır.

3. İlmi Hali Sagir: 130 sayfalık eser, 1871 'de Matbaa-i Amire'de basılmıştır. İslam dini üzerine yazıldıkları halde Arapça ve Acemce kelime ve terkiplere mümkün olduğu kadar yer verilmemesi bilhassa dikkat çeker. Mesela; Allah'ı anlatırken; "Birdir, kendisinin hiç ortağı, yardımcısı ve benzeri yoktur; dünyada gördüğümüz ve bildiğimiz şeylerden hiçbir şey ona benzemez. Anadan, babadan, oğuldan, kızdan, kandan, uykudan, uyuklamadan, yemeden, içmeden, gülmeden, ağlamadan, sevinmeden, yerinmeden beridir" der.

4. İlmihali Kebir: 40 sayfadan ibaret olup, 1873 tarihlidir.

5. İlmi Sarfı Türkî: Bu gramer kitabını, Türkçeyi ayrı bir dil olarak kabul ettiği için Sarf-ı Türk diye isimlendirmiştir. Süleyman Paşa, bu konudaki görüşünü

Recaizade Ekrem'e yazdığı bir mektupta; "Osmanlı edebiyatı sözü yanlışır; dilimize Osmanlı dili, milletimize Osmanlı milleti denilemez, Osmanlı tabiri devletin adıdır; milletimizin adı sadece Türk'tür. Bu sebeple Türk dili ve edebiyatımıza da Türk edebiyatı demek lazımdır" cümleleriyle dile getirmektedir.

6. Umdetül Hakayık: Bu eser, Namık Kemal'in isteği üzerine kaleme alınmış harp hatıralarıdır. Altı cilttir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbine dair mufassal tarihtir.

7. Hissi İnkılab: Paşa'nın milliyetçi yönünü yansıtan ve ölümünden sonra basılan bir eserdir. 64 sayfalık bu kitapta, Harp Okulu öğrencilerinin de iştirak ettirildiği askeri kuşatmayla Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişi ve V. Murat'ın tahta çıkarılışı vakası uzun uzadıya anlatılmaktadır.

8. Tarihi Âlem: Askeri Okullar Nazırı olduğu sırada yazdığı ders kitapları ile Türkçülüğü öğretime sokan Süleyman Paşa, Tarih-i Âlem'de Türk tarihine geniş yer vererek İslam'dan önceki Türklerden Hunlara bu eserle dikkat çekmiştir. Türk tarihçiliğinde, Avrupalı yazarlara dayanarak İslam öncesi Türklere ait bir bölümü ilk kez ele alan Süleyman Paşa'dır. Süleyman Paşa'nın, "Temellük-i Arazi Layihası" ve "Hitta-i Irakiyye Layihası" adlarıyla iki adet basılmamış layihası vardır. Hazırlanmakta olan kitapları ise; "Tarih-i Umumi, Kurun-ı Vusta", "Devlet-i Aliyye Tarih-i Askeriyesi" ve "Kıtaat-i Hamse-i Cihan Coğrafyası" olarak belirtilmiştir. Süleyman Paşa'nın mahkemesine ait bilgileri de, oğlu Süleyman Sami Bey bir kitap halinde "Süleyman Paşa Muhakemesi" ismiyle neşretmiştir.

Türklerin ilk atalarının Hunlar ve Oğuz Han'ın ilk cihangir Türk hükümdarı olduğunu belirtmesi, eski tarih devirlerinden beri Asya'ya yayılmış ve hükmetmiş büyük bir Türk ırkının varlığını açıklaması; Hunlar, Macarlar, Tatarlar, Bulgarlar vs. Türk boylarının aynı ırktan geldiğini belirtmesi "Öğretici Tarih Anlayışı"nın Süleyman Paşa'da var olduğunu göstermektedir. Tarih-i Âlem'i vücuda getirirken çeşitli kaynaklardan yararlanması Paşa'nın "Araştırmacı Tarih Anlayışı"na sahip olduğunu göstermektedir

Sonuç itibariyle Süleyman Paşa, araştırmacı ve yenilikçi bir düşünce sistemine sahiptir. Mebani-ül-İnşa ve Tarih-i Âlem isimli eserlerinde o zamana kadar emsaline rastlanmayan konuları ele alması ve özellikle Bağdat'ta sürgün

bulunduğu yıllarda bir yandan Umdetül Hakâyık'ı kaleme alırken, diğer taraftan din, dil, eğitim, kültür, ekonomi, ticaret, maliye, askerlik ve şehircilik konularında istatistik değerler vererek hazırlamış olduğu Hıttâ-ı İrakîyye Layihası titiz bir gözlemci ve araştırmacı olduğunun belgeleridir. (Efe, 2004, s. 207-211)

İdâre işleri, Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye'nin İstanbul'daki askerî matba'asınca ifâ edilir.	ASKERÎ MECMÛ'A TÂRÎH KISMI Üçüncü sene	Yazı işleri, Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye'nin onuncu şubesinde tedvîr olunur.
--	--	---

Haziran 1928 69 Numaralı askerî mecmû'aya mülhak olarak neşrolunmuştur.

Sayı: 10

UMDETÜ'L-HAKÂYIK

Yazan:

Merhûm Müşîr Süleyman Paşa

Muhteviyâtı:

Süleyman Paşa'nın terceme-i hâli, İfâde-i müstensih, Karadağ kısmında ikinci seferin birinci devri, Sırp Muhârebesi.

Metin arasında ve hâricinde 4 haritası ve 1 krokisi vardır.

“Umdetü'l-Hakâyık” eserinin fihristi

	Sayfa
Sâhib-i eser Süleyman Paşa'nın terceme-i hâli	1
İfâde-i müstensih	8
Umdetü'l-Hakâyık müellifinin ifâdesi	17
Karadağ kısmında ikinci sefer	18
Birinci devri	18
Sırp Muhârebesi	52

1.2.1. Sâhib-İ Eser Süleyman Paşa'nın Terceme-İ Hâli

(Sayfa 1)

Süleyman Hüsnü Paşa, bin iki yüz elli dört (1254) senesi Ramazân-ı Şerifinin yirminci (20.) Cuma gecesi Dersaadet'te, Süleymaniye civarında Molla Gürani mahallesinde, 7 aylık olarak dünyaya gelmiştir. Pederi, Yeniçeri Ağası Hafidi es-Seyyid Muhammed Hâlid Efendi'dir. Min cihetü'l-eb ve'l-ümm sadâtan olup silsile-i âbâsı peder cihetinden Bursa'da medfun Emir Sultan Hazretleri'ne ve vâlîde tarafından Tosya'da medfün Şeyh Pınar Hazretleri'ne muttasıldır. Muhtelif Mekâtib-i İbtidâiyye'de ve Dâru'l-Maârif'de tahsîl-i ibtidâiyyi ikmâl ettikten sonra Bayezid Camii Şerifi'nde bir müddet derse devam ile Mudurnulu İsmail Efendi'den telemmüz¹ etmiş ve bin iki yüz altmış dokuz senesinde Dersaadet'te Maçka'da vâki' mekteb-i îdadi-i askeriyyeye kaydolanup bin iki yüz yetmiş iki senesinde Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye'ye nakl eylemiştir. Bin iki yüz yetmiş altı senesinde Fünûn-ı Askeriyyeyi ikmâl ederek mülâzim-i sâni' nasb ve ta'yîn edilmiş ve o tarihte Bosna Yeni Pazar'ında ikâmet üzere bulunan ikinci (2.) Ordu-yu Osmanî'ye mensub beşinci (5.) Talîa taburunun dördüncü (4.) bölüğü mülâzim-i sâni'liğine yerleştirilerek taburuna gitmiştir. Muahharan mezkûr tabur Hersek cihetine me'mûr olduğundan, birlikte hareket ederek, o tarihte Hersek Fırka-i Askeriyyesi kumandanı Ferîk Derviş Paşa maiyyetiyle vukûa gelen ve kısmen Merhum Serdar-ı Ekrem Ömer ve Abdülkerim Nadir Paşalar nezareti tahtında bulunan Hersek ve İşkodra cihetlerindeki vakâyi-i harbiyyenin kâffesinde bulunarak gösterdiği liyakat ve besâlet üzerine yetmiş sekiz senesi Nisan'ında rütbesi mezkûr tabur mülâzim-ı evvelliğine ve "Biyela Pavliçi"de vâki' olan muhârebeye fevkalade fedakârlık göstererek altı taburu bir tehlikeden kurtarmasına mükâfâten sene-i mezkûre Ağustos'unda beşinci (5.) bölük yüzbaşılığına terfî edilmiştir.

Ba'de'l-muharebe tebdîl-i hava zımında İşkodra'dan İstanbul'a gelip o sırada maiyyet-i Sultan Abdülaziz Hânî'de teşekkül eden Rikâb-ı Hümâyun Saff-ı Piyade beşinci (5.) bölüğüne nakletmiştir. Yetmiş dokuz senesinde mezkûr bölüklerin umûr-ı tahrîriyyesine me'mûr olmuş ve 81 senesi Eylül'ünde kemâ kân umûr-ı tahrîriyyede bulunmak üzere rütbesi Sol Kol Ağalığı'na terfî olunup sene-i mezkûre Teşrîn-i Sâni'sinde bâ fermân-ı âlî silahşörân Sağ Kol Ağalığı'na nasbedilmiştir.

¹ Telemmüz: Talebelik etmek. Çömezlik etmek.

(Sayfa 2)

Bu esnâda bir taraftan vazîfe-i askeriyyesini îfâ ile beraber bir taraftan da Eyüp Mahkemesi Reisi fuzalâ-yı¹ asırdan Şehrî Ahmed Nüzhet Efendi merhûmun halka-i tadrîsine² devam ederek ulûm-ı Arabiyye ve dîniyyeden ale'l-usûl icâzetnâme almış ve Akkirmânî'nin “İrade-i Cüz'iyye” risalesini Türkçe'ye terceme etmiştir.

Seksen iki Eylül'ünde silahşörân lağv edildiğinden açığa çıkarılmıştır. Bir müddet sonra, o aralık zuhûr eden Girit hâdisesinin def'i için İzmir'de mütehaşşid³ Asâkir-i Redîfe'nin ta'lîmine me'mûren Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî⁴ tarafından İzmir'e gönderilmiş ve asâkir-i mezkûreyi birkaç ay zarfında matlûb-u vechle ta'lîm ve terbiye ederek Dersaadet'e avdet etmiştir.

Seksen üç senesi ibtidâsında Karahisar-ı Sahib Redîf taburuna binbaşı ta'yîn olunmuş ve bu sırada Girit'te ateş-i ihtilal gereği gibi tevsî-i dâire-i iştiâl⁵ ettiğinden taburuyla Girit'e i'zâm⁶ edilmiştir. Seksen beş senesi nihâyetine kadar taburuyla birlikte Kandiye cihetinde bulunarak, merhûm Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa ve Hüseyin Avni Paşa maiyyetinde cihet-i mezkûrede zuhûr eden muhârebâtın kâffesine iştirâk etmiş; “Malviz” müfreze kumandanlığını hüsn-i idâre ile eşkiyânın Kandiya'ya takarrübünü⁷ men' ettiği gibi, o civarda sa'b⁸ ve menâatiyle⁹ meşhur “Roda” balkanına - ki bidâyet-i harbden beri bir ferd-i müslim ayak basmamıştı - cihât-ı muhtelifeden taarruz ve tecâvüzle ruesâ-yı usâtan¹⁰ “Kapudan Koraka”yı ahz u girifte me'mûr olan altı taburun, îfâ-yı vazîfede gösterdiği rehâvet üzerine maiyyetindeki üç yüz mevcutlu tabur ile Balkan başında yapılmış kalmış iken kat'â fütûr¹¹ getirmeyerek, hemen ormana hücum ile

¹ Fuzala=Fudala: Faziletli.

² Halka-i tadrîsine: Öğrenim, ders halkası.

³ Mütehaşşid: Toplanmış, yığılmış.

⁴ Dar-ı Şûrâ-yı Askerî: Askerlikle ilgili kural ve karar taslaklarını hazırlardı. II. Mahmut devrinde kuruldu, Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığının yaptığı görevleri yerine getirirdi. Şûrâ teşkilâtı sonradan kaldırıldı ve görevleri Erkân-ı Harbiye'ye verildi.

⁵ İштиâl: Tutuşup yanma, parlama, alevlenme.

⁶ İ'zâm: Yollama, gönderme.

⁷ Takarrüb: Yaklaşma, yanaşma

⁸ Sa'b: Güç, zor, çetin.

⁹ Menâat: Çetinlik, sarplık, güçlük.

¹⁰ Usât: Asiler, zorbalılar.

¹¹ Fütür: Zayıflık, gevşeklik, usanma.

eşkıyânın muvakkat hânelerini ihrâk ve iki bini karîb cemi'yyetlerini târumâr etmiş ve maiyyetinin azlığı ve diğere taburların hareket-i taarruziyyeye adem-i iştirâkı hasebiyle merkez-i hareket olan ve "Roda" balkanına on dört saat mesâfede bulunan "Korsona" karyesine avdet imkânı kalmadığını görerek kemâl-i sür'at ve tedbîr ile düşmana duyurmaksızın, mezkûr ormana iki saat mesafede olan "Perîri" karyesine doğru hareketle karye-i mezkûrede miralay Ahmed Eyyûb Bey'in kumanda ettiği kuvve-i askeriyyeye iltihâk eylemiştir.

Gâilenin¹ indifâ'ından² sonra Dersaadet'e avdetle seksen beş senesi Şubat'ında mekteb-i harbiyye münşeât müdürlüğüne me'mûr olup Girit'te sebk³ eden hidemâtına binâen 2 - Temmuz -

(Sayfa 3)

1286 târihinde rütbesi kaymakamlığa terfi' olunmuştur. Bu aralık Yemen ve Asir gâileleri zuhûr etmesi üzerine 10 - Kânûn-ı Evvel - 1286'da fırka-i ihtiyâtiyye kumandanı Ferîk Redîf Paşa ile beraber me'mûren Asir'e gitmiş ve hitta-i⁴ mezkûrede vukû'a gelen bi'l-umûm muhârebâta iştirâk ederek 19 - Nisan - 1287'de ve Yemen'de miralay nasb ve ta'yîn olunmuştur. Bir müddet sonra ve yine bu sene zarfında me'zûnen Der-Saadet'e gelerek Mekteb-i Harbiyye'de münşeât muâllimliğine devam etmiş ve muahharen uhdesine târih muallimliği de tevcîh edilmiştir.

9 - Temmuz sene 1289'da mirlivalıkla mekâtib-i askeriyye nâzır-ı sânilîğine ve ders nâzırlığına ta'yîn olunup doksan senesinde uhdesine müstakilen mekâtib-i askeriyye nezâreti verilmiş ve doksan iki senesi Mayıs'ında rütbesi ferîkliğe terfi' olunmuştur. Bir ay sonra mekâtib-i askeriyye nezâreti uhdesinde olduğu halde, Meclis-i Vükelâ kararıyla ve müşâvir-i harb sıfatıyla o sırada Sırp muhârebesine me'mûren Der-Saadet'ten müteheyyi-i⁵ hareket olan merhum Serdar Abdülkerim Nâdir Paşa ile beraber Sofya'ya azîmet etmiş ve muahharen Der-Saadet'ten vâki' olan iş'âr üzerine Şehirköy (Prut) ciheti kumandanlığına ta'yîn olunmuştur. İlk önce Rusyalı meşhur General "Çernayef=Cherniaev"ın taht-ı

¹ Gaile: Dert, sıkıntı.

² İndifâ': Ortadan kalkma.

³ Sebk: İleri geçme, vaki olma.

⁴ Hitta: Memleket, diyar, ülke.

⁵ Müteheyyi: Hazırlanmış, hazır.

kumandasında, “Babinaglava”da tahaşşüd¹ etmiş olan Sırp fırka-i askeriyyesiyle çarpışarak bir fırkayı mağlûb etmiş ve Ahmed Eyyûb Paşa Niş’den “Knezovac” üzerine hareket ettiği sırada hatt-ı imtiyâzı tecâvüzle, “Panderole” kapısından Sırbistan’a, “Morova” vâdisine dâhil olarak “Knezovac” kurbunda müşârunileyhin fırkasıyla birleşmiştir. Bundan sonra teşekkül eden kuvve-i cesîmenin birinci hatt kumandanlığında bulunarak “Knezovac” kasabasının feth ve teshîrinde hidemât-ı fevkalâde ibrâz ettiği gibi târîh-i harbde “Coynes” muzafferiyeti nâmıyla yâd edilen futûhât-ı cesîme planını bizzat tertîb ederek, Sırpılilarca pek kavî bir medâr-ı istinâd olan “Coins” tepelerini iki taburla icrâ ettiği bir hücum netîcesinde zaptetmiş ve bu muvaffakiyyet bilâhare “Aleksinac” muzafferiyetini intâc ederek maiyyetindeki askerle beraber ilk evvel Aleksinac’a girmek şerefini ihrâz eylemiştir.

Sırp mütârekesinden sonra bâ-irâde-i seniyye Serdar-ı merhûm ile beraber Der-Saadet’e avdet ederek o sırada Mithat Paşa merhûmun taht-ı riyâsetinde, Bâb-ı Âlî’de in’ikâd eden Kânûn-ı Esâsî meclisine zât-ı şâhâneye vekâleten me’mûr olmuş ve muahharan Kânûn-ı Esâsî’inin bi’l-umûm mevâddını tenkîd için merhûm Ziyâ, Kemal ve Abidin Beylerden müteşekkil komisyona riyâset etmiştir.

(Sayfa 4)

Doksan iki senesi Kânûn-ı Evvel’inde rütbesi müşîriyyete bi’t-terfi Bosna ve Hersek kumandanlığına ta’yîn kılınmış ve Hersek’e giderek intizâmât-ı askeriyyesi ve sıhhati fevkalâde muhtell² olan fırkanın iâde-i sıhhat ve intizâmına muvaffak olduktan sonra doksan üç senesi Mayıs’ında “Piva” ve “Duga” boğazı kuleleriyle “Nikşik” kalesine zahîra îsâline me’mûr olduğu hâlde, Karadağ ülkesine tecâvüzle dağlıların kahr u tenkîli ve İşkodra fırkasıyla birleşmesi lüzûmunu mükerreren arz ederek, mes’ûliyyeti kendisine râci’ olmak üzere verilen me’zûniyyete binâen Mayıs’ın on dokuzuncu günü “Mostar”dan hareket ve düşmanı gerek “Kromnac”, “Pive” ve “Pruşka” mevki’lerinde ve gerek “Ostrok” boğazı dâhilinde bi’d-defeât hezîmet-i fâhişeye uğratarak ve Karadağ memâlikini ortasından yarıp geçerek, sene-i mezkûre Haziran’ının on ikinci günü İşkodra cihetindeki “İşboz” kalesine muvasalat etmiş ve ba’dehû “İşboz”dan Çetîne aleyhine hareket etmek üzere “Podgorica”ya gelmiştir.

¹ Tahaşşüd: Birikme, toplanma.

² Muhtell: Bozulmuş, karışmış.

Bu esnâda Ruslar'ın Tuna'ya tecâvüzle Balkan'a doğru hareket ettiklerini haber alarak "Edirne ve İstanbul'u Rus tecâvüzünden muhâfaza için, Çetîne hareketinin terkiyle, ya kendi refâkatinde ve yahud Ali Sâib Paşa maiyyetinde bulunan kırk elli taburun Bar tarîkiyle Dedeâğacı'na aldırılması" lüzûmuna dair kaleme aldığı ve İşkodra fırkası kumandanı Ali Sâib Paşa'ya da imzâ ettirdiği telgrafnâme üzerine, iki gün sonra Rumeli cihetine memûr olmuş, ve maiyyetinde bulunan on yedi on sekiz bin mevcudlu kırk dört taburla ve Bar iskelesi¹ tarîkiyle, doksan üç senesi Temmuz'unun dokuzuncu günü Dedeâğacı'na gelerek kuvve-i mevcûdesini "Edirne", "Tırnova" ve "Sekbanlı" istasyonunda tahşid ettikten sonra Temmuz'un on sekizinde "Eski Zagreb"i istirdâd ve Ruslar'ı Balkanlar'ın gerisine kadar tard ve ib'âd etmiştir.

Muahharan "Şıpka" aleyhine hareket ederek meşhur "Şıpka" geçidini zorlamış ise de Osman ve Muhammed Ali Paşaların buldukları yerlerden kıyıdanmaları ve binâenaleyh Ruslar'ın Tırnova ve Selva cihetlerinden kuvve-i imdâdiyye sevk edebilmeleri üzerine, bu hareketinde muvaffak olamamıştır.

Sene-i mezkûre Eylül'ü evâsıtında ve doksan dört sene-i hicriyyesi Ramazan-ı Şerîf'i evâhirinde Tuna umûm kumandanlığına nakl-i me'mûriyyet edip, sene-i mezkûre Şevval'inde, ve "Plevne"den kat'-ı ümîd olduğu bir sırada, unvân-ı me'mûriyyeti umûm-ı Rumeli harb orduları kumandanlığına tahvil edilmiştir. Bu cihette vukû' bulan muhârebâta ve ale'l-husûs "Elena" muharebe-i ahîresinde

(Sayfa 5)

on üç top ve birkaç yüz esir almak gibi o zamana kadar ordularda emsâli görülmeyen bir muzafferiyet-i kâmileye nâil olmuştur.

Şehr-i Zi'l-Ka'de evâhirinde ve Teşrîn-i Sâni'nin otuzunda, "Plevne"nin esâreti ve Ruslar'ın Balkanlar'ı tecâvüze teşebbüs etmesi üzerine "Elena"yı bi't-tahliye "Elena" ile Tuna şark ordusundan kırk dokuz tabur asker alarak "Orhaniye", "Sofya" ve "Tatar Pazarcığı" cihetinden düşmanın men'-i mürûruna me'mûr edilmiştir. Ancak bu vazîfeyi îfâya bazı mevâni'-i kaviye² haylûlet³

¹ Bar=Antivari.

² Mevâni'-i kaviye: Güçlü engeller.

³ Haylûlet: Araya girme.

ettiğinden ve meselâ umûm-ı kumandan sıfatıyla harekât-ı askeriyyeyi idâre etmek üzere “Edirne”de bulunması lazım geldiği ve merhûm bunda ısrâr ettiği halde, mutlaka “Edirne”den çıkması; telgraf merkezi olmayan “Otlak Köyü”ne gitmesi ve oradan umûm-ı kumandanlığı idâre etmesi iltizâm ve emr olunduğundan şehri Zi’l-hicce’de yani Kânûn-ı Evvel’in yirmi dördüncü günü bi’l-isti’fâ umûm-ı kumandanlık vezâifini serasker Rauf Paşa’ya terkederek Orhaniye’den “Otlak Köyü”ne ric’at eden fırka kumandanlığını deruhte etmek üzere “Otlak Köyü”ne azîmet etmiştir. Otlak Köyü’nde bulunduğu sırada “Şıpka” kolordusunun esâreti emârâtı istihbâr etmesi üzerine “Hacıoğlu Pazarcığı”na gelerek “Edirne”ye ric’at harekâtına başlamış ise de Der-Saadet’ten verilen mütâreke ve adem-i terk-i mevâki’ emri, harekât-ı askeriyyeyi üç gün te’hîr ederek, bu müddet içinde “Şıpka”, “Hâin Köy”, “Troyan” ve “Astrapka” geçitlerinden ilerleyen Ruslar hatt-ı ric’atimizi kat’ etmiş olduğundan, düşmanın yüz yetmiş bin piyâde, altı buçuk fırka süvârî ve sekiz yüz toptan mûrekkeb kuvvetine karşı ekserî müstahfazdan ibâret yirmi beş-otuz bin piyâde, bin beş yüz süvârî ve doksan toptan ibâret kuvve-i cüz’iyyesiyle “Rodop” balkanlarına çıkılmaya mecbûr olmuş ve bu tarîk ile “Edirne”ye ric’at çâreculuğunda bulunmuştur. Bu sırada Ferîk Fuâd ve Şâkir Paşaların aldıkları emr hilâfına hareketle dûçâr-ı hezîmet olmaları ve “İskeçe”ye doğru firâr etmeleri üzerine “Edirne”yi tutmaya imkân kalmadığından “İstanimaka”ya cem’ edebildiği kuvvetle “Tahtalı” Boğazı’ndan “Gümölcine”ye çekilmiş ve ordudan “Karaağaç” İskelesi’ne inmiştir. Burada kuvâ-yı müteferrikayı cem’ ederek fırka ve livâların bir kısmını Der-Saadet’e, Çatalca istihkâmâtına, bir kısmını Yunanistan hudûduna, bir kısmını da kal’a-i sultâniyyenin muhâfazası için Gelibolu ilerisinde vâki’ “Bolayır” istihkâmına sevk etmiş ve o aralık “Bolayır” mevkii kumandanlığına ta’yîn olduğundan “Gelibolu”ya gitmiştir.

Ba’de’l-mütâreke ve Gelibolu’da bulunduğu sırada serasker Rauf Paşa’nın
3 - Şubat - 1293

(Sayfa 6)

tarihli tahrîrâtıyla ve “harb ordu-yu hümâyunlarında kumandanlık me’mûriyyetiyle bulunduğu o âna âid sû-i hâl ve hareket ve buna müteferri’ bazı husûsâtta dolayı” ta’bîriyle 4 - Şubat - 1293 tarihinde Gelibolu’da taht-ı tevkîfe alınarak Şubat’ın beşinci günü Dersaadet’ten sûret-i mahsûsada gönderilen “mukaddime-i hayr” zırhlısına bi’l-irkâb “kal’a-i sultâniyye”ye i’zâm kılınmıştır.

Kal'a-i sultâniyyede bir ay kadar mahbûs kalmış, Mart'ın üçüncü günü İstanbul'a celb olunup, dördüncü günü bâb-ı seraskerîde "Taşkışla"da tevkîf olunmuş ve bir sene kadar imtidâd eden istintâk ve muhâkemededen sonra rütbesinin ref'ine ve altı sene müddetle Bağdat'ta ikâmetine dâir ittihâz olunan hükm-i örfî, 23 - Kânûn-ı Evvel - 1294 ve 10 - Muharrem - 1296 tarihinde ve süngülü neferler muvâcehesinde teblîğ olunarak, 8 - Şubat - 1294 tarihinde Bağdat'a nefy u iclâ¹ kılınmıştır.

1298 senesi Teşrîn-i Evvel'inde ma'zûliyet maaşı nâmıyla yedi bin beş yüz kuruş maaş tahsîs edilmiştir.

Bağdat'ta on dört sene menfiyyen kalmış ve 16 - Temmuz - 1308 de yine şehir-i Muharremü'l-Harâm'da rahmet-i ilâhiyyeye intikâl etmiştir.

İmam Musa Hazretleri'nin Câmii dâhilinde vâki' Ebâ Yusuf Hazretleri mescid-i şerifleri medhalinin sol tarafında medfûndur. Allah rahmet eyleye.

Muharrerâtında ve husûsî deftere kaydettiği esâmi-i muhârebâtan anlaşıldığı üzere mülâzimliğinden müşîrlğine ve Bolayır kumandanlığına kadar küçük büyük, hâricî ve dâhilî seksen dört muhârebeye iştirâk etmiştir.

Dârü'ş-Şafaka müessislerinden olduğu gibi Sırp hâdisesinin zuhûruna kadar Dârü'ş-Şafaka derslerine ve umûr-ı lâzimesine nezâret etmiş ve mekteb-i mezkûr şâkirdânına tadrîs edilmek üzere "Sarf-ı Türkî", "İlm-i Hâl-i Sağîr" risalelerini te'lîf ve tab' etmiştir.

Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye edebiyât muallimliği zamanında Edebiyât-ı Türkiye kavâ'idini muvazzih² olan "Mebâni'l-İnşâ"yı ve yine mekteb-i mezkûrda tarîh-i umûmî tadrîs ettiği zamanda "İlm-i Arz"a müteallık bazı hakâyıkı³ hâvî bir mukaddimeyi ve milel-i şarkıyye için tafsîlât-ı mükemmeleyi câmi' olan "Târîh-i Âlem"i te'lîf ve neşr etmiştir.

Mekâtib-i Askeriyye ders nezâreti zamanında ders programlarının ıslâhına sinîn-i tahsîliyyenin

¹ İclâ: Uzaklaştırma, sürme.

² Muvazzih: Açıklayan.

³ Hakâyık: Doğru olan asıllar, hakikatler, gerçekler.

(Sayfa 7)

ta'diline ve mekâtib-i i'dâdiyeye talebe yetiştirmek üzere rüşdiyelerini te'sîs ile İstanbul'da dokuz yerde müceddeden birer mekteb-i rüşdî binâ ettirmeye ve Şam'da ve Bağdat'ta birer mekteb-i rüşdî açılmasına muvaffak olmuştur.

Bunlardan başka, mekâtib-i askeriyye funûn muallimliğine mahrec olmak üzere "Menşe'-i Muallimîn"i ihdâs ve te'sîs ettiği gibi ulûm ve funûn-ı tabî'yye ve riyâziyye ve askeriyyeye dâir ecnebî lisanlardan kitap terceme ve te'lif edenlere yüz liradan üç yüz liraya kadar mükâfât-ı nakdiyye ve bir de Mecidî veya Osmânî nişânları verilmesine dâir bir mükâfât nizâmnâmesi vaz' edip bu sâyede birçok kitap te'lif ve terceme edilmesine ve'l-hâsıl mekteblerin gerek fennen ve gerek terbiyeten terakkîsine bi'l-vucûh hizmet etmiştir.

Eser-i te'lîfi olan "Târîh-i Âlem"den dolayı bin sekiz yüz yetmiş beş sene-i milâdiyyesinde Paris'de in'ikâd eden coğrafya kongresinde ikinci rütbe bir madalya almıştır.

1.2.2. İfâde-İ Müstensih

(Sayfa 8)

- Bir İki Söz -

1293 Osmanlı-Rus muhârebesinin hitâmından dört ay sonra harbiyye nezâretinde sûret-i mahsûsada teşekkül eden bir dîvân-ı harb tarafından, terceme-i hâli yukarıda derc olunan büyük pederim Süleyman Paşa merhûm, Rumeli hatîât-ı¹ harbiyyesinin fâil-i mes'ûl-i yegânesi gibi muhâkeme edilerek ve nihâyet Sultan Hamîd'in efkâr-ı intikâm-cûyânesine âlet-i zulüm ve mel'anet olmuş olan mezkûr dîvân-ı harbin keyfî mahkûmiyyet kararıyla Bağdat'a nefy u teb'id edilmiş idi. İşte merhûm, Bağdat'taki on dört senelik menfâ hayâtında, vukûât-ı mezkûreye müteallik te'lif etmiş olduğu bi'l-cümle âsârını, vesâikiyle beraber, son zamanlarda "Faust Lurion" isminde bir ecnebî tüccara tevdi' ve emânet ederek - Sultan Hamid'in tecâvüzünden sıyâneten² ve bir devr-i hürriyete intizâren, ahlâf-ı vatana arz edilmek üzere- bir ay hıfz-ı Londra'ya göndermiştir.

¹ Hatia: Günah, suç, kabahat.

² Sıyanet: Koruma, korunma.

Merhûmun vasiyyeti mücebince emr-i muhâfazada isbât-ı sadâkat eden mezkûr ecnebî ise, meşrûtiyyetin i'lânını müteâkıb tarafımızdan vukû' bulan taleb üzerine evrâk-ı mebhûseyi bize iâde ve teslîm etmiştir.

İşte bu sûretle tahrîbât-ı zamânedan kısmen kurtulabilen işbu evrâk meyânında 1293 Osmanlı-Rus muhârebesini tenkîd yolunda vaktiyle yazılıp Fransızca'dan terceme sûretiyle neşredilmiş olan "Harb-ı Ahîr ve İstihkâmât" nâmındaki bir eseri tenkîden kaleme alınmış olan "Umdetu'l-Hakâyık" adlı kitabın Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyyece tab' ve neşr olunması husûsunda erkân-ı harbiyye-i umûmiyye reîs-i muhteremi Fevzi Paşa Hazretleri'nin ve rufakâ-yı mesâsinin ibrâz buyurmuş oldukları teshîlât ve kadirşinaslığa bi'l-hassa arz-ı şükran olunur.

Büyük peder merhûm - bi'n-netîce menfâ-yı ebedîsi olmuş olan Bağdat'a sûret-i duhûlüyle, reîsü'l-ahrâr nâmını vermiş olduğu Şâir Namık Kemal Bey merhûma yazmış olduğu ve hikâye-i hâl şeklinde bir vasiyetnâme gibi telakkî eyledi kim - ber vech-i âfî mektuplarda, işaret etmiş olduğu arzunun, nihâyet yarım asra karîb bir zaman sonra bizzat hükûmet-i cumhûriyyemizin himâyesiyle imkânpezir husûl olduğunu görmekle kendimi bahtiyar addeder ve işbu devr-i hürriyeti ihzâr

(Sayfa 9)

ve Türk milletini şâh-râh-ı¹ selâmete sevk u îsâ²l eden münecci-i a'zam Gâzi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin nâm-ı âlîlerini bu vesîleyle de ve kemâl-i hürmetle yâd ederim.

Süleyman Paşa Hafîdi Mühendis Semerci

Hükûm-i kaderin bize menfâ ta'yîn ettiği Bağdat'a duhûlümüz doksan altı sene-i hicriyesi Cemâziye'l-Âhir'inin yirmi altıncı Pazartesi gününe ve Hazîrân-ı Rûmî'nin dördüne musâdif idi. O gün, Bağdat tabur ağasının ve yahud ta'bîr-i âhirle Bağdat polis me'mûrunun hânesine misâfir verilmiş idim. Zihnim pek muhtell³ ve kâffe-i hissiyyâtım dûçâr-ı fûtûr ve halel idi. Hummâ-yı⁴ re's

¹ Şâh-râh: Şaşırılması mümkün olmayan doğru ve açık yol, ana yol, cadde.

² İsâl: Vusul buldurma, vardırma, ulaştırma.

³ Muhtell: Bozuk, bozulmuş, karışmış.

⁴ Humma: Ateşli hastalık.

marazından henüz kesb-i ifâkate¹ isti'dâd göstermiş bir hastaya teşbîh olunabilir idim. Gerçi kalbten şu nasıl adam imiş deyu seğirtip gelen züvvâra² arz-ı ihtirâm ve zebân³ u dehen-i⁴ huzzârın⁵ taltif ve tekrîmlerine müterettib takrîr-i kelâmda kusûr etmemeye çalışıyordu. Ne çare ki, hâtıra-yı müşevveş⁶, zihin dalgın, fikir yorgun. Gönül ise pek münkesir ve müteessir idi. Etvâr-ı hâriciyem ile bir büyük kayıtsızlık gösteriyor isem de ızdırâb-ı derûnu ta'dîle bir türlü çâre bulamıyor idim.

Hele bir sadme-i⁷ gayr-i müterakkıbe⁸ beni bütün bütün sersem etmiş ve a'sâb-ı müdebbiremi ezmiş geçirmiş idi. O da ne idi.. Başka bir şey değil:

Vâlî Abdurrahman Paşa ve müşîr Hüseyin Fevzi Paşa'dan müştereken gördüğüm muâmele-i istihkâriye⁹ idi. Gerçi doksan beş senesi Şa'bân-ı Şerîf'inin on ikinci ve Temmuz'un otuzuncu Pazar günü Dîvân-ı Harb hey'etinin hakkımda tecvîz ettiği muâmele-i vahşiyâne ve şenâatkârâneye nisbetle bu istihkâr bir menzile-i lâ-şey¹⁰ idi. Lakin ben, Divân-ı Harb'in muâmelesine hakâret değil, cinâyet nâmını veriyor idim. Anlar bana sû-i kasd ettiler, hayatımı tehdîd eylediler.. Mahkeme-i keyfiyyeleri muvâcehesinde beni süngülemeye kalkıştılar... Anlar kâtil idi.. Cellâd idi.. Vâsıta-i i'tisâf¹¹ idi.. Eyâdi-i¹² intikâm idi. Kânûn setîre-i tezvîrine bürünmüş bir rûh-ı habîsin Daru'l-nedve-i mel'aneti idiler. Bana o gün kâtiliyet veya maktûliyet kisve-i hûnininden¹³ birini ilbâsa me'mûr idiler i'tikâdında bulunuyor idim. Kendi zu'mmumca¹⁴ ise müşârun ileyhümâdan birincisi

¹ İfakat: Hastalıktan kurtulma, iyileşme.

² Züvvar: Ziyaretçiler. Hal hatır sormağa gelenler.

³ Zebân: Dil, lisan.

⁴ Dehen: Ağız.

⁵ Huzzâr: Huzurda, meydanda, göz önünde olanlar.

⁶ Müşevveş: Belirsiz, karışık, düzensiz.

⁷ Sadme: Bir vuruş, çarpma, vurma, çatma. Birden bire patlama. Ansızın başa gelen musibet.

⁸ Müterakkıb: Bekleyen, gözleyen.

⁹ İstihkar: Hor görme, aşağılama.

¹⁰ Menzile-i lâ-şey: Değersiz bir rütbe, derece.

¹¹ İ'tisaf: Zulüm ve haksızlık etmek. Doğru yoldan ayrılmak. Haksızlık.

¹² Eyadi: Eller.

¹³ Hûn-in: Kanlı, kana bulaşmış.

¹⁴ Zu'm: Şüphe, sanı.

(Sayfa 10)

mürüvvetkâr, meziyet-şîâr bir merd-i şeffik ikincisi sigar-ı sinnden¹ beri birlikte ömür geçirdiğim makâm-ı dâder bir sevgili refik idi. İhtimâl ki bu iki zât da bir kuvve-i mütehakkimenin taht-ı te'sîrinde bulunuyorlar ve yahud kendilerini bulunuyor zann ediyorlar idi. Lâkin ben, o günkü ve bunlara karşı olan hâlîmi tasvîr ediyorum. Yoksa muâmele-i istihkâriyeye müteretib hakikat-ı lâhika-i kitapta bir bahs-i mahsûs işgâl edecektir.

Benim Bağdat'a muvâsalatım demek çâh-ı felâkete mebde'-i sukûtum ma'nâsından başka bir şey tazammun etmezdi. Bu mülâhaza sevgiyle ayrıca da istikbâlim için dil-teng² idim. Vâkıâ İstanbul'dan Bağdat'a menfiyen geldiğimi biliyor idim. Lakin, bugün menfâmda³ bu sıfatla tanılacağım eyyâmın birincisi idi. Meydân-ı siyâsete götürülmüş bir bîçâre-i mahkûmun vaz'iyet-i müdhişesine, belki bir hiss-i bî-ihyârî ile mukallid idim. Sanki felâket denilen kazâ-yı mübrem akbeh-i⁴ suver⁵ ile teccessüm ederek karşımda duruyor.. Ve bana: "İşte altı sene yahud iki bin yüz doksan gün yahud elli iki bin beş yüz altmış saat benim pençe-i tağallubumda esîr ve zebûnumsun..."(1)⁶ diye 'itâb ediyordu. Mamafih, bu iğtişâşât-ı derûn ve ızdırâbât-ı gûna gûnun zâhir hâle in'ikâs⁷ etmesi için olanca kudretimi sarfediyor ve mütecellidâne bir vaz' ile idâre-i hâl u makâl⁸ etmek istiyor idim. İşte bu sevâik-i teessürün mahkûm-ı nüfûzu olduğum bir vakit ızdırâpta ve hâtırmıda kaldığına göre öğleden sonra idi ki.....Efendi şu kağıdı elime verdi; bu kağıt neydi? Canım gibi sevdiğim bir edîb-i ekmelin tesliyetnâmesi idi: Seyyidü'l-Ahrâr Efendimiz Hazretleri

İstanbul'dan en sonra aldığım fermannâme-i devletlerine vakti vaktine cevap veremediğimden dolayı ne derece me'yûs ve müteessif olduğumu ta'rîf edemem. Hususıyla arızanın taahhuru böyle münâsebetsiz bir zamana tesâdüf ettiği ayrıca mûcib-i hirmen oldu. Allah postanın belâsını versin. Zannederim ki bu

¹ Sigar-ı Sinn: Yaş küçüklüğü, çocukluk.

² Dil-teng: Sıkıntılı, kederli, gönlü darda olan.

³ Menfâ: Sürülen yer, sürgün yeri.

⁴ Akbeh: Çok veya en yakışsız, pek çirkin.

⁵ Suver: Suretler.

⁶ Merhumun, altı sene müddetle Bağdat'ta ikametine dair itthaz olunan hüküm-i örfî, bi'n-netice on dört sene temâdî etmiş ve nihayet merhum menfâsında iken, 26 - Temmuz - 1308 tarihinde rahmet-i ilahiyeye intikal etmiştir.

⁷ İn'ikâs: Mağlup olma, yankılama.

⁸ Makâl: Lakırdı, söyleyiş.

arızamla beraber öteki, huzûr-ı devletlerine yüz sürer...Efendi bendeleri esdikâpürûrîlerini teblîğ etti. Kulunuzun necâta i'timâdım, erâzilin bu dereceye kadar denâeti irtikâb edeceklerine aklım ermediğinden idi. Mamafih sâye-i Rasulullah'da ne yapabildiler.. Bağdat'a gönderdiler değil mi? Efendimiz Rüştu Paşa değilsiniz ki

(Sayfa 11)

bundan gönlünüzce bir teessür hâsıl olsun. Vaktiyle Yemen'de de bulundunuz, Şimdi Bağdat'ta bulunursanız ne olmak lazım gelir? Acaba böyle cezalara karar veren yâdigârlar, ashâb-ı hamiyeti de kendi vicdanlarında kendi mizâclarında mı zannederler?

1.2.3. “Zehî Tasavvur-I Bâtil Ve Zehî Hayâl-i Muhâl”¹

Hele o nâzenin Dîvân-ı Harb'in uğradığı rezâlet Efendimiz için Zağra galebesinden büyük bir muvaffakiyettir.

Şimdi orada elbette Efendimiz'e bir eğlence lâzım olacak. Kulunuza kalırsa o eğlence tabî bir Mémoire olur. İnşallah evrâkınız da yanınızdadır. Efendimiz'e olan taalluk-ı vicdân hasebiyle bir dereceye kadar hâli Efendimiz'e benzeyen ve Napolyon zamanında senelerce mahsûr kalan General “Dupont”un Memoiré'ni okudum. Şimdiye kadar görmediğim yolda bir kitap. Terceme-i hâl ile başlamış da gördüğü vakây'i, meselâ bir neferin sancağımı bile gösterecek kadar tafsîl etmiş; her vak'ayı muhâkeme eylemiş. Efendimiz'in Târîh-i Âlemi'nde büyücek bir kitap vücûda getirmiş. O yolda bir eser tertibi eğlence edilse ahlâfa bir büyük hazîne-i tahkîkât bırakılmış olur. Hele bendeniz için bir nüshasını edinmek Efendimiz'i görmek kadar arzu olunacak hallerdendir.

“Todleben”²in Efendimiz'e müteallık olan sitâyîşleri bilmem manzûr

¹ Olmayacak, yapılamayacak, başaramayacak güzel şeyleri zihninde şekillendirip plan yapmak gerçeğe aykırı, aynı güzel şeyleri hayal etmek imkânsız ve boş.

² TOTLEBEN ya da TODLEBEN (Kont Eduard İvanovich), Rus General (Mitau, günümüzde Yelgava, 1818 - Bad Soden 1884). İstihkâm subayıydı, Sivastopol tahkimatını düzenleyerek ün yaptı ve 1855'te kentin savunmasını yönetti, istihkâm şubesi başkanı oldu. 1877-1878 Türk-Rus savaşı'nda Plevne"yi kuşatmakla görevlendirildi ve 3 aylık bir kuşatmadan sonra kenti teslim aldı. Harbin bitişinden sonra Totleben, Berlin muahedelerini takip eden ve Rus ordusunun Trakya'da işgal ettiği topraklardan kati çekilişine kadar olan devrede muhtelif vesilelerle İstanbul'u ziyaret eder. Mesela, 1878 Ağustos'unda gelip Bab-ı Seraskeri'de askeri merasimle karşılanır. Ve seraskerle görüşür, ertesi günü akşam da

devletleri olmuş mudur? Her devlette mevcûd olan ikişer üçer birinci kumandanlardan biri de Efendimiz olduğunu gerçekten asker olanların hâline lâıyk bir lisân-ı takdîr ile beyân ediyor. Acabâ aleyhinizde Rusya generallerinden şehâdet taleb eden keçi sakallı, kedi bıyıklı Rauf Paşa Hazretleri “Todleben”e karşı ne söyleyecek?...

Bâkî Efendimiz’i Cenâb-ı Hakk’ın adâlet-i mutlakasına emânet ederim.

3 Rebû’l-Evvel 96

Birâder-i Ahkârınız

Kemal¹ (Akün, 1977: 1)

C:

Reîsü’l-Ahrâr Efendimiz Hazretleri

Efendi birâderimize tevdî’ buyrulan 3 Rebû’l-Âhir 96 tarihli inâyetnâmelerini dahi alarak kuhl-i² a’yûn³ meserret ettim. Lâkin diğeri ki gâlibâ ..

(Sayfa 12)

yeddiyle îsâl edilmek istenilen ihsânnâmeleri olmalı? O hâlde arz-ı çehre-i vuslat etmedi..... Hamdolsun mashûben bi’l-âfiye⁴ âile-i çâkeriyle⁵ birlikte Bağdat’a geldim. Cenâb-ı Musa Kâzım ile Seyyid Abdülkadir Hazretlerinin atebât-ı mübarekelerine lehü’l-minnihi ferş-i cebîn-i ubûdiyyet ettim ve İmâm-ı A’zam ile İmâm Ebû Yusuf Hazretleri’nin dahi ziyâret-i seniyyeleriyle kesb-i şeref ettim.(1)⁶

Yıldız Sarayı’nda şerefine mükellef bir siyafet verilir. Eylûl’de Büyükdere’de Rus sefaretine şatafatlı bir ziyafet verir.

¹ Bu isim orijinal metinde geçmemektedir. Ömer Faruk Akün, “Namık Kemal ile Süleyman Paşa’nın Bağdad Sürgünlüğü Sırasında ilk Mektuplaşmaları” adlı makalesi bu konuda bilgi vermektedir.

² Kuhl: Göze çekilen sürme.

³ A’yûn: Gözler.

⁴ Bi’l-afiye:

⁵ Âile-i çâkeri:

⁶ Merhum Bağdat’ta İmam Musa Hazretleri’nin Camii dâhilinde vâki’ Ebû Yusuf Hazretleri’nin mescid-i şerifleri medhalinin sol tarafında medfûndur.

Beni Bağdat'a ta'zib¹ ettin zannediyorlar. Ben ise hâk-ı Kerbelâ'ya kavuştum. Cedd-i a'zamımın evlâd u emcâdının, itret-i² fahr-i rusulün cevelângâh-ı ervah-ı akdesi olan arz-ı mübâreke gelerek nâil-i visâl oldum.

Memoiré bahsine gelince: Bir tezkire-i vakâyi' yazmak kulunuzun da hâtır-güzârım idi. İhtâr-ı sâmilere ise bu fikrime bütün bütün kuvvet verdi. Tıpkı fermân-ı âlileri vechle öyle bir kitap vücûda getirmeye çalışırım. Lâkin harb-i sâbıkın hafâyâ-yı³ mesâvîsini muvazzıh "Keşfu'l-Hakâyık" nâmıyla bir kitap tertib etmek ve bunu da vâsıta bulabilirsem hâk-pâ-yı şâhâneye takdîm eylemek istiyorum. Münderecâtı da sırf hakikat olacaktır. Bilmem bu bâbda re'yiniz nedir?

"Todleben"ın hakkımda ne yazdığı meçhûlümdür. Şu kadar ki bizim Türkçe gazetelerin birisi dört-beş mâh mukaddem "Todleben"ın lisânından, Osman ve Ahmed Muhtâr Paşalarla hakk-ı âcizi de birkaç söz yazmış idi. Andan mâadâsına ilmim lâhık⁴ değildir.

Bâkî selâmet-i vatan ve millet için duâ-hân olalım Efendimiz.

5 Receb 96

Dâderiniz

es-Seyyid Süleyman Hüsni

Bu cevâbnâmeyi yazdıktan sonra Keşfü'l-Hakâyık'ı da tesvîde⁵ başladım. Lâkin henüz ikmâl etmeksizin bu sa'yimin beyhûdeliğini yani zât-ı şâhâneye tasvîr-i hakikat yolunda ihtiyâr ettiğim külfetin değersizliğini ve belki ma'rûfu ta'rîf ve ma'lûmu i'lâm kabîlinden bir iştigâl ile isrâf-ı vakt demek olacağını tahatturla ikmâlinden sarf-ı nazar ettim. Eser de nâ-tamam kaldı..

¹ Ta'zib: Azab verme. Eziyet etme. Men eylemek.

² İtret:

³ Hafâyâ:

⁴ Lâhık:

⁵ Tesvid: Karartma. Yazı ile karalama. Yazmak, müsvedde yapmak.

(Sayfa 13)

Doksan yedi sene-i hicriyyesi Saferü'l-Hayr'ının on beşinci günü idi ki edîb-i muhterem hazretlerinden bir kâğıt daha aldım:

Seyyidü'l-Ahrâr Efendimiz Hazretleri

5 - Receb 96 tarihli ihsânnâme-i devletleri bulunmak cihetiyle oraları dolaştığından daha birkaç gün evvel vâsıl-ı dest-i iftihâr oldu. Bağdat gibi burc-ı evliyâ olan bir makamdan ve Efendimiz gibi milletin şehîd-i zî-hayâtı bulunan bir zâttan gelen taltîfnâme avâlim-i ulviyyeden¹ nâzil olmuş hedâyâ kadar meserret bahş olduğunu arza ihtiyâç yoktur sanırım.

..... tevdi' eylediğim arızanın vâsıl olmadığı beyân buyruluyor.

..... dâiresine intisâb edeli:

Zevk-i o rind eyler tamâm,

Kim tuta mest ü şâd kâm,

Bir elde cam-ı lâle fâm,

Bir elde zülf-i hâm-be-ham.

sırrına mazhar olmak gerektir ki Efendimiz'i de, kulunuzu da ve belki kendini de unutmuş.

Tezkire-i vakâyi' için ihmâl buyrulmamalıdır ki mesâib-i harbiyyeden millete bir fâideli eser kalacak ise, o eser olacaktır.

Selami Paşa'nın da öyle bir şey yazmak ile meşgûl olduğunu haber veriyorlar. Kuvve-i kalemiyesini bilmem. Mamafih esnâ-yı harbde bulunduğu mevâki', eserinin mükemmel olması için kâfi değildir sanırım.

Kulunıza kalırsa tezkire-i vakâyi' Sırp Muhârebese'nden ibtidâ etmek ve Fransızlar'da gördüğüm birkaç memoiré gibi muhârebelerin fennen tafsîlâtından ve devletçe ittihâz olunan siyâset-i harbiyyenin vekâyi'inden başka, iş başında

¹ Avâlim-i ulviyye: Dünyadan gayrı yüksek alemler.

bulunan büyük, küçük kumandanların da ahlâk ve iktidârını câmi' olmak lâzım gelir. “Keşfü'l-Hakâyık” yapılsa bir zarar terettüb etmeyeceği der-kâr ise de bir fâideyi mûcib olabilmesini de ümîd edemem.

1.2.4. Lekad Esmâ'te Lev Nâdeyte Hayyen ve Lâkin Lâ Hayâte Limen Tunâdî¹

“Todleben”in hakk-ı devletlerinde olan ifâdesi gazetelerin yazdığı kadar değildi. Fransızca otuz satırdan ziyâde evsâf-ı câmi' idi. Fakat hâvî olduğu sözler hâtırında kalmadı.

(Sayfa 14)

Şimdi “Saray-ı Hümâyun ve Bâb-ı Âlî” nâmında Almanca bir kitap çıktığını ve bunun birçok yerleri evsâf-ı aliyyeleriyle müzeyyen olduğunu beyân ediyorlar. Vicdân emîn olduktan sonra böyle şeylerin ehemmiyeti yok ise de eğlence kabîlinden olarak okunabilir.

Bâkî Cenâb-ı Hakk millet-i İslâmiyyeye merhamet eylesin. Efendimiz.

25 - Ramazan – 96

Birâderiniz

Kemal²

Mürşid-i tarîkat-ı hürriyet Efendimiz Hazretleri

25 - Ramazan - 96 tarihli inâyetnâmeleri İstanbul'da bir hayli müddet durduktan sonra vesâtetiyle bir mâh-ı mukaddem vâsıl-ı eyâdi-i tahassür oldu. Lâkin gönderen zâtın birçok kuyûd-ı ihtirâziyye yazıp çizmiş olması posta ile cevâbnâmesini takdîmde bizi de terdîd ettiğinden bi'l-zarûre mu'temen yolcu zuhûruna muntazır kaldı idik. Hamdolsun ki o da zuhûr etti.....

¹ Şayet canlı birine seslenseydin sesini mutlaka duyururdun; fakat seslendiğin kişide hayat yok.

² Bu isim orijinal metinde geçmemektedir. Ömer Faruk Akün, “Namık Kemal ile Süleyman Paşa'nın Bağdad Sürgünlüğü Sırasında ilk Mektuplaşmaları” adlı makalesi bu konuda bilgi vermektedir.

Şimdiye kadar bazı ufak tefek şeylerle meşgûl idim. Bu Mart'tan i'tibâren irâde buyrulan tezkire-i vekâyi'e hâme-keş-i ibtidâr olurum ve Fransızlar'da görülen memoiréler gibi yazmağa da çalışmağı taahhüd ederim. Lâkin nerede tab' olunacak... Kim ettirecek... Acabâ ba'de'l-vefât olsun bu eserin intişârı mümkün olacak mı?..... Şu kadar ki Sırp Muhârebesinin evrâkı İstanbul'da ve bazı aldırılan muhârebe-i mevâki' zâbitleri de erkân-ı harbiyyemiz yanlarında kaldığı cihette bi'z-zarûre Karadağ Harbi'nin başlamak ve tefâsil-i mukteziyeden bir kısmını da harita üzerinde vermemek mecbûriyyetindeyim. Evet, buyurdıkları gibi muhârebenin Rumeli'ye âid kısmını bugün bendenizden başka yazmaya muktedir kimse tasavvur olunamaz; bizim adamların ma'lûmâtı “La guerre d'Orient” muharrir ve muhbirlerinin bildiklerinden ziyâde değildir.

Bununla beraber hiç kimsede mebnâ-yı ma'lûmât dahi yoktur. Cümlenin sermâye-i güft ü gûsu¹ kıyâs-ı akl-ı hod-bîn, simâî bir takım herze ve hezeyândan, şunun bunun neşriyâtına hülâsa-i iğtifâlden ibârettir. Bendenizin yazacağı memoiré ise mâ-fevk ve mâ-dûnden vârid kâffe-i hücec-i² resmiyyeye

(Sayfa 15)

istinâd edeceğinden elbette Avrupa “La guerre d'Orient”lerine fâik kalacaktır. Lâkin yine tekrâr ederim ki nerede tab' olunacak, kim ettirecektir...Acabâ ba'de'l-vefât olsun bu eserin intişârı mümkün olacak mı?...

Tebdîl-i menfâ için baş vekâlet makâmına ve seraskere mürâcaat edilmiş idi. Birincisinin “Ben Efendimiz'e arz edemem, sonra netîcesi vahîm olur” dediğini ve ikincisinin de leyte ve lealle³ ile imrâr-ı vakt ettiğini İstanbul'dan yazıyorlar. Saîd Paşa'ya gayrı resmî olarak ayrıca bir arîza daha yazmış idim. Âdemimizde aldığım haber-i telgrâfiye göre o da bir netîceyi müsmir olmamış. Bizim İzmir, Midilli, Rodos gibi mahallere nakil mekânımız bile bir ni'met-i kübrâ add olunuyor da mesâğı bi'l-iltizâm diriğ buyuruluyor.

Doğrudan doğruya zât-ı şâhâneye bir telgraf çekeyim diyorum, bir de düşünüyorum ki kimden kime şikâyet edeceğim. Hem Bağdat'a da dîvân-ı harb

¹ Güft ü gû: Dedikodu.

² Hücec: Deliller, vesikalar.

³ Leyte ve lealle: “Bakalım, bugün, yarın” gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.

edebsizleri karâr-ı kasrîsiyle¹ gitmedim ya... O re'y-i mübârek bizzat karîhadan sâdır oldu. Ta'yîn-i mahall bilâ vâsıta kendilerinin sâniha-i ictihâdîdır.

Dildar tünd ü bed-hû,

Ağyâr ise cefâ-cû,

Nitsün be bülbül-i dil,

Gül böyle hâr böyle.

Alman lisânı üzere neşrolunan kitabın kendime âid kısmını, biri Fransızca'ya nakl ile bendenize tefhîm etti. Gerçi galattan masûn değil ise de sıhhat ve selâmeti her hâlde sekâmetine gâlibdir.

Âh mîrim, ben dünyânın vefâsızlıkta bu mertebeyi bulduğunu bileydim, kudretim bir cüz'ünü de muhâfaza-i şahsım cihetine sarf eder idim de bu dereke-i sefâlette çabalanıp durmaz idim.

Figân u hasret ehl-i cihân ki İn merdüm enemîd-i Hind cevab-ı selâm-hâ-mâra

Bâkî Cenâb-ı Hakk mazlûmlara vesîle-i necât halk etsin Efendimiz.

15 - Rebû'î'l-Evvel – 97

Dâder-i aşğarınız

es-Seyyid Süleyman Hüsnü

(Sayfa 16)

İşte şu evrâk-ı muhâbere münderecâtından anlaşılabilir ki tezkire-i vakâyi'i kaleme almak arzusu bir seneden beri hâtır-güzâr idi. Şu kadar ki henüz bir cezm-i² kat'î râbitasıyla mukayyed idi. Bir vakit sâl-i sâbıkın kırk dokuz, elli derece râddelerine kadar çıkmış şiddet-i harâretinin te'sîri ve bir müddet de te'sîri-i mezkûrdan müteferri' tebdîl-i menfâ teşebbüsât ve âmâli sanki karşımda birer sâil-

¹ Kasrî: Zorla.

² Cezm: Kesin karar, niyet.

i¹ mâni' idi. Nihâyet doksan yedi sene-i hicriyyesine musâdif şehr-i Mart evâilindeydi ki artık tebdîl-i menfâ temenniyâtının da bir sa'y-i nâ-müsmir olduğuna kanaat hâsıl ettim ve bu kanaat, hâtırayı kâffe-i alâyıkdan tecrîd ile hulûvv-i² zihnime hizmet etti. Emvâc-ı efkârın kesb eylediği bu sükûnet ve safvet ise tezkire-i vakâyi'î tesvîd için bir zaman müsâid ve fırsat demek olmakla bi minne'l-Kerîm işbu doksan yedi sene-i hicriyyesi Rebû'l-Âhir'inin dokuzuncu ve Mart'ın sekizinci Cumartesi günü ki nevrûz-ı sultânîye musâdif idi... Hâme-i şikeste³ elime aldım.(1)⁴

(Sayfa 17)

Yazan:

Sâbık Rumeli Harb Orduları Başkumandanı

Merhûm

Süleyman Paşa

1.2.5. Umdetü'l-Hakâyık

“Harb-ı ahîr ve istihkâmât” unvânıyla, isim ve sıfatı nice neçhûl olan bir mösyönün “Cerîde-i Askeriyye-i İlmiyye” nâm-ı Fransızca birer risâlede tab ve neşr ettiği kitap, Harbiyye Nezâreti'nden Erkân-ı Harbiyye hey'etine verilen emir üzerine Türkçe'ye terceme olunarak 20 - Muharrem - 98 tarihinden itibâren “Cerîde-i Askeriyye” nüshalarıyla intişâr etmeye başladı. Kitâbı tamâmen okudum. Müellifin siyâk ifâdesinden ba'de'l-musâlaha mevâki'-i harbiyyeyi ve istihkâmât-ı mevcûdeyi nazar-ı teftîş ve nuâyeneden geçirdiği anlaşılıyor. Lâkin harbin vukûât ve kumanda kısmına âid ma'lûmâtı, diğer “Laker Dorian - Şark Muhârebesi” müellifleri neşriyyât-ı sahîfesinin bir kopyası olmakdan başka bir şey değildir.

¹ Sâil: Saldırgan, saldıran.

² Hulûvv: Boşluk, boş olma.

³ Hâme-i şikeste: Kırık kalem.

⁴ Merhumun "Tezkiretü'l-Vakâyi'" isminde ve Memoiré tarzında bir eser kaleme aldığı ve "Umdetü'l-Hakâyık" adlı kitaba başladığı için bu eseri maat-teessüf noksan bırakmış olduğu evrâk-ı mevcûdenin mutâlaasından anlaşılmuştur.

Bu müelliflerden birtakımı, menâfi'-i zâtiyye tama'ıyla hakâyık-ı harbiyyeyi ketm ve tağyîre cür'et ettiler; “Zübdetü'l-Hakâyık” müellifi Mithat Efendi bu kabîl müellifin zümresindedir.

Bir devletin, bir ümmet-i azîmenin târîhini, nihâyet te'mîn-i huzûzât-ı¹ beşeriyyeye bir dereceye kadar hâdim olan bir menfaat-i hasîse için tağlît ve tağyîr etmek, hâtırlanabilen cinâyâtın a'zamıdır. Bir kısmı da şemâtet-i² in ü ân³ aldanarak, ağızlarına geleni bilâ muvâzene yazıp çizdiler. Binâenaleyh en ziyâde alâkadar bulunduğum mesâil-i harbiyyenin galatât-ı şâyiâtı tashîh etmek azm-i hâlisiyle ve zâhiren “Harb-ı Ahîr ve İstihkâmât” müellifini ve hakikatte bi'l-cümle erâcîf-⁴ nüvîsân-ı⁵ zamâneyi reddetmek ve hem de sergüzeşt-i mazlûmânemi hikâye eylemek maksadıyla bu kitabı kaleme alarak “Umdetü'l-Hakâyık” tesmiye ettim.

Ve's-selâmu alâ men ittebea'l-hüdâ..

(Sayfa 18)

1.2.6. Karadağ Kısmında İkinci Sefer⁶

Birinci Devir

Bu devre mütellik ma'lûmât-ı târîhiyyenin yalnız hilâf-ı hakikat olan ve redd ü nakzına vücûb hissedilen fikarâtını mu'terize içine alarak tashîh ile fikarât-ı sâirenin muâhezesinden sarf-ı nazar ettim.

Müellif “Süleyman Paşa'nın kumandası altında bulunan Hersek Ordusu ekserî gayrı muntazam ve yeni yazılmış ve fakat iskorbüt ve bağırsak ufûneti hastalıklarından muzdarib olmuş askerlerden mürekkeb olarak otuz altı tabur askerden müretteb idi” diyor.

¹ Huzûzât: İnsanın hoşuna giden şeyler.

² Şemâtet: Şamata, gürültü, patırtı.

³ İn ü ân: Bu, şu, teferruatla meşgul olma.

⁴ Erâcîf: Yalan sözler, uydurmalar.

⁵ Nüvîs: “yazan, yazıcı” manalarıyla kelemelere eklenir.

⁶ Birinci sefer nâmi altında müellifin yazdığı vukûât-ı harbiyye nâkıs ve gayrı müretteb ise de, tashîhine noksânî-i vukûf mâni' olduğundan, bi'z-zarûre ihtiyâr-ı sükût edildi. (Yazan)

Hersek kıt'asına vusûlümde, fi'l-hakîka Hersek kolordusunu "Tirebin"¹ kayalıkları arasında mütehaşşid, ilel-i² mütenevvi'a ile beraber ekseriyyet üzere ishâl ve dizanteri hastalıklarıyla musâb ve bâ-husûs ahlâk-ı askeriyyeleri muhtell bir hâlde buldum. Selefim Ahmed Muhtâr Paşa, bunların ahlâk-ı askeriyyeleri bozulmuş olmasından ve Hersek kıt'asındaki asker diğere bir cihet-i askerî ile mübâdele edilmedikten sonra Karadağ aleyhine taarruz değil "Nikşik"³e zahîre idhâli bile imkânsız görülmesi bedîhî bulunduğundan bahs ile iştikâ³ ve isti'fâya mecbûr olmuş idi.

Binâenaleyh "Tirebin"³e gelir gelmez kendimi iki vazîfe ile mükellef gördüm:

Birincisi, askerinin avdet-i sıhhat ve âfiyetine çalışmak;

İkincisi, ahlâk-ı askeriyyeyi islâh etmek.

Ordugâhta ve "Tirebin"³de bulunan otuz üç taburun kâffe-i mevcûdu yirmi üç bin üç yüz yetmiş yedi kişiden ibâret idiyse de bunun altı yüz doksan üçünü hastahânedede ve bin elli yedisini zayıfhânelerde ve tabur depolarında olmak üzere bin yedi yüz ellisi hasta ve zayıf ve üç bin yedi yüz otuz dokuzu perakende idi. Yani elde, 18.388 mevcûd-u

(Sayfa 19)

sahîh vardı. Fakat bu askerinin bir kısmı da hastalıktan yeni kurtulmuştu. Bir miyâs olmak üzere söyleyelim ki "Tirebin"³ ordugâhının hastagân ve zuafâ ile beraber mevcûdu olan 20.138 neferden, doksan iki senesi Kânûn-ı Sâni'nde 1618'i hastahaneye girmiş ve bunlardan doksan altı neferi tebdîl-i hevâya gidip, on biri ma'lûl ve üç yüz doksan dokuzu merhûm olmuştur.

Bu hesapça hastahaneye duhûl edenlerin sülûsü zâyi' olmuş demek olur. İşte ordunun sıhhatine ne mertebe halel târî⁴ olduğuna ve hastahanelere ancak mevte karîb hastaların gönderilmekte bulunduğuna bundan kavî delîl olamaz. Mamafih "Tirebin"³ heyet-i tıbbiyyesi ve hastahaneleri daha ziyâde hasta kabûlüne

¹ Tirebin = trebinje

² İlel: Hastalıklar, sakatlıklar.

³ İştikâ: Şikayet etme, yanıp yakılma.

⁴ Târî: Ansızın çıkan, birdenbir görünen.

mevki'en ve hâlen müsâit değildi.

Selefim Paşa'nın "Zaslab" avdetinden sonra "Tireben"i ordugâh ittihâz etmesi zannederim ki muayenât-ı askeriyece "Ragoze" şosesinin bahşedeceği teshîlâtta müstefîd olmak maksadına mübtenî idi. Lâkin "Tirebin" in öteden beri meşhûr olan rutûbet-i mevki' iyyesi asker in sûretini acınacak bir sûrette ihlâl etmiş idi. Müddet-i me'mûriyyetleri imtidâd edeydi muhtemeldir ki müşârun ileyh de ordugâhın tebdîl-i mevki' lüzûmuna hizmet ederdi; hasbü'l-zamân bu vazîfeyi bize terketmiş oldular. Binâenaleyh, ordugâhı mevki'en mürtefi' ve mevâdd-ı ihrâkiyye i'tibârıyla zengin olan ve "Anbele" tarîki üzerinde bulunan "Domanovic" ormanlığına naklettik. Ta'yînâtın "Anbele"den naklini teshîl için de ordugâhtan "Anbele"ye doğru bir şose inşâsına başladık. Gerek mevki'in tebeddülü ve gerek şose inşâatı asker in avdet-i sıhhatini tesrî' etti. Bahar hulûl edince mahrûkâtta bir dereceye kadar istiğnâ hâsıl olması üzerine ordugâhı "Mostar"a bir saat mesâfede bulunan "Bolfay" sahrâsına naklettik. Burada da askeri her gün ta'lîm ile ve bâhusûs avcı ta'lîmleriyle işğâl ederek îade-i sıhhat ve âfiyetlerine çalıştık.

Hatta, harekât-ı tecâvüziyyenin yevm-i ibtidâsı olan doksan üç senesi Mayıs'ının on dokuzuncu günü "Mostar-Bolfay" ordugâhında mütehaşşid 20.683 mevcûd lu otuz iki taburun hastahane mevcûdu 1048 ve zuafâ mevcûdu 169 nefer olup vefeyât dahi 7 neferden ibâret idi. Vefeyâtın azalması, dört aydan beri asker in sıhhati haylice iyileşmiş olmasına delâlet ettiği gibi, Nisan ve Mayıs aylarında hastahane mevcûdunu Rumeli'den ve Anadolu'dan o sırada ve tam kış ortasında "Bosna" tarîkiyle gelmekte olan kura efrâdının merzâsı¹

(Sayfa 20)

teksîr etmiş idi. Yoksa "Tirebin" ordugâhından kaldırılan taburlar efrâdı meyânında sâlifü'l-beyân ilel-i müstevliyeden hiçbir şey kalmamıştı.

Binâenaleyh sâhib-i te'lîfin iskorpit ve bağırsak ufûneti hastalıklarından muzdarib gösterdiği asker, "Hersek" kuvve-i askeriyyesinin Ahmed Muhtâr Paşa zamânına âid mevcûd sâbıkı olup benimle harekât-ı tecâvüziyyede bulunan taburlar efrâdı tünd ü tuna ve tâmmü'l-âfiye erbâb-ı harb ve vegâ idi ki "Bolfay" ordugâhında irâe olunan ta'lîm ve terbiye-i askeriyye ve teşcî' ve teşvîkleri husûsunda ittihâz edilen meslek-i medâr-ı iştikâ olan intizâmsızlık ve ahlâksızlığı

¹ Merzâ: Hastalar, hastalıklar.

da ümit-vâr olacak sûrette tashîh etmiş idi. İşte tashîh-i ahlâk sâyesindedir ki “Pive” ve “Doga” boğazı kuleleriyle “Nikşik”e zehâyir idhâlini men’ etmek için her biri bir istihkâm-ı tabî’î olan “Krestaç”, “Pive” ve “Preşyeka” kayalıkları içinde bir de sun’î istihkâm yaparak azm-i kat’î-i sebât ile sıkışmış olan “Karadağ” ve “Hersek” usâtını, o asker, kafalarını patlatarak yerlerinden tard u tenkîl etmiş ve “Hersek” muhârebâtınca misâl-i târîhîsini bulmak mümkün olmayın bir sûrette muzafferiyyât-ı mutantana ile “Nikşik”e girmiş idi. Ve yine o netîce-i mes’ûde âsâr-ı muftahasındandır ki dünyanın en men’ ve metin avâriz-ı tabî’iyyesi ve nev’-i beşerin en hunrîz ve cesûr halkı ile müdâfaa olunan “Ostrok” boğazını öte geçerek ve Karadağlıların unûf-ı bağı ve şekâvetini kırıp ve müteaddid hezîmetlere uğratarak zedeleyip leşlerini çiğneyerek “İşboz” ve “Podgorice” pîşgâhlarında rekz-i hıyâm-ı muzafferiyyet etmişti. “Şıbka” balkanlarına şîrâne hücûm ile tırmanan yine bu askerdi.

Besâlet-i fitriyye-i Osmâniyye’nin, o mâye-i hamîr kahramanının mahfûziyyet ve mevcûdiyyetini Ruslara i’tirâf u tasdik ettiren yine bu dilâverlerin me’ser dilirânesi idi.

Müellifin “Bu kolordu ve evvel emirde “Doga” boğazını zorlayıp yolda “Gaçka”ya ve ba’dehû “Nikşik”e zahîra iddihârından sonra şemâlden Karadağ’a hücûm edecekti” diyor.

Müellifin bu ibâresinde şüphesiz bir sehv var. O havâliyi bilenlerin ma’lûmudur ki “Gaçka”, “Krestaç”dan beş saat mesâfede bir küçük kasaba olup orada askerimiz ve zehâyirimiz mevcûd olduğu gibi “Mostar” ile “Gaçko” arasında da dâimâ mükârîlerimiz işledi. İhtimâl ki bu “Gaçko” kelimesi “Goraçko”dan muharrefdir ki “Pive” kalelerinden birinin bulunduğu mevki’in ismidir. Fi’l-hakîka maksadım “Krestaç” mevki’indeki Karadağ muhâfızlarını tard u tenkîl ile

(Sayfa 21)

“Nikşik”e zahîra iddihâr etmek ve ba’dehû Karadağ arâzîsine tecâvüz etmekte. Lâkin “Krestaç”ı müdâfaaya hazırlanan dağlıları tenkîl etmek üzere “Eftofce” ordugâhından yirmi altı taburla hareketim sabâhı İzmirli Ali Paşa on tabur asker ve mikdâr-ı kâfi zehâyirle “Goraçko (Pive)” kulelerindeki asâkir-i mahsûreye zahîra vermeye ve orada bir seneden beri mahsûr bulunan taburları

tebdîl etmeye me'mûr etmiş idim.

Ali Paşa esbâb-ı âtîde beyân olunacağı vechle aldığı emir mücebince harekete muvaffak olamadığından “Pive”ye zahîra idhâli birkaç gün teahhur etti. Yoksa müellifin dediği gibi “Doga” Boğazı’nı zorlayıp yolda “Gorançko”ya zahîra vermek fikrinde değil idim. Hem “Gorançko (Pive)” “Doga” Boğazı tarafında değildir ki bu tarz tasavvura mahall olsun.

Müellif “Osmanlı ordusu beraberinde büyük ve kutlu bir kâfile olduğu hâlde Mayıs’ın otuz birinci günü “Nikşik” üzerine yürüdü ve Haziran’ın üçünde mahall-i mezkûrda yedi sekiz fersaha yani “Doga” Boğazı’ndan yukarıda olan boğazın medhaline yaklaştı; Karadağlılar istihkâm dâhilinde bulunmakta ve “Krestaç” Boğazı’na dahi hükmetmekte idi” diyor.

Müellifin, Mayıs’ın otuz birinci günü “Nikşik” üzerine yürüdü demesi, “Bolfay” ordugâhına hareketim i’tibâriyle olup ittihâz ettiği târih dahi tarih-i Efrencî’dir ki, bizim isti’mâl ettiğimiz tarih Rûmî’nin on dokuzuna musâdif olur. Vâkiâ Mayıs’ın on dokuzuncu günü kuvve-i mevcûde ile “Bolfay” ordugâhından hareket olundu; “Bolfay”dan da hîn-i harekette kolordumuz refâkatindeki kâfile, mühimmât, şaîr ve sâire ile yüklü üç bin kadar mükârîden ibâretti. Kâfilemiz, asıl büyük ve kutlu ünvanını “Krestaç”dan hareketimiz i’tibâriyle alabilir ki 5500 bargirden mürekkeb olarak boğazın bir kaç saatlik mesâfe-i tûlânîsini kaplamıştı. Bununla beraberine “İspoz”a kadar askerimizin sarf u ihrâk edeceği peksimed ve cephâne ile “Pive” ve “Doga” kulelerinin birer senelik peksimed ve zehâyirini ve “Nikşik”deki bir tabur askerle kale topçularının ve Kordon ve Pandur efrâdının bir senelik veahâlînin sekiz aylık zehâyirini bu mikdar mükârî ile nakletmek mümkün olmadığından, erzâk-ı mürettebenin bir mikdârı “Gaçka” anbarında kaldı ve elde bulunan mükârîden bir kısmının yükleri “Krestaç”a yığın ettirilerek tekrar “Gaçka”ya îade olunup, ikinci defa olarak yine “Gaçka”dan “Krestaç”a nakl-i zehâyire mecbûriyyet görüldü ve bu muâmele-i mütenâvibe-i nakliyye aynıyla

(Sayfa 22)

“Krestaç”dan “İzlastop” kulesine ve “İzlastop” kulesinden “Nozdere” kulesine kadar tekerrür etti. Ve’l-hâsıl mükârî hayavânâtı “Gaçka”dan “Nozdere” ve “Preşyeka” kulelerine kadar dört sefer yapmış oldu ki ikisi yüklü ve ikisi yüksüz idi; şu ahvâl ile on bin ve kûsür bargîr yükü erzâk ve mühimmât

naklolundu. “Doga” Boğazı gibi târ u etrâfi düşman ile muhât tehlikeli bir geçitten beş bin hayvan ile alâ tarîki’l-münâvebe on bin yük erzâk ve mühimmât nakletmek ve hem de bir taraftan Karadağlı gibi cesûr ve akûr bir düşmân-ı lecûc ile harb ederek ve galebe çalarak bu nakliyyâta devâm etmek bizce misâl-i târîhîsi bulunamayan bir muvaffakiyyet-i hârku’l-âde idi.

Çerkes İsmâil Paşa, Serdar Ömer Paşa ve Derviş Paşa’nın kumandanlık devirleriyle, muahharan Ahmed Hamdi Paşa, Rauf Paşa ve Ahmed Muhtar Paşa zamanlarının “Nikşik” seferleri ve dûçâr oldukları fecî’ ve dilsiz hezîmetler bir kere pîş-i mukâyeseye alınır ise, bu muvaffakiyyetimizin ulüv-i kıymeti gözlere çarpar.

Hayfâ ki o vakit bu hizmetimiz, nazar-ı takdîr ve istihsâna bile dönmedi. Makâm-ı seraskerîde bulunan Redif Paşa, ya Karadağ işlerince ma’lûmât-ı sâbıkası bulunmadığından muvaffakiyyet-i vâkıâyı umûr-ı âdiyyeden zann u i’tikâd ediyor, yahud bizi öyle bir muvaffakiyyetin sâhib ve fâili göstermek şahsî politikasına muvâfik düşmüyor ve yahud serâ-yı hümâyun şaşaa-yı muvaffakiyyetimize perdekeşlik vazîfesini müşârun ileyhe tevdfî’ etmiş bulunuyor idi; çünkü takdire bedel, o sırada “İşboz” önünde otuz bin kadar taburla haymenişîn ‘izz u ihtîşâm olan “Ali Sâib Paşa ordusuna dağlılar hücum eder de, bozarsa mes’ûlü sensin” diye mâbeyn-i hümâyundan ve makâm-ı seraskerîden tehdîd ve tevbîhi hâvî telgraflar alıyor idim.

Ben Hersek’ten, otuz altı saatlik bir yerden, dar boğazlar geçerek, Karadağ ülkesini aşarak, hem hammallık ve hem de harb ederek aynı benim kadar kuvve-i mevcûdesi bulunan Ali Sâib Paşa’ya muâvenete neden borçlu oluyor ve dağlılar Ali Sâib Paşa kolordusuna taarruz edip de o ordu bi’l-farz bozulduğu hâlde ben, vukû’ bulacak bu hezîmetten ne münâsebetle mes’ûl olabilirdim, bilemem. Eğer beş on Karadağ şapkası paşanın ordusu karşısında baş gösterip de paşayı ve ordusunu kaçırsaydı Rauf Paşa’nın bilâhâre “Çoranlı” hezîmeti nâmına oynadığı rolün,

(Sayfa 23)

daha o zaman Ali Sâib Paşa'ya oynattırılması ve “İşboz” hezîmetine müsebbib unvânıyla bu âcizin sahne-i istihkara¹ çıkarılması muhakkak idi.

Müellif “Osmanlı askerine mukâvemete me'mûr olan “Petrovkovic”in maiyyetinde yirmi iki tabur asker bulunup bu asker her ne kadar buldukları mevki'e göre kâfi ise de, merhûm bunları fenâ bir sûrette ta'biye ile “Graçko” geçidini muhâfaza etmek üzere yedi taburunu ifrâz u sevk eylediği gibi, “Doga” boğazının muhâfazasına on tabur bırakmış ve “Krestaç”ın müdâfaası için de yalnız beş tabur asker alıkoymuştu” diyor.

Dağlılara dâir bizim o târihte aldığımız ma'lûmât, yirmi tabur Karadağlı asâkir-i nizâmiyesiyle on tabur Hersek usâtından müretteb bir kuvve-i müdâfi'a mevcûd olmasından ibâretti. Karadağ başkumandanı, askerini kısımlara ifrâz etmekte fi'l-hakîka hatâ etti. Lâkin onun hatâ etmiş olduğu bizim manevramız taayyün ettikten sonra meydâna çıktı. Bizim kolordu, Mayıs'ın yirmi birinci ve alafranga Hazîran'ın ikinci cumaertesi günü “Samabor” karyesi etrâfını ordugâh ittihâz etti. Tuttuğumuz mevki' hem “Krestaç” ve hem “Pive”ye gidecek yolların birleştiği bir mahall kurbunda idi.

Dağlılar, bizim evvel emirde “Krestaç”a mı yoksa “Pive”ye mi taarruz edeceğimizi bilememişlerdi. Maslahatın suver-i sathiyyesine bakılırsa, “Pive” ciheti hareketini ba'de'l-icrâ “Krestaç”a ve “Doga” boğazına doğru taarruz daha muvâfik-ı hâl zann olunurdu. Biz bu zannı takviye ve dağlıların ezhânını² tağlîl için, Mayıs'ın yirmi ikinci ve efrencî Hazîran'ın üçüncü pazar günü “Pive” tarîki üzerinde vâki' “Ravna” cihetine bir müfreze sevkettik. Ordugâhı da istikâmet hareketimizi “Pive” cihetine gösterir sûrette ta'biye eyledik. Binâenaleyh dağlılar “Pive” tarafını tutmak elzem olduğu hissine düştüler. Mayıs'ın yirmi üçüncü ve efrencî Hazîran'ın dördüncü pazarertesi günü ale's-seher Mirli Ali Paşa kumandasıyla “Pive (Graçko)” cihetine on tabur gönderdim. Bu on tabur bizim “Krestaç” cihetine me'mûr taburlarımızın harekâtını setr edebilecek nikâtı³ tuttuktan sonra ben de yirmi altı taburla “Krestaç”a doğru hareket ettim. Düşman, hareket-i ûlâyı Pive (Graçko) ciheti istikâmetine gördüğü için kuvvetinin birazını

¹ İstihkar: Hakir görme, hor görme.

² Ezhân: İnsanda akıl, fikir, anlayış kudretleri.

³ Nikât: Noktalar.

ifrâz ile “Grançko”ya sevketmekte kendini musîb-i¹ zu’²m² etti. Benim Ali Paşa kumandasıyla “Pive” cihetine on tabur sevkinden maksadım ise, karşılarındaki

(Sayfa 24)

düşmanı çiğneyip geçebildikleri hâlde “Pive (Grançko)” kulelerine erzâk verdirip ba’dehû “Krestaç”da bize sür’atle iltihâk ettirmek ve şayet “Ravna”dan ilerisini söktüremezlerse bizim “Krestaç” mevki-i müstahkem-i tabî’isini istirdâdımıza kadar düşmanın bir kısım kuvvetini karşılarında ta’tîl etmekte. “Pive (Grançko)” cihetine sevkettiğim taburların muvaffakiyyâtını teshîl ve “Çerkopçe” ciheti eşkiyâsının “Pive”ye tasallutlarını men’ için “Koça” kumandanı Miralay Süleyman Bey’e de aynı günde birçok tabur-ı nizâmiyye ve redif ile “Koça” kazâsı ahâli-i mutî’ası³ bi’l-istishâb⁴ hareket-i tecâvüziyye-i iğfâliyye icrâsı emrini vermiştim. İşte “Pive (Grançko)” istikâmetine cihetli gösterilen bu yığınak nümâyîşi Karadağ kumandanını “Pive (Grançko)” geçidini muhâfaza teşebbüsünde bulundurmaya bi’t-tabî mecbûr etti.

Çünkü kuvve-i taarruziyye kumandanı fikir u tasmîmini ketmde mâhirâne davranır ve hâl u tabîat-ı arâzî bu mahâreti icrâyâ müsaade ve muâvenet eder ise kuvve-i müdâfî’a kumandanının aldanması mevrîd-i⁵ itâb⁶ ve muâheze olamaz. Benim fikrimce dağlı kumandanının bir hatâsı varsa o da, “Doga” boğazı dâhilinin muhâfazası ve “Nikşik” muhâsarası için askerinin bir kısmını ifrâz etmesi ve husûsuyla “Preşyeka” dağlarını tutmasıydı. Vâkîâ tuttukları “Preşyeka” tepeleri -ki bizim asker lisânında kol ağası çayırı nâmıyla yâd olunur mahallin etrâfidir- gerek yetmiş yedi ve yetmiş sekiz tarihli muhârebâtında ve gerek seleflerim kumandan paşalar zamanlarında Hersek’de vukû’ bulan en hunrîz mücâdelâtın mahall-i cereyânı ve dağlıların en müstefîd oldukları kayalıkların ve avârız-ı mütenevvia-yı tabî’iyyenin mecmâ’ıdır⁷. Dağlıların burayı tutmaktan maksadı bizim askeri “Nikşik”e sokmamaktı.

Prens’in “Nikşik” etrâfında muhâsara nümâyîşinde bulunması da

¹ Musib: İsalet eden, yanılmayan.

² Zu’²m: Şüphe.

³ Mutî’a: İtaat eden, boyun eğen.

⁴ Bi’l-istishâb: Beraber alarak.

⁵ Mevrîd: Varacak yer, yol.

⁶ İtâb: Azarlama, paylama.

⁷ Mecmâ: Toplanılacak yer.

“Nikşik”deki askerle muhâberemizi kat’etmek ve onları fûtûra ilkâ etmek içindi. Lâkin bu tedâbîr ve tasavvurât kâmilten beyhûde ve abesdi. Çünkü şayet mağlûb olurlarsa “Preşyeka”dan dolaşıp da “Ostrok” boğazını tutmaya zaman müsâit olmayacağını ve Karadağ ülkesi medhalini bizim için küşâda bırakmış olacaklarını hesâb etmek akdem-i vezâif idi. Belki dağlılar askerimizin bu harekette sür’at-i lâzime ile davranacağını akla getirememişlerdi. İşte bu hatâ sebebiyle askerimizin “Nikşik” ovasından “Ostrok” zirve-i cibâlini işgâl ettiği gün -ki Hazîran-ı Rûmînin beşinci ve Efrencî Haziran’ın on yedinci gününe musâdiftir- vâki’ olan muhârebede dağlılar yalnız “Ozernik”

(Sayfa 25)

kulesi cihetinden sevkolan on tabur askerle “Ostrok” zirve-i cibâlinin sol tarafındaki istihkâmlarda ve “Planina”da eser-i mukâvemet gösterebilip askerimizin cephesi i’tibâriyle “Ostrok” tarîkinin sağ cenâhındaki “Estobça” karyesi sırtlarıyla “Ostrok” caddesini muhâfazasız ve müdâfaasız bıraktılar. Bu vecihle “Preşyeka”dan münhezimen savuşan dağlılar vatanlarını çiğnetmemek için birinci derece tutulması lâ büdd olan “Ostrok” boğazı medhalini kerhen ve hatâen bize teslîm etmiş oldular.

Dağlılar “Pive”ye, “Doga” boğazı dâhiline, “Nikşik” muhâsarasına taksîm ettikleri kuvveti de “Krestaç”a da ta’biye ile daha cem’iyyetli bulunaydılar istihâl-i muvaffakiyyet için askerimizi bir mertebe ziyâde it’âb edebilirlerdi. Ale’l-husûs “Krestaç”da bozulduktan ve “Doga” boğazı medhalini kaybettikten sonra “Pive (Gorançko)” ve “Preşyeka” mevâki’inde harb etmelerine kat’â lüzûm yoktu. Onlar derhal “Ostrok” tepelerine seğirtip boğazı askerimizin murûruna sahîhan mâni’ olacak bir sedd-i sedîd hâline getirmeli ve kuvâ-yı mevcûdelerini orada tahşîd etmeliydiler.

Müellif, dağlıların kuvvetini yirmi iki tabura münkasim on iki bin kişi olmak üzere gösteriyor ise de o vakit aldığımız ma’lûmâta göre otuz iki tabur i’tibâriyle on altı bin kişiden mürekkebdî.

Buna mukâbil bizim “Ostrok” boğazı karşısındaki kuvve-i taarruziyyemiz de tabur i’tibâriyle otuz sekiz tabur olup mekârî¹ neferâtıyla hizmetçi ve sekkâ gibi efrâd-ı tenzîl olunca mevcûd i’tibâriyle on üç, on dört bin kişiden mütecâviz

¹ Mekari: Yük hayvanı, kira ile tutulan hayvan.

değildi. Binâenaleyh “Ostrok” boğazı, lüzûm-ı vechle tutuluydu Karadağlılar gibi hakîkaten cesûr ve muhârib bir askerle müdâfaa olunan “Ostrok” tepeleri gibi rasânet ve metânet-i tabî’iyyece misli nâ meşhûd bir sengistân-ı menî’i¹, iğneli tüfekte müselleh ve on yedi günden beri bir kuru peksimetle bir taraftan harb ederek bir taraftan da hamallık vazîfesi görerek ilerlediği için bî-tâb ve tuvân olan kuvve-i kalîle-i taarruziyyemizle, zabt u feth etmek, haylice güç olurdu. Lâkin dağlıların, askerimizi “Nikşik”e sokmamak ve “Pive”ye erzâk verdirmemek gibi bir tama’-ı hâmi bilâhâre istifâde-i harbiyyemizi teshîl etti.

Müellif”Lâkin Osmanlılar “Graçko” tarafında yalnız arâzîyi keşf ile iktifâ ederek Hazîran’ın dördüncü günü yirmi beş tabur ve sekiz grup topuyla “Krestaç”daki Karadağlılar

(Sayfa 26)

üzerine hücum gösterdiler, beş saati mütecâviz yaka yakaya edilen bir şiddetli muhârebeden sonra Karadağlılar beş yüz telefât bırakarak ric’ate mecbûr oldular; bu muhârebeyi müteâkip ayın beşinde “Vokoniç” askerini “Doga” üzerine çekerek Osmanlı askeri, elinde bulunan “Preşyeka” mevki’i müstahkemi civârında tahassun eyledi. Osmanlılar “Preşyeka”da “Vokoniç” üzerine bir sahte hücum icrâsıyla “Graçko”ya zahîre iddihârına² muvaffak oldular ve fakat bundan sonra başkumandan esbâbı ma’lûm olmayarak on gün kadar askerini hareketsiz bıraktı. Prens Nikola bundan istifâde ile “Nikşik”i kemâl-i şiddetle topa tutmaya ve şehri muhât olan istihkâmâtta altısını dahi zaptetmiş idi.

Karadağlılar hücumda “Danilograd”dan sırtlarında getirdikleri topları isti’mâl eylediler. Lâkin ayın on dördünde, Osmanlılar “Doga” boğazında ve “Votkovic” üzerine dahi bir şiddetli hücum icrâ ederek merkûmu mağlûb ve perişân ile firâra ve Prens “Nikola” ordusuna iltihâka ve müşârun ileyhi dahi “Nikşik” muhâsarasını terkle cenûbda “Planinca”da bir tedâfûi³ mevki’i ittihâzına mecbûr eylediler. Süleyman Paşa “Nikşik”e lâzım gelen zehâyir ve mühimmâtı iddihâr eyledikten sonra ileriye hareketle ayın on sekizinci ve on dokuzuncu günleri Karadağlılar’ı evvelâ “Planica”da ve sonra “Ostrok” boğazında mağlûb ve

¹ Menî’: Sarp, el erişimez.

² İddihâr: Biriktirme, toplayıp saklama. Kıtıkta yüksek fiyatla satmak üzere zahire toplayıp saklama.

³ Tedâfûi: Kendini koruma

perişân eyledi. Halbuki Osmanlı generalinin maksadı, muahharan zikredileceği vechle “İşboz”da “Ali Sâib” Paşa fırkasıyla birleşmek idi. Sekiz gün imtidâd eden kanlı muhârebeden sonra Karadağ içerisine, ormanlar ve kayalar arasından bir yol açarak buna da muvaffak oldu ve Karadağlılara iki bin beş yüzü mütecâviz telefât verdirerek Karadağ’ın bir başından girdi bir başından çıktı.” diyor ve bu ibârâtıyla Karadağ harekât-ı tecâvüziyemizi mücmelen¹ ifâde etmiş oluyor.

Lâkin gerek vukûâtın takaddüm ve tehhürü² ve gerek beyânı husûsunda pek çok sehv ve noxsân bulunduğundan târîh-i askerî-i Osmânînin en parlak muzafferiyâtından ma’dûd ve hele Karadağca misâl-i târîhîsi nâ-meşhûd bu hareket-i muzafferâneye mücmelen ve sırasıyla bast³ ve temhîd⁴ ile mûmaileyhin sehviyyâtıyla noxsâni-i ifâdâtını tashîhe kendimi mecbûr gördüm. Şöyle ki:

Bizim ordunun “Krestaç” mevk’i aleyhine taarruz ettiği aynı günde -ki Mayıs’ın yirmi üçüncü pazartesi günüdür - mirliva “Ali” Paşa da on tabur askerle “Pive” cihetine gitmiş idi. Paşa-yı mûmaileyh, “Ravna” mevki’ine kadar bilâ vukûât varmış ve “Ravna” ile “Glasoita”

(Sayfa 27)

arasında vusûl-i taraf-ı silsile-i cibâlinde tesâdüf ettiği bir mikdâr düşmanı da tard u tenkîl ederek “Ravna”dan “Miratovica” mevki’ine kadar lüzûm gördüğü nikâta da altı tabur yerleştirip bâkî dört taburla “Miratovica”ya varmış ve düşmanın “Miratovica”nın sağ ve solundaki tepeleri tuttuğunu görerek mezkûr dört taburla sağ cihet tepelerine hücum etmişse de muvaffak olamadığından vaz’ı tahaffuzu ahziyle bize iş’âr-ı keyfiyete lüzûm görmüş idi. İşte müellif mösyönün “Gorançko” tarafında yalnız arâzîyi keşf ile iktifâ ettiler demesi ihtimal ki bu hareketten galattır.

Haziran-ı Efrencî’nin dördüncü ve Mayıs’ın yirmi üçüncü günü gerçi düşmanın “Krestaç” mevki’i kurbuna yirmi beş tabur piyade - emniyyet-i tarîk için bir tabur “Krestaç”dan bir buçuk saat gerideki kiliseye bırakılmış idi - ve bir batarya sahrâ ve bir batarya dağ topuyla gelindiyse de bunlardan harbe dâhil olan, on altı tabur ile üç kıt’a toptan ibâret idi. Hülâsa-i vukûât-ı harbiyye de bu

¹ Mücmelen: Kısa olarak, kısaltarak.

² Teherrür: Geriye kalma, gecikme.

³ Bast: Yayma, açma, uzun uzadıya anlatma.

⁴ Temhîd: Yayma, döşetme. Düzenleme.

vecihledir:

Mayıs'ın yirmi üçüncü pazarertesi sabahı “Eftofce” ordugâhından kalktık. “Orline” tepesinin damındaki çifte kulelere kadar bilâ harb geldik. Orada cevânib-i selâse tilâl¹ ve cibâlini tutmuş ve yaptıkları istihkâmât-ı adîdeye yerleşmiş olan düşman, bizi karşılayarak askerimize ateş etmeye başladı. Bizim asker de üç cihetten üzerlerine hücum etti. Dağlılar pek çok fedâkârâne mukâvemetler eylediler; lâkin istihkâmalarında sebâta mecâl ve kudretleri kalmadı. Çünkü sağ cephe kollarımızın hücumlarını toplarımızın ateşi teshîl ediyordu. Nihâyet istihkâmalarında sebâtın imkânsızlığını teyakkun² eden düşmanın nefsi-i “Krestaç” mevki'inde ve boğaz üzerindeki askeri, cepheleri ilerisine şiddetli bir hücum icrâ ettiler. Maksudları bizzat başında durduğum topları taarruz idi; lâkin bu taarruzlarını, topların ateşinden masûn olacakları bir sûrette vusûl-i cenâh ilerisindeki tepeden icrâ ettiler. Bu hücum-ı defde isticâl³ düşman bizi mecbûr etti. Çünkü ateş eden toplarımızın bulunduğu mevki'in sol cenâhındaki kayalıklı sırtı tutmak ve beni toplarla birlikte tehlikeye ilkâ eylemek düşmanın ehemmi mekâsıdı idi. Düşmanın hücumda gösterdiği bu şiddet ve sür'at, arâzînin sarplığından dolayı sağ vusûl-i cenâh sırtlarında bulunan taburların merkeze imkân-ı muâveneti selb ettiğinden ve dağlılar da topların bulunduğu mevki'e musallat sırta gelerek orada bulunan

(Sayfa 28)

iki tabur askerimizi püskürttüklerinden yanımızdaki dört taburdan üç buçuğu bu düşman-ı sâilî def' hizmetine ta'yîne mecbûr oldum ve “Krestaç” muhârebesinin boğaz boğaza ve en hunrîz ve en son mücâdelesini bu taşlık sırt üzerinde vukû' buldu ve dağlılar pek fedâkârâne davrandıkları bu savlette dahi bir iş beceremeyerek yüzlerini geri çevirdiler. Hatt-ı harbimizin sağ cenâhında bulunan taburlar dahi, o sırada dağlıların mütehassın oldukları taştan siperlerin bir kısm-ı azîmini harben ellerinden nez'⁴ etmiş ve sağ cenâh kayalıklarının nikât-ı hâkimesinin bir kısmını elde etmişti. Sol taraf ve ileri kayalığıdaki taburlarda düşmanın yüz döndürmesinden bi'l-isticâl³ tecdîd-i hücum eylemişlerdi. Ve'l-hâsıl her taraftan uğradıkları tesellutât ve ta'kîbât üzerine dağlılar münhezimen

¹ Tilâl: Tepeler, kümeler, yığınlar.

² Teyakkun: Tam olarak, iyiden iyiye bilme.

³ İsticâl: Acele etme, çabuklandırma, tez olmasını isteme.

⁴ Nez': Bir şeyi yerinden koparma, sökme. Kaldırma, yok etme.

terk-i mevâki'e mecbûr oldular. Muhârebe beş saatten ziyâde imtidâd etti. Düşmanın hezîmet-i fâhişeyle çekilmesi, akşam saat on bir râddelerindedir.

Bizim taraftan 10 zâbit ve 170 silâh-endâz şehîd ve 15 zâbit 349 silâh-endâz mecrûh oldu. Dağlıların telefât-ı hakikiyelerine gelince orası bizce meçhul idi. Şu kadar ki, taht-ı işgâlimize geçen yerlerde indü'l-ta'dâd 500 kadar leşleri göründü.

Dağlılar “Krestaç”a iki saat mesafede ve müstahfazı yüz küsür Osmanlı askerinden ibâret olan “İzlastop” kulesinin karşısındaki tepeye bir kıt'a top getirerek on bir Mayıs tarihinden beri tazyîk etmekteydiler ve hattâ sekiz gün muhâsara-i kâmile tahtına aldılar. Kuleye endaht ettikleri üç yüz seksen sekiz dânededen, üç yüz elli sekizi isâbetle kulenin sakfını harâb etmişti. Mayıs'ın on dokuzuncu, yani kolordunun “Mostar”dan hareketi günü topu kaldırarak, yirmi ikinci gününe kadar yalnız piyâde ile muhâsara etti ve yirmi ikinci günü kule etrâfını tahliye ederek oradaki askerini de “Krestaç”a celbetti. Yirmi üçüncü günü gördükleri hezîmet-i fâhişe üzerine “Krestaç” ve “İzlastop” etrâfını terk ile “Doga” boğazına ve “Nikşik”e doğru çekildiler. Hatta Mayıs'ın yirmi beşinci günü “Nozdere” kulesinden “İzlastop” kulesine Osmanlı askeri gidip gelmeye başladı. İşte Mayıs'ın yirmi üçüncü günü ber-vech-i meşrûh vukû' bulan “Krestaç” muzafferiyeti, “Nozdere” kulesine kadar bizim askere emniyyet-i tarîk bahşederek, harekât-ı askeriyeyi teshîl etmişti.

Eğer Mayıs'ın yirmi üçüncü günü mirliva “Ali” Paşa kumandasıyla “Pive”ye gönderilen

(Sayfa 29)

asker de îfâ-yı vazîfeye muvaffak olsalardı ve “Mostar”dan intizârında bulunduğum cephâne ile “Nikşik” ahâlîsinin erzâk-ı mürettebesi de gelseydi, nihâyet Mayıs'ın yirmi altıncı günü “Krestaç”dan “Nikşik”e doğru hareket eder ve müellif mösyönün “on gün kadar askerini hareketsiz bıraktı” gibi ta'rîzâtına hedef olmazdık. “Krestaç” muzafferiyeti ile bir neş'e ve zâika¹ âlûd² olup “Ali” Paşa'dan da bu yolda bir haber-i sürûr intizârında iken Mayıs'ın yirmi dördüncü salı günü akşamüstü şu tezkireyi aldık:

¹ Zâika: Tatma, tad doyurucu kuvvet.

² Âlûd: Bulaşmış, bulaşık.

1.2.7. Huzûr-I Sâmi-İ Cenâb-I Müşîr

Devletli Efendim Hazretleri

Bugün “Pive”ye hareket ettik. “Ravna” kulesiyle “Glasoita” kulesinin arasında bir mikdâr eşkiyâyâ tesâdüf olunmuş ve asâkir-i şâhâne tarafından tard u tenkîl olunarak muahharan “Muradovica”ya kadar cüz’î muhârebe ile gelinip “Pive” caddesinin sağ vusûl-i cihetlerinde ve gâyet mürtefi’ tepelerde eşkiyâ tarafından müteaddid istihkâm inşâsıyla derûnuna haylice eşkiyâ cem’ olarak muhârebeye kıyâm etmiş ve sağ cenâhında bulunan istihkâmına iki tabur sevk olunmuş ise de muvaffak olunamayıp asâkir-i şâhâne oldukları mahallerde istihkâm yapıp oturmuşlardır.

Bi’t-tabi mekârî de “Muradovic” nâm-ı mahalde topluca durdurulmaktadır. Bu sûrette ne “Pive”ye erzâk vermek ihtimâli var ve ne de ric’at etmek, iki cihetten hâl-i müşkil. Çünkü geriye ric’at olursa eşkiyânın ta’kîbi ve mekârîmizin kesreti ric’ate mâni’ olacağından zarûrî mahall-i mezkûrun îcâb eden noktalarına taburlar yerleştirilip istihkâm edilerek durmaktayız. Artık hâlimize merhamet mücerred irâde-i devletlerine menût bulunmuş olmağın ol bâbda fermân Hazret-i Men lehü’l-emrindir. 23 - Mayıs – 93

Mirliva Ali

1.2.8. An Muradovice

İşbu arîza-i âcizânem tahrîr olunur iken muhârebeye bulunan taburlar tarafından verilen ma’lûmâta nazaran bir hayli şehîd ve yaralımız vukû’ bulmuş ve “İştib” taburu binbaşısı şehîd olduğu ve saat on bir râddelerinde “Krestaç” tarafından dahi eşkiyâlar geldiğini arz ederim ve el-ân muhârebe devâm ediyor.

Ali

(Sayfa 30)

Maiyyet-i kumandanlarından bu yolda bir jurnal alan başkumandan acabâ “Krestaç”dan ileriye yürümek planına mı hizmet eder, yoksa “Pive”ye muâvenet lüzûmuna mı?

İşte Ali Paşa’nın vârid olan tezkiresi ale’l-acele çarşamba gecesi ki salı

akşamı saat iki kararlarında, “Krestaç”daki askerimizden on bir tabur bi’t-tefrik “Veysel” Paşa kumandasıyla “Ali” Paşa’nın muâvenetine gönderdim.

“Veysel” Paşa, Mayıs’ın yirmi beşinci günü saat dörtte “Glasoita”ya vararak bir saat kadar askere ârâm¹ verdikten sonra üç tabur ile etrâf tepeleri tutturdu. Bâkî sekiz taburla saat sekizde “Muradovica”ya geldi ve o gün akşam yakındır diye harbe girişmeyip, yirmi altıncı günü sabahleyin üzerine hücum kolları sevk ve tesrib ile düşmanı terk-i mevâki’e icbâr eyledi ve yevm-i mezkûrun saat üçünde, “Pive”ye erzâk sevkine mübâşeret ve “Pive”deki taburu tebdil ile bir senelik erzâkını iddihâr eyledi. Yine o gün saat on ikide “Glasoita”ya avdet ederek ertesi yirmi yedinci cuma günü akşam üstü “Ali” ve “Veysel” Paşalar taburlarıyla birlikte “Krestaç”a geldiler. Gerek “Ali” Paşa ve gerek “Veysel” Paşa taburlarında, bu cihet muhârebâtında, bir binbaşı ile 4 mülâzim ve 31 silâh-endâz şehit ve iki mülâzim ile 55 silâh-endâz mecrûh düştü.

Bana kalırsa “Ali” Paşa refâkatindeki on tabur ile “Pive”ye erzâk iddihâr ve müstahfazlarını mübâdele emr-i ehemmini pek kolay hüsn-i ifâ edebilirdi. Lâkin düşmanın dehşetinden ziyâde, kendi vehmine mağlûb olduğundan “Muradovica”den ileri gitmeye bir türlü cesâret edemedi ve sûreti mezkûr tezkire ile bi’l-istimdâd on bir taburla “Veysel” Paşa’yı sevke bizi mecbûr etti. Hâlbuki “Pive” aleyhine “Gaçka”dan vukû’ bulacak harekât-ı askeriyeyi teshil ve eşkiyanın cem’iyyetini bir dereceye kadar tefrik için Mayıs’ın yirmi üçüncü pazartesi günü “Kuça” kumandanı miralay “Süleyman” Bey’i de bir buçuk tabur asker ve “Kuça” ahâli-i müslime ve gayri müslimesinden mürekkeb bir müfrezeyle “Çirkopça” cihetindeki eşkiyâ aleyhine sevk etmiştim. Bu müfreze “Pive”ye karib “Dormitor” balkanı önündeki “Odrağ” tepesine kadar ilerlemiş ve oradaki eşkiyâyı püskürtüp gece “Çirkopça” istihkâmına avdet eylemişti. Ertesi salı günü “Huma” ve daha ertesi çarşamba günü “Kuça”ya avdet eylemiş olmasına nazaran, eğer “Ali” Paşa pazartesi günü aldığı emir mücebince “Pive”ye doğru takarrub etseydi “Pive”nin “Kuça”

(Sayfa 31)

cihetinden o tarafın hareket-i askeriyesi hasebiyle me’mûn² olmuş olur idi ve “Nikşik”e doğru hareket-i askeriyeyi te’hîr eden sebep yalnız “Pive”

¹ Ârâm: Durma, eğlenme, dinlenme, yerleşme, istirahat etme.

² Me’mûn: Emin bulunan, korkusuz, tehlikesiz, sağlam.

cihete icrâ olunan harekât-ı harbiyye netîce-i muntazarası olsaydı, Mayıs'ın yirmi yedinci cuma günü o cihete sevk edilen cem'an yirmi bir tabur dahi avdet etmiş olmakla ferdâsı yirmi sekizinci cumartesi sabahı hareket iktizâ ederdi. Lâkin esbâb-ı mâni'adan en birincisi, "Nikşik" ahâlîsinin erzâk-ı mürettebesiyle kolordunun bin sandık kadar cephânesini hâmil "Mostar"dan vurûduna intizâr olunan iki bin re's mekârînin henüz "Krestaç"â vâsıl olamamasıydı; çünkü "Mostar"dan hîn-i harekette kolordunun ihtiyâcına kâfi mükârî henüz tedârik olunamamıştı.

Bosna vâlîsi "Mazhar" Paşa tarafından iki bin ve kûsür mekârînin arkadan yetiştirilmek üzere "Krestaç"â sevki mukarrer idi.

Mayıs'ın yirmi dokuzuncu pazar akşamı hayvânât-ı mezkûre "Krestaç" orduğâhına vâsıl oldu. Ve ertesi pazartesi sabahı da kolordu "Doga" boğazı dâhiline doğru hareket eyledi. İşte bu esbâb-ı mebsûte-i meşrû'aya mebnî altı gün "Krestaç"dan ileri hareket edilemedi.

Lâkin müellif mösyö, "Krestaç"dan "Preşyeka"ya kadar yolda geçirilen üç gün müddetin üzerine bir gün daha bi'l-'ilâve on gün hareketsiz kaldığımızı beyân ediyor. Vâkiâ bir yolcu için "Krestaç"dan "Preşyeka"ya ancak bir günlük yoldur. Lâkin, elindeki beş bin hayvân ile sekiz bin mekârîlik yükü nakletmek ıztırâr¹ ve mecbûriyyetinde olan ve Karadağlılar'a karşı müteharrîk bulunan bir kolordu için bu müddetin bile 'Hersek"çe kifâyetsiz olduğunu, "Hersek"de kumandanlık eden bi'l-cümle zevâtın tecârîb-i² adîde-i târihiyyesi tasdîk u i'tirâf eder.

Mayıs'ın yirmi üçüncü pazartesi günü, tarafımızdan müretteb planın Der-Saadet'ten gördüğü hüsn-i kabûl üzerine olmalı ki, Yenipazar ciheti kumandanı "Muhammed Ali" Paşa ile "İşkodra" ciheti kumandanı "Ali Sâib" Paşa dahi ileriye hareket emrini almışlardı.

Yenipazar fırkası karşısındaki dağlı ve eşkiyâ mikdârca pek kalîl idi. Husûsuyla bir kısmı, o cihet yaylalarında hayvan ra'y etmekte olan çobanlardan ibâret bulunmakla yevm-i mezkûrda "Muhammed Ali" Paşa bi's-suhûle ve cüz'î bir harb ile "Vasovik Bala" nâhiyeinden bir saat kadar içeri girdi. Ve 24, 25 Mayıs târihlerinde bir mertebe daha ilerleyerek "Vasovik Bala"

¹ Iztırâr: Mecburiyet, çaresizlik, ihtiyaç.

² Tecârîb: Denemeler.

(Sayfa 32)

nâhiyesini taht-ı işgâle aldıysa da harekâtının “Ostrok” boğazından geçmek mecbûriyyetinde olan “Hersek” fırkasına mûcib-i istifâde bir ciheti görünmedi.

“Ali Sâib” Paşa fırkasına gelince, bunlar Mayıs’ın yirmi üçüncü günü “İşboz” kalesi önündeki “Martinik” tepelerini tutup daha ileri hareket edemediler ve hattâ “Ali Sâib” Paşa tarafından 25 - Mayıs - 93 târihli yazılan bir telgrafta, düşman mikdârının külliyyetine ve peyderpey ictimâ’ etmekte bulunmasına nazaran zaptolunan mahallerde tûl-i müddet-i ikâmet-i muhâtaradan¹ sâlim olmayacağı bildirilmiş idi. Şu hâle nazaran kırk saatlik bu’ d ve mesâfede bir mahalden on yedi ve küsur mevcûdlu otuz tabur askerle ve hele “Nikşik”e kadar beş bin mekârî ve sekiz bin yük ile ve yirmi saatlik mesâfeyi ve bâ-husûs “Doga” ve “Ostrok” boğazları gibi şöhret-i menâ’ati zebân-zed² olan yerleri harben geçerek “İşkodra” fırkasına iltihâk etmek vazîfesi kâmilen bizim “Hersek” kolordusuna münhasır kalmış idi. Bu sırada “Hersek” kıt’asının sâir cihetleri dahi iğtişâşdan sâlim değil idi.

Mayıs’ın yirmi ikinci pazar günü “Nevesin”e tâbi’ “Dabriça” karyesine otuz kadar eşkiyâ tasallut ederek, altısı pandurlar tarafından tepelenmiş idi.

Mayıs’ın yirmi dördüncü pazartesi günü, bini mütecâviz eşkiyâ ve dağlı “Korpanik” nâhiyesindeki Ehl-i İslâm’a ve “Aziziyye” kulesindeki askerimize tasallut ederek, gösterilen sebât ve mukâvemet üzerine, iki saat kadar muhârebeden sonra makhûren³ çekilmişlerdi.

Yine bugün, iki yüz kadar eşkiyâ “Tirebin” kurbundaki “Köprüköy”üne tasallut ederek, “Tirebin”den ahâlî ve asker yetişip def’ etmişlerdi. Ve yine bugün, dağlılar, “Nikşik” etrâfındaki “Ozernik” ve “Vidurhan” kuleleri üzerine taarruz ederek, derûnlarındaki kordon efrâdının sebâtsizlikleri üzerine mezkûr iki kule dağlıların yed-i zabtına geçmiş ve “Nikşik” kumandanı “İskender” Bey’in verdiği rapordan anlaşıldığı vecihle “Ozernik” kulesine dağlılar getirdikleri parçalı şişhane topuyla taarruz ettiler. Kule ise, zâten topa mukâvemet derecesinde hâiz-i metânet

¹ Muhâtara: Tehlike, zarar, ziyan, korku.

² Zebân-zed: Söylenen, söylenir olan. Alışılmış, kullanışlı, yayılmış [söz].

³ Makhûren: Bozguna uğratılmış olarak. Allah’ın gazabına uğrayarak.

olmadığından, çatısının yıkılması üzerine ahâliden müretteb ve muhâfızları bulunan kordon efrâdı savuşup ve dağlılarda hâlî buldukları kuleyi ihrâk etmişler ve “Vidurhan” kulesindeki kordon efrâdı ise, düşmanı görmeksizin tahliye-i mevki’ etmişler. Şu hâlde “Nikşik” etrâfındaki kulelerden asâkir-i nizâmiyye yedindeki

(Sayfa 33)

“Gornipol” kulesiyle, kordonların taht-ı muhâfazasına mevdû’ “Kalaçına” ve “Rastvas” kuleleri elde kalmış.

Eğer “Krestaç” hezîmeti, bugün “Nikşik” etrâfında arz-ı celâdet eden Prens cenâblarının vâsıl-ı sımâh teessürü olmaydı, belki diğer kuleler üzerinde de götürdüğü topun mermiyyâtını tecrübeye çıkışır idi. Lâkin o kara haberi alınca, “Nikşik” muhâsarasını falan bertaraf ederek, başının çâresini aramak kaydına düştü.

Müellif mösyö ise: “Prens Nikola, Süleyman Paşa’nın on gün hareketsizliğinden bi’l-istifâde “Nikşik”i kemâl-i şiddetle topa tuttu şehri muhât olan istihkâmâtta altısını zaptetti.” diyor. “Krestaç”da ikâmet ve yahud mösyönün tabîrince hareketsizlik müddeti altı gün olduğu ve esbâbı yukarıda teşrih edilmişti. “Nikşik”i değil “Nikşik”in etrâfındaki kulelerden “Ozernik” kulesine beş altı top endaht etti. Kemâl-i şiddetle topa tutmayı nereden îcâd ediyor? !..

Şehri muhâfaz ve muhât olan istihkâmât zaten beş kıt’adır. Ondan da mezkûru’l-ism iki kıt’ası, dağlı eline geçtiyse de, birini, muhâfızları dağlıyı görmeksizin tahliye ettiler. Diğer “Ozernik Kule”si bile hâlâ harben alındı denemez; çünkü, derûnuna nüfûz eden birkaç gelenek te’sîrinden kulenin münhedim olması üzerine otuz neferden ve yerli ahâliden mürekkeb kordon efrâdı kuleyi tahliye ile çekilmişler; muahharan dağlılar da hâlî buldukları kuleyi gelip ihrâk etmişler ve bizimkiler çekilirken bir şehîd ile iki mecrûh ve bir de esîr vermişler.. İşte vak’a bundan ibârettir. Müellif mösyönün dediği gibi, prensin “Nikşik” muhâsarasını terke mecbûriyeti, “Preşyeka” muhârebesinden sonra değil, mukaddemdir. Mayıs’ın yirmi beşinci ve Hazîran-ı Efrencînin altıncı çarşamba günü “Nikşik” etrâfında Karadağlılar’dan kimse kalmamış idi. “Preşyeka” muhârebesi Hazîran-ı Rûmî’nin ikinci ve Efrencî’nin on dördüncü perşembe günü vukû’ buldu.

Müellif, tevârîh-i vukû'âtı aslâ mühimsemeyerek, ağzına geldiği gibi yazıyormuş ve bu sahte ma'lûmât ile birtakım hakâyık-ı fûrûşluğa kalkışmıştır. Avrupalıların bu yoldaki târîh-nüvislikleri tağyîr-i hakikat için ittihâz edilmiş galatât-nüvislik demeye kadar sû-i zanna insan kendini muhikk görüyor.

(Sayfa 34)

“Krestaç”dan hareketimizin birinci günü “İzlastop” kulesine ve ikinci günü “Nozdere” kulesine ve üçüncü günü “Preşyeka” kulesine geldik ve kulelere birer senelik zehâyir ve tütün, kahve, şeker ve sigara kâğıdı gibi ihtiyâcât-ı müteferrika ile ta'yînât-ı lahmiyyeleri için de bir hayli sığır ve koyun terk ve asâkir-i muhâfızasını istibdâl ettik. Şu hâlde artık “Nikşik” ahâlî ve askerinin erzâk ve mühimmâtından ve bir de kolordumuzun me'kûlât ve cephânesinden başka elde yükümüz kalmamıştı. Yukarıda dahi bast ettiğim vechile “Preşyeka” etrâfi Karadağ ve Hersek târîh şekâvetinin bir melhame-i mütehevviresidir. Kolağası çayırı nâmı, o taraflarda mesbûku'l-hidme her askerın kulağına tâûn ve kolera isimlerinden daha müthiş bir sadâ-yı hevl-nâk¹ ki in'ikâs eder. Binâenaleyh, bu geçidi selâmetle savuşturmak bizce ehemmiyetli mesâlihden idi. Dağlılar ise, sevâbık istifâdelerini hatırlayarak “Preşyeka”dan bir hatve² ileriye askerın tecâvüzü ihtimâlâtını tasavvur etmezlerdi. Kolordunun “Preşyeka”ya muvâsalatında, “Preşyeka”nın sağ tarafında bulunan “Tisa” nâm boğazdan bed'a ile sol cihetten tâ “Nozdere” kulesi hizâlarına kadar iki buçuk saat mesâfe, düşman hatt-ı harbinin taht-ı ihâta ve işgâlinde olduğu görüldü. Lâkin bu tülde bir mesâfeye dağılmak, harb için olmayıp, mevki'in dehşet-i meşhûdesi nisbetinde askerlerimize îrâs-ı dehşet etmek ve bu nümâyişle bir muzafferiyet-i ma'neviyye kazanmak, dağlıların cümle-i desâyisinden idi. Kurulan o desîseye bekledikleri ehemmiyyetin tarafımızdan verilmemesi ve yine râh-ı rastımız olan “Nikşik”e müstâinen billâh hareket tedârikinde bulunulması ertesi günü dağlıları tebdîl-i hatta mecbûr etti; Şöyle ki:

Dağlılar “Preşyeka” kulesinin karşısında ve hatt-ı hareketin sol cenâhında vâki' “Tepnoirdo” dağının arkalarına ve gâyet sarp ve sık ormanlığa çekildiler. Biz ise o dağın tarîke hâkim olan şubâtı on dört tabur ile tutmuş idik. Dağlılar, Haziran'ın ikinci perşembe günü, oradaki taburlar aleyhine şiddetli bir taarruz etmesiyle muhârebe ibtidâ eyledi.

¹ Hevl-nâk: Korkunç, korkulu.

² Hatve: Adım.

Lâkin, bu taarruzda muvaffak olamayıp alâim-i hezîmet göstermeleri üzerine, on dört taburun dördü muhâfaza-i mahalliyye için terkedilerek bâkî on tabur, düşman-ı sâil üzerine saldırdı ve orada dahi yaptıkları istihkâmât, ellerinden nez' edilerek bir saatten mütecâviz ta'kîb ve tenkîl kılındı. Bu muhârebe dahi boğaz boğaza ve pençe pençeye beş saat kadar mümtedd oldu. Askerlerimizden yalnız on tabur harbe girip, dağlıların ise yirmi taburu dâhil-i muhârebe

(Sayfa 35)

oldukları ol vakit ki rivâyât cümlesindedir. Tarafımızdan üç zâbit, yirmi dört nefer şehîd ve sekiz zâbit, yirmi altı nefer mecrûh vukû' buldu.

Dağlıların yalnız dört yüz elliyi mütecâviz telefâtları askerimiz meyânında kaldı. Bakıyye-i telefâtları bizce meçhûldür.

Bu vak'a-i muzafferâne üzerine dağlılar, "Ostrok" boğazına doğru hâib ve hâsır¹ çekildiler. Biz de ertesi günü "Nikşik"e bilâ mâni' kâfileyi idhâl ettik. Kolordumuz da bugünün gecesi "Gornpol" kulesi etrâfında kaldı.

Haziran'ın dördüncü cumartesi günü kolordumuz "Nikşik"e dâhil olarak memleketin "Ostrok" cihetinde ittihâz olunan ordugâhta tahaşşüd eyledi. Bugün "Nikşik"de bulunan bir tabur-i nizâmiyye ve iki yüz küsur kordon ve pandur efrâdıyla kale topçularına birer senelik ve ahâlîye sekiz aylık zehâyir tevzî' edildiği gibi "Ostrok" boğazı cihetini ve düşmanın bulunduğu mevâki'i bizzat keşf eyledim. Ve ertesi Hazîran-ı Rûmî'nin beşinci ve Efrencî'nin on yedinci pazar günü ale's-sabâh kolordu-yı hümâyunu "Nikşik"den "Ostrok" boğazına doğru tahrîk ettim. Boğaza bir saat mesâfe kaldıkda "Ozernik" kulesi üzerinden "Ostrok" boğazının sol tarafındaki dağlara on tabur ve "Estoçya" karyesi sırtlarından sağ taraftaki tepelere de on bir tabur sevk eyledim.

Ve kuvve-i bâkiye orada ihtiyât bırakıldı. "Ozernik" kulesi cihetinden sevkedilen taburlar sırta tırmanmaya başladıklarında dağlılar zirve-i cibâlden tâ eteklere kadar yapmış oldukları istihkâmât-ı adîdeden ateş etmeye başladılar. Lâkin askerlerimiz ilerlemekte devâm eyledi. Ve cebr u kahr ile dağlıları istihkâmât-ı mütehassınelerinden tard u teb'îd ederek münhezimen firâra icbâr etti.

¹ Hâib ve hâsır: Hiçbir şey elde edemeyen.

Bugün bu asker ziyâde-i irtifâ' ve menâ'atiyle meşhûr ve müteârif olan “Ostrok” boğazı dağının tâ zirvesine âlem-i fâhire-i Osmânî'yi rekz¹ eyledi. Ve bu muhârebe dört saat kadar mümtedd oldu.

“Ostrok” boğazının sağ cihetine sevkolunan taburlar, düşmana rastgelmeyerek bilâ mâni' işgâl-i mevâki' ettiler. Anlaşıldığına göre dağlıların “Preşyeka”da münhezim olan kuvvetleri henüz “Ostrok” boğazına vâsıl olamamışlardı. Boğazın sol cihetinde ve “Ostrok” zirvesiyle “Planina”da bulunan dağlılar, prensin maiyyetindeki düşman idiler. İhtimâl ki “Nikşik”den

(Sayfa 36)

sür'atli hareket olunmasaydı, “Preşyeka”daki dağlılar da “Ostrok” boğazının sağ cenâh sırtlarını tutarlar ve asâkir-i şâhânenin harekâtına bir dereceye kadar bahş-i suûbet² ederlerdi. Lâkin müellif mösyö, “Preşyeka”da ve “Vokonic” kumandasındaki askerin dahi prens ordusuna iltihâk ettiğini beyân ediyor.

Fi'l-hakîka böyleyse, dağlılar dört saatlik bir harb taarruzu ile vatanlarının miftâhı olan “Ostrok” gibi bir menî'-i şöhret şîârı, mevcûdu nihâyet dört bin kişiye varamayan on tabur askere terk edivermeleri ve boğaza hâkim olan bunca nikâti terketmeleri, mecbûriyyet-i hezîmetlerinden ziyâde, “Krestaç” ve “Preşyeka” muhârebâtında satvet-i Osmâniyye'den gözlerinin bî-gâyet yılmış olmasına hamledilir.

Hazîran-ı Rûmî'nin altıncı ve Efrencî'nin on sekizinci pazarertesi günü sağ tarafa sevk edilen ma'rûz on bir tabur, “Zeta” suyu üzerindeki ufak silsile üstünden ve sağ cenâhtan vusûl-i tarafa sevk edilen taburlar, “Ostrok” zirvesini muhît olup ileriye doğru mümtedd ve nihâyet derecede sarp ve kesik kayalıklardan ve bakiyye-i kolordu-yı hümâyun ile kâfile dahi, bazı esbâb-ı mücbire üzerine ba'de'z-zuhr boğaz dâhilinden ileriye tahrîk eyledi. Bir saat kadar kat'-ı mesâfe olunduktan ve kâfile, “Zeta” nehrinin kenarına indikten sonra nehr-i mezkûrun üzerindeki sağ taraf silsile-i cibâlinin tabaka-i vustâsı üzerine hiç görünmez sûrette dağlıların yerleştirmiş oldukları dört kıt'a topla üç tabur kadar askeri, kâfile üzerine bağıteten³ ateş ettiler. Dağlıların bu ateşi, basîretsiz ve gâfilâne ilerlemekte

¹ Rekz: Yere saplama, dikme.

² Suûbet: Güçlük, zorluk.

³ Bağıteten: Birdenbire, apansız.

olan kâfilenin hareketini ta'til ve nizâm-ı meşiyeti¹ ihlâl etti ve kolordu-yı hümâyunda bu mâni'a üzerine tevkîfe mecbûr olduk. O gün akşama kadar "Zeta" suyunun tarafeyninden karşılıklı ateşe devâm olunduysa da, vak'a yalnız bir gürültüden ibâret olduğundan câlib-i ehemmiyyet değildi. Eğer kâfile evvelce ta'yîn ettiğimiz hudûd-u sevki'l-ceyşiyeye istikâmetinde hareket etseydi, dağlıların bu ateşine hedefiyete kat'an mahall kalmazdı. Yukarda dahi bast olduğu vecihle sol cenâhtan ve "Ostrok" silsile-i cibâlinden "Recep" Paşa kumandasıyla on taburdan mürekkebe sevk edilmiş olan ikinci livâyâ iki tabur daha ilâve olunarak boğazın nihâyet bulunduğu noktaya kadar o silsileyi ta'kib etmek ve o istikâmette ilerlemek emrini verdim. Binâenaleyh kâfilenin dahi onların taht-ı himâyesinde bulunacak olan dâmen-i² cibâldeki dağ yolundan

(Sayfa 37)

hareketini kâfileye nezâret etmekte olan "Mustafa Seyfi" Paşa'ya emretmiştim. Ve, "Zeta" suyu üzerindeki ufak silsile üzerinden hareket etmekte olan ve üçüncü livâyî teşkil eden "Veysel" Paşa kumandasındaki on bir taburun pîşdarları dahi ta'yîn ettiğimiz istikâmet üzerine ilerlemekteydiler. Ma'rûz "Potka" ile "Zeta" suyu kenarından giden tarîkin ayrıldığı yerde, nasılsa zühûl u gaflet olunarak, dikkatsizliğinden nâşî kâfile sol kenarına sapmış ve nâ-bi-mahall olarak düşman ateşiyile musâb olmuştur.

Ben, pîşdar taburları ile ilerde mevâki' tutmakla meşgûl olduğum sırada bu patırtıyı işiterek derhal kâfilenin dâmen-i cibâle çekilmesi emrini verdimse de bu emrin icrââtı hitâm buluncaya kadar, kâfilemiz düşmanın bir hayli top ateşlerine hedef oldu ve nihâyet o akşam bulunduğumuz yerde beytûtet³ ettik. Dağlılar gece birkaç defa düm-dâra⁴ baskın vermek istediler ve bir hayli ateş ettilerse de muvaffak olamadılar. Hazîran-ı Rûmî'nin yedinci ve Efrencî'nin on dokuzuncu salı günü dağlılar kuvvetlerinin kısm-ı a'zamını tarîke hâkim bulunan sol taraf silsile-i cibâli üzerine sevk ederek "Recep" Paşa kumandasıyla silsile-i cibâlden sevk olunan ikinci livânın ilerlemesini men'e çalıştılar ve bir takım tilâl-ı menî'aya yaptıkları istihkâmât ile harekât-ı askeriyeyi tevkîf ve ta'tile icbâr teşebbüsâtında bulundularsa da askerimiz, hücumât-ı adîde ile bu istihkâmalarını

¹ Meşiyet: İrade.

² Dâmen: Etek.

³ Beytûtet: Geceleme, gece kalma.

⁴ Düm-dâr: Ordunun arkasındaki kuvvet, artçı.

ele geçirerek ve muhâfızlarını püskürterek yine ilerlemekte devâm eyledi; şu kadar ki, böyle harben ve istihkâmât zaptederek ilerlemekle bi't-tab' lâzımı kadar kat'-ı mesâfe olunmadığından kolordu-yı hümâyunun sağ cenâh ile dâmen-i cibâldeki aksâmı ve kâfile, sol cenâhın ilerleyebildiği hizâyâ kadar ilerletilerek bu akşam boğaz dâhilinde kalındı. Ve dağlıların sol cenâh karşısındaki kuvvetlerini tezyîd etmeleri üzerine ben de cenâh-ı mezkûra beş tabur daha zamm u ilâve ederek "Recep" Paşa refâkatindeki ikinci livâ taburlarını on yediye iblâğ ettim.

Rûmî Haziran'ın sekizinci ve Efrencî'nin yirminci çarşamba günü, yine sol cenâh taburları ilerlemek için lâzım gelen taarruzâta devâm eyledi ve bakiyye-i istihkâmâtı dahi dağlılar ellerinden çıkararak, gördükleri hezîmet-i fâhişe, askerlerimizin cephesinde harbe muktedir olamayacaklarını kendilerine iknâ' eyledi.

Bugünkü muhârebe dahi akşama kadar mümtedd olduğundan, yine bir uzun mesâfe kat'edilemedi.

(Sayfa 38)

Sol cenâhın ilerleyebildiği mertebeye sağ cenâh ve merkez ve kâfile dahi ilerleyebildi. Bugün düşman istihkâmâtını zapta medâr-ı teshîl olur zannıyla ikinci livâ kumandanı "Recep" Paşa asâkir-i şâhâneye ipler ile çektirerek sol cenâh sırtlarına bir kıt'a dağ topu çıkarttıysa da, "Ostrok" kayalıkları, insanın bile düz düzüne yürümesine müsâit olmadığı hâlde, öyle bir yerde dağ topunu taşımak ve kullanmak mümteni'âtan¹ olduğundan, yine îâdeye mecbûriyyet gördü. Şu kadar ki nefsü'l-emrde abes olan bu top çıkarmak tecrübesi bugün kolorduya birkaç saat kaybettirdi. Bugün sol cenâh taburlarının taht-ı işgâlinde bulunan kayalıklara saka bargirleri giderek asâkir-i şâhâneyi iskâ çâresi bulunamadığından, askerinin bir kısmı harb etmekte olduğu hâlde, bir kısmı da sakâ bargirlerinin hezâr² zahmetle çıkabildiği bir yer ile mevâki'-i harbiyye arasındaki bir sıra dizilerin elden ele verilen mataralar ile, muhârib olan atşân-ı³ asâkir-i şâhâneye su yetiştirirlerdi.

Hazîran-ı Rûmî'nin dokuzuncu ve Efrencî'nin yirmi birinci perşembe günü dağlılar, sol cenâhtaki taburların cephesinden çekilerek yan ve arka

¹ Mümteni': İmtina edinen, çekinen, olamaz.

² Hezâr: Bin.

³ Atşân: Susuz, susamış, susayan.

taraflarını kuşattılar; çünkü, iki günden beri vukû' bulan tecârib-i harbiyyeleri asâkir-i şâhânenin harben önüne duramayacaklarını kendilerine ifhâm ettiğinden ve dağlıların sevâbık vukû'âtı, arkadan ve yandan urmakla kazanılacağı olması hatırlandığından dağlıların yine meslek-i kadîmlerini ele alarak ve evvelki günlerden daha ziyâde bir galebelikle bugün sol cenâh taburlarının ön ve arkasından şiddetli taarruzâtta bulundular ve yedi defa asâkir-i şâhânenin içine karışarak boğaz boğaza geldilerse de her birinde yine münhezimen¹ ve hâiben² ircâ' edildiler. Bugünkü muhârebe "Ostrok" boğazı dâhilinde vukû' bulan üç evvelki günkü muhârebâtta daha şedîd ve hunriz idi; vakt-i seherden gurûb-ı şemse kadar devâm eyledi. Bugün düşman, gerçi cepheyi açık bıraktıysa da arkadan ve yandan taarruzâta devâm eylediğine binâen pek az mesâfe kat' olunup gece yine boğaz dâhilinde kalındı.

Hazîran-ı Rûmî'nin onuncu ve Efrencî'nin yirmi ikinci cuma günü dağlılar perşembe günü muhârebâtından pek ziyâde yılmış ve yorulmuş olmalı ki askerimizin ilerlemesine mâni' olacak sûrette taarruzâtta bulunamadıklarından eyyâm-ı sâireye nisbetle haylice kat'-ı mesâfe edilmiş ve "Ostrok" boğazının "İşboz" cihetindeki nokta-i muntehâsındaki sırtlar bilâ mâni' tutturulup ve kâfile dahi onların taht-ı himâyesine o gece dahi öylece geçirilmiştir.

(Sayfa 39)

Hazîran-ı Rûmî'nin on birinci ve Efrencî'nin yirmi üçüncü cumartesi günü "Ostrok" cibâlinin silsile-i istikâmetine tâbi' olan hatt-ı hareketimizi tebdîl etmek mecbûriyyetindeydik. Çünkü "Ostrok" boğazı medhali tutturulduğu ve ondan ileri hatt-ı hareketimiz dahi iki üç saat mesâfe tûlda birtakım ufak tefek avârız-ı zeminden sonra "İşkodra" fırkasının işgâl ettiği "İşboz" cihâtı demek olduğu cihetle, bugün hey'et-i kolorduyu cihât-ı mezkûreye tahrîk edecek bir surette bir vaz'iyet almak ve ru'ûs-i cibâlden taburları aşağı indirmek lâ-büdd³ idi. Şu hâlde asâkir-i şâhânenin deruhte etmesi lâzım gelen vazîfe-i evveliyeye cuma günü tutturduğumuz "Ostrok" boğazı medhaline sür'at-i mümkinine ile tahaşşüd ederek ve bir vaz'iyet-i harbiyye almak ve cibâl u tilâlden sarkar iken vakit zâyi' etmeksizin her müfreze-i askeriyeye nokta be nokta yek-diğerini hüsn-i müdâfaa ederek çarçabuk çekilmek ve dağlıların cem'iyetle ta'kîblerine meydân u fırsat

¹ Münhezimen: Bozularak, bozguna uğrayarak.

² Hâiben: Mahrum olarak, zarar ve ziyana uğrayarak.

³ Lâ-büdd: Lazım, gerekli, ayrılık yok.

vermemek ve mümkün olduğu kadar hareketten onları haberdâr etmemek idi. İşte bu maksad-ı esâsî üzerine, her cihet mevki' kumandanlarına akşamdan tahrîren lâzım gelen ta'limât verildiği gibi en ziyâde hâiz-i ehemmiyyet olan sol cenâhın gerek tabaka-i ûlâsındaki "Recep" Paşa taburlarının ve gerek tabaka-i sâniyesindeki müfrezelerin ittihâz etmeleri lâzım gelecek nikât ve mevâki'i ve çekilecekleri tarîki ve gerekse dâmen-i cibâlden tahrîk edilen taburların tutması lâzım gelen nikât-ı mühimmeyi bizzat ta'yîn ve irâe eylemiştim.

Dağlıların vaktiyle ve sinîn-i sâlifede kazandıkları gâlibiyet, orman ve çalı arasına gizlenerek, ale'l-gafle asâkir-i şâhâneyi basmak ve ileri doğru giden ordunun düm-dârına taarruz ile ta'vîk-i¹ harekete icbâr eylemek gibi taarruzâtın semerâtı idi. Ale'l-husûs, bu misillü sa'b ve menî' kayalıklarda dağlılar keklük gibi sekerek ve düz ovada yürür gibi yürüyerek, her türlü tehdîdât-ı ta'kîbiyyeyi icrâda mahâret-i fevkalâde gösterir bir kavim olduklarından bunların istifâdelerine fırsat vermeyecek sûrette sür'atli davranmak mecbûriyyetindeydik. Ale'l-husûs vaktiyle dağlıların böyle bir ta'kîbine uğrayan fırkalarımızın harekâtını dûcâr-ı takyîd ve müşkilât eden her şey her zaman beraberlerinde taşımaya mecbûr oldukları kâfilenin o kargaşalıkta su'ûbet-i muhâfazası mesâili olduğu mazbûtum bulunduğundan sağ cenâhtan hareket etmekte bulunan üçüncü "Veysel" Paşa livâsını kâfileyle birlikte "Piyelo Pavlic" ovasının başında bulunan ufak tepelere doğru sevk eyledim ki, o tepelerden ilerisi, artık "İşkodra" fırkasının taht-ı işgâlindeydi

(Sayfa 40)

ve bu tedbîr ile kolordunun serbesti-i harekâtına bir pây-ı bend demek olan mekârî gâilesinden kurtularak, o cihetten müsterîhu'l-bâl kaldım. Eğer "Ostrok" boğazı medhaline tahaşşüd ve tecemmu' için verdiğim evâmirin icrââtça da sû-i isti'mâl vukû' bulmasaydı tabî hâtime-i muhârebât olması lâzım gelen bugünün harbi dahi az bir sıkıntıyla geçiştirilirdi.

Verdiğim ta'limât mücebince tabaka-i ûlâ-yı cibâlî bugün alacakaranlıkta "Recep" Paşa terkederek ve tabaka-i sâniye de Kaymakam "Memiş" Bey ve Miralay "Hüsnü" Bey dahi mevki'lerinden sür'at-i seyr ile geçerek, "Ostrok" boğazının medhalinde tutturulan yeşil sırta gelecekti ve "Şakir" Paşa kumandasıyla boğaz dâhilinden hareket eden taburlar dahi "Recep" Paşa taht-ı

¹ Ta'vîk: Oyalandırma, geciktirme.

işgâlinde olan mevâki’i terk ettikçe tabaka-i ûlâ ve tabaka-i sâniye-i cibâldeki taburlar mütenâzıran¹ ilerleyerek mecma² ittihâz edilen yeşil sırtın üzerinde ve cânibeyninde ahz-ı mevki’ edeceklerdi. Ne çare ki ikinci livâ kumandanı “Recep” Paşa bu tedbîrimizi ihlâl ederek bugünün harbini fırkamıza en hunriz bir muhârebe olmak sûretine tahvîl ettirdi; Şöyle ki:

Gerçi “Recep” Paşa aldığı emre tevfi ken tabakât-ı ûlâ ve sâniye-i cibâli terkederek maiyyeti taburlarıyla yeşil sırta geldiyse de, tabaka-i sâniye-i cibâlin tabaka-i ûlâ ile hatt-ı fâsılı olan nikâtta altı taburla muhâfaz bulunan “Memiş” Bey dahi arkasına yani ikinci livâ taburları “Hüsnu” Bey mevâki’ine gelince terk-i mevâki’ edecek ve “Hüsnu” Bey taburlarının taht-ı himâyesinde olarak ikinci livâ taburlarını müteâkip onlar da dağdan aşağı sarkıp “Hüsnu” Bey taburları dahi seyr-i serî ile “Memiş” Bey taburlarından sonra nüzûl edeceklerdi.

Gerek “Hüsnu” Bey taburlarının ve gerekse dağ taburlarının harekâtına mütenâzıran “Şakir” Paşa refâkatiyle boğaz dâhilinden yeşil sırta takarrub etmekte bulunan taburların cenâhlarını dahi bizzat intihâb ettiğim bir noktada, hâssa birinci talîa taburları kol ağası “Osman” Ağa taburlarıyla muhâfaza edecekti. Halbuki “Recep” Paşa, taburlarıyla Kaymakam “Memiş” Bey’in yanına gelince, mîr-i mûmâileyhden sûret-i hareketini suâl eder; o da tarafımızdan kendisine verilen emri beyân eyler; onun üzerine “Recep” Paşa: “Yok bu böyle olmaz.. Sen burasını terketme. Ben, Müşîr Paşa hazretlerini görürüm.. Sana emri diğer getiririm; taraf-ı müşîrîden emir gelinceye kadar burada dur” der. Bey dahi “Recep” Paşa’nın ve kol şifâhîsine iğtifâlen

(Sayfa 41)

bulunduğu yerde kalır ve bu vechle dağlıların istifâdâtına meydan vermemek için ittihâz edilen planın hükmü bozularak hâtır-hırâş olan vak’a-i gayrı muntazara zuhûra gelir. “Recep” Paşa, taburlarıyla birlikte yeşil sırta gelince, kendisini ta’kîb etmesi lâ-büdd olan “Memiş” Bey taburlarını suâl ettim. Onları buldukları mevki’de terkettiğini ve ber-vech-i meşrû’ emir verdiğini ifâde etti. Halbuki “Memiş” Bey, kendi maiyyetinde değildi; emir vermeye salâhiyyeti yoktu. Husûsan “Memiş” Bey’e emr-i husûsî verilmiş idi ve yeşil sırta tahaşşüd edecek olan kolordu için “Memiş” Bey taburlarının bulunduğu tabaka-i sâniye

¹ Mütenâzıran: Simetrik olarak.

² Mecma’: Toplanılacak yer, nokta.

cibâlinin elde bulundurulmasına bedâhетен lüzûm yoktu. “Memîş” Bey’i verdiğim emrin hilâfına olarak mahallinde tevkîf etmesi, mîr-i mûmâileyhin taburlarını fedâ etmek sûretiyle kendi hatt-ı ric’atini lüzûmundan ziyâde te’min için tasarlanmış bir tedbîr-i hûd-ı endîşâne idi.

“Memîş” ve “Hüsnu” Bey taburları, dağdan sarkar iken şayet düşmanın taarruzâtına uğrayarak tevakkufa mecbûr olurlarsa, bu mecbûriyyete kendisinin ve refâkati taburlarının iştirâk etmemesi için “Recep” Paşa onlara: “Dur!” emrinin vermiş zannolunabilir. “Memîş” Bey’in bu vecihle aldığı emr-i fuzûlî üzerine tevakkuf etmesi, “Hüsnu” Bey’in dahi terk-i mevki’ etmemesini istilzâm etti; çünkü:

“Hüsnu” Bey’in yedine verilen emr-i tahrîrî, “Memîş” Bey taburlarının harekâtını ta’kîb idi. “Memîş” Bey taburları tevakkuf edince, bi’t-tabi “Hüsnu” Bey taburları dahi tevakkufa mecbûriyyet gördüler. İkinci livâ kumandanı “Recep” Paşa ber-vech-i meşrûh “Memîş” Bey taburlarını tevkîf ettiğini ifâde etmesi üzerine mehâtır-ı müstakbele nazarımda aynıyla tecessüm ederek, ziyâdece hiddet ettim ve cür’et eyledi ki paşa-yı mûmâ leyhi bi’t-tekdîr, “Memîş” Bey’in hemen sür’at-i seyr ile çekilmesi için yâver hizmetinde bulunan süvârî mülâzimi “İbrahim” Ağa’yı hemen mîr-i mûmâileyh yanına gönderdim. Lâkin o taşlık ve kayalıkta ve baş yukarı ne kadar çabuk da gitse yine “İbrahim” Ağa “Memîş” Bey’in bulunduğu noktaya iki saatten aşağı varamazdı.. Ve’l-hâsıl “İbrahim” Ağa varır ve emr-i ahîr mîr-i mûmâileyhe verirse de ne çare ki dağlılar çatmış ve muhârebeye başlamış bulunur.

Bu emir üzerine, mîr-i mûmâileyh harben çekilmeye başlar. Tabaka-i sâniye-i cibâlin boğaza sarkacağı mahale geldikleri sırada şehîden vefât eder. Kumandanlarının vefâtı, dağlıların ta’kîbdeki mahâreti, tarîkin

(Sayfa 42)

hâl-i tabî’îsinin müsâadesizliği bu taburların intizâmının bozduğu gibi bu intizâmsızlık, “Hüsnu” Bey’in taburlarına da sirâyet eder. Bu sırada dâmen-i cibâlde kol ağası “Osman” Ağa’ya tutturduğum noktayı dahi “Hüsnu” Bey taburlarının gerisi ve düm-dârin cenâhını muhâfazadan sonra çekilmek emrini alan ağa-yı mûmâileyh daha evvelce bilâ mûcib terk-i mevki’ ile çekilir ve o nokta-i hâkime dağlıların eline geçer. Bu sebeble dağdan harben inmeye çalışan “Memîş”

ve “Hüsnu” Beyler refâkatlerindeki taburlar, iki cihetten ateş içinde kaldıkları gibi, düm-dârda bulunan “Ali” Paşa beşinci livâsı dahi bu intizâmsızlığa müşâreket¹ eder. Bu hâlden cür’etlenen dağlılar ileri sokulmaya devâm ve tehâlük² ederler ve bu tehâlüklerinde dahi muvaffak olarak bulunduğum mebhûs yeşil sırtın dâmenine kadar gelirler. Bugünkü hâl, gâyet dehşet-engiz idi. Birinci livâyı teşkîl eden “Hüsnu” ve “Memîş” Bey taburlarından bir kısmı bize iltihâk etmişse de bir kısmı dahi parça parça kayalıklar içinde kalarak düşman onlarla bizim aramıza girmişti. Beşinci “Ali” Paşa livâsı dahi aynı bu hâldeydi. İkinci “Recep” Paşa livâsı henüz gelmişti ve yorgundu. Üçüncü “Veysel” Paşa livâsı kâfile ile evvelce sevk olduğundan, onun ircâ’ ve muâveneti mümkünsüz idi. Yalnız elde dördüncü “Şükrü” Paşa livâsı olup yeşil tepenin “Ostrok” a medhal olan boğazı ve sırtı bu livâ taburlarıyla tutturmuş idim. Gerçi ikinci livâ taburları bu sırta alınmış idiye de zâten bu taburlar, “Ostrok” boğazının altı gün muhârebâtında ziyâdece zedelenmiş olduklarından bir defa daha onları ateş içine saldırmaktan ol kadar nefîce-i müffide ümîd etmezdim.

Lâkin bulunduğu sırtın dâmeninden yukarı doğru dağlıların taarruzunnan çıkmaya başlaması en son günümüzde, bizim için bir nefîce-i müelleme³ göstereceği hâtıraları fikrimi tahrîş ettiğinden ve husûsuyla bulunduğumuz sırt elden çıkacak olursa yirmi üç günden beri çekilen taab⁴ abes olacağı gibi “Krestaç” muhârebesinden i’tibâren on dokuz günden beri müteselsilen kazanılan muzafferiyâtı ve oraya kadar götürülen hey’et-i kolorduyu maazallah kaybetmiş olacağımızı düşündükçe çâresizlik nazarımda tecessüm ettiğinden ikinci livânın dört taburuna yeşil sırt üzerinden ayrılmaları emrini tekrâr be tekrâr vererek, bâkî umûm-ı orduya bir hücûm borusu çaldırdım.

Boğaz ağzında bulunan “Şakir” ve “Şükrü” Paşaların yanındaki taburlar “Ostrok” boğazının

(Sayfa 43)

medhalinden aşağıdaki meydancığa doğru ve sırttaki taburlar dahi, buldukları yerden sarkarak Allah...Allah na’ra-i istimdâdiyla dağlılar üzerine

¹ Müşâreket: Ortaklık, ortaklaşma.

² Tehâlük: Can atma, birbirini itip çiğneyerek koşuşma.

³ Müelleme: Elemlî, kederli.

⁴ Taab: Yorgunluk, sıkıntı.

fedâkârâne bir hücûm icrâ eylediler. Bu hücûm, içimize kadar sokulan dağlıların yüzlerini geriye döndürerek, dûçâr-ı hezîmet ve taraf taraf kayalıklarda mahsûr kalan birinci ve beşinci livâ taburları da oldukları yerden sıçrayarak güruh-u muhâcimîne iltihâk etmiş ve külliyyetli düşman, üftâde hâkk helâk oldu. Birçoğu da bîm-i cân¹ ile kendisini “Zeta” suyuna atarak garîkan terk-i dağdağa-i² hayât eylemiştir.

Mücerred lütuf ve nusret-i Bârî olarak kazanılan bugünkü harb “Ostrok” muhârebâtının en müdhiş ve hunrîzi idi.

İşte bugünle beraber “Bolfay” ordugâhından hareketimiz yirmi dört gün olup eldeki mekârî ile götürülebilen peksimed tükenmiş ve mevcûd cephâne dahi, “Krestaç”, “Pive”, “Preşyeka” ve “Ostrok” muhârebâtında sarf u istihlâk olunup bugün daha düşman karşısında durmaya istitâ’at kalmamış idi. Bizim için yapılacak tedbîr, düşman ile mümkün meretebe harbe tutuşmaksızın “İşkodra” fırkasına iltihâka çâre bulmaktan ibâretti.

Binâen-aleyh sür’at-i mümkinine ile düşmanın önünden çekilmek ve harpten ictinâb etmek mecbûriyyet-i tabî’iyyesindeydik. Hâlbuki dağlılar gibi ta’kîbde mâhir bir düşman-ı sâilin önünden ordu hey’etinin gündüzün harb etmeksizin çekilmek imkânı tasavvur-ı muhâl idi. Bir kere harbe başlanılır ise ta’fîl-i harekât ile tevakkufa mecbûriyyet hâsıl olacak idi. Bu ise fukdân-ı me’kûlât ve mühimmâtın nâşî hiç hesabımıza alivermediğinden, zulmet-i leyden bi’l-istifâde kolordu taburlarının cümlesini hemen geriye, evvelce üçüncü livâ ile kâfileyi gönderdiğim sırta ve civârına sevk ederek dağlıların önüne birkaç taburluk bir yerde bırakmak ve ertesi pazar sabahı ale’s-seher bu taburlar sür’at-i seyr ile ve mümkün meretebe harbden mütehalliyen geriye çekilmek sûretlerinden başka çâre-i münferid bulamadım.

Bu tedbîrin olsa olsa imkân-ı muhâtarası, mezkûr birkaç taburun çekilirken lâzım-ı meretebe mâhirâne ve sür’atli davranamayıp düşmanın ta’kîb ve hasrına dûçâr olması ve bir tehlike-i husûsiyyeye uğramasıydı.

Gerçi bu tehlike ağleb-i ihtimâlâtın ise de, bir kolorduyla üç dört taburu fedâ eylemek şikkını beyninde haylice bir fark bulunduğundan ve husûsuyla düm-

¹ Bîm-i cân: Can korkusu.

² Dağdağa: Gürültü, patırdı, beyhude telaş ve ıztırıp.

dâr demek olacak olan

(Sayfa 44)

bu üç dört tabur mâhirâne ifâ-yı vazîfe edecek olursa, düşmanın istifâdesine fırsat kalmayacağına kalben mutmainn bulunduğumdan zihnimde bu sûreti kararlaştıracak düm-dâra kalacak kumandanı ta'yîn etmek ve herkesin bu hareket-i ahîrada ittihâz edeceği mesleği ta'yîn eylemek ve firkanın hâl-i hazır hatarını anlatmak için akşamdan sonraydı ki bir meclis-i harb teşkil eyledim.

A'zâsı: Erkân-ı harb reisi Mirliva “Şakir” Paşa ile Mirliva “Ali”, Şükrü”, “Recep” Paşalar ve Miralay “Hüsnü” ve “Hasan” ve Hacı “Osman” Beyler ve erkân-ı harbiyye zâbitânından idi.

Hey'et-i meclise hitâben içinde buldukları hâl-i hatrı ve ferdâsı günü fırkaya istikbâl etmesi melhûz olan mehâliki bir bir takrîr ederek bulunduğumuz tehlikeden necât için her birerlerinin re'yelerine mürâcaat eyledim. Harb etmeksizin çekilmesini hârikasını temennîde cümlesi yek-zebân¹ idi. Lâkin bu imkâna vusûl-i vesâit ve esbâbına mürâcaat eylediğimde ârâ tahallûf eyledi; şöyle ki:

Kolordunun selâmetini te'mînen geriye kalacak düm-dâr kumandanı bu harekât-ı askeriyyenin kısm-ı fedâkârîsini deruhte etmiş sayılacağından ve erbâbının ma'lûmu olduğu vecihle bu misillü ahvâl-i fevka'l-âdede emir ile ta'yîninden ise gönüllü olarak bir fedâî kumandan intihâbı daha ziyâde hüsn-i te'sîr hâsıl edeceğinden ümerâ-yı mûmâileyhime hitâben: “Bu düm-dâr kumandanlığımı içinizden kim deruhte eder? Ve refâkatine kaç tabur ister?” diye suâl ettim.

Kimisi on altı ve kimisi on iki ve kimisi on tabur isteyip birkaçı da sükût ve biri de vücûdca rahatsızlığından bahs ile i'tizâr etti.

Hâlbuki on, on iki, on altı tabur mikdârında bir cem'iyet-i askeriyye ile düşmana takılmaksızın ve “İşkodra” fırkasına iltihâk için lâ-büdd olan harekât-ı zarûriyyenin ta'tîlini mûcib hâlâta sebebiyyet vermeksizin arzu olunduğu vecihle dağlıların önünden çekilebilmek imkânın hâricindeydi. Bu düm-dâra tefrîk olunacak asker, mikdârca ne mertebe kesretli olursa, hareket, o mertebe kesb-i

¹ Yek-zebân: Ağız birliği eden.

batâet¹ ve bilakis taburların tenezzül mikdârı mâ bihi'l-iltizâm olan sür'ate hizmet ederdi. Hayfâ ki bu dakîka-i harbiyyeyi huddâra tefhîme muktedir olmadım. Nihâyet kendilerine:

“Düm-dâr için dört tabur alıkoyacağım. Bunun kumandanlığını deruhte etmeyi kim arzu

(Sayfa 45)

eder?” demeye mecbûr oldum. Sadd-ı hayf ki bu hitâbıma karşı lâzım gelen cevâb-ı kabûlü hiçbirini veremedi. Hâlbuki hiç olmazsa, içlerinden bir ikisinin bu vazîfe-i fedâkârîyi bilâ tereddüd deruhte etmeleri ihtimâlâtına galebe-i zann ile mu'tekîd idim. Şurasını da i'tirâf ederim ki bugünkü muhârebede “Şakir” ve “Şükrü” ve “Ali” Paşalar ile “Hüsni” Bey pek ziyâde yorgun düşmüş bulunmalarından nâşî i'tizâr makâmında olan ahvâl-i sâkitânelerine karşı onlara bir şey demek istemezdim.

Ve'l-hâsıl hiçbirinin bu yolda fedâî bir düm-dâr kumandanlığını deruhte etmeye meyl u rağbetleri olmadığını görmeliğim üzerine “Şakir” ve “Şükrü” ve “Ali” Paşalar ile “Hüsni” ve Hacı “Osman” Beyler'e refâkatlerindeki taburları bi'l-istihsâb birbirini müteâkiben gece saat ikiden sonra üçüncü livânın kumandanı “Veysel” Paşa'nın sevk olunduğu sırtın gerisine doğru çekilmelerini ve “Recep” Paşa'ya livâsıyla birlikte “Veysel” Paşa'nın sol cenâhı ilerisinde “Zeta” suyu cihetindeki sırta doğru çekilmesini emrettim.

Ve vaktiyle beşinci bölüğünde yüzbaşılık etmiş olduğum üçüncü ordunun beşinci talîa taburuyla bir piyâde taburu ve hâssa dördüncü alayın birinci ve üçüncü taburlarını bi'l-intihâb:

“Falan” falan taburlar kalsınlar.. Düm-dâr vazîfesini îfâ edeceklerdir ve bu dört tabura bizzat ben kumanda edeceğim” dedim.

Hey'et-i ümerânın cümlesi ser-be-zemin² sükût ve kabûl oldular ve içlerinden biri mevki' ve haysiyyet-i askeriyyesini muhâfaza gayretiyle:

“Siz ordumuzun başkumandanısınız.. Dört taburla düm-dâra sizi

¹ Batâet: Yavaşlık, ağırlık, ağır davranma.

² Ser-be-zemin: Baş yere eğilmiş olan.

terketmek ve bize âid bir vazîfe-i mühimmeyi de sizin dût-ı¹ hamiyetinize tahmîl ile sellemehü's-selâm "İşboz"a doğru gitmek bizim için ayıptır, ve sizin bu vecihle düm-dâr kumandanlığını deruhte etmeniz bizim haysiyyet-i askeriyemize dokunur.." demedi.

Ve oradan bir sûretle sıyrılıp kurtulmayı cana minnet addiyle ve kemâl-i şetâret² derûn ve isti'câl ile, verdiğim emir mücebince birer birer "İşkodra" ordusuna iltihâka şitâb eylediler.

Alıkoyduğum mezkûr dört taburdan ikisine vaktiyle kendisine tabur arkadaşlığı ettiğim ve ahvâli mazbûtum olan miralay "Hüsnü" Bey'i ve diğer ikisine de mûmâileyh "Hüsnü" Bey'in hüsn-i şehâdeti ve kendimce de "Preşyeka" muhârebesinden hâsıl ettiğim i'timâd-ı sâikasıyla kaymakam "Salih" Bey'i kumandanlığa alıkoydum.

(Sayfa 46)

Vakta ki akşam saat ikiyi buldu. Dağlı pişgâhında mezkûr dört taburdan başka asker kalmayarak cümlesi sessizce çekildiler. Şu kadar ki, bu dört tabur dağlıların tuttuğu cepheye karşı ittihâzı lâzım gelen nikâtı haylûlet-i leylden bi'l-istifâde setr u muhâfaza edebilecek vaz'iyetteydi. O gece saat beşte tepelerde bulunan hâssa dördüncü alay taburlarını usûl ile aşağı aldım. Nısfu'l-leyle kadar boğaz dâhilinde karakollarımıza karşı bulunan dağlı nöbetçileri lâ-yenkâtı' ateş ettiler.

Ve gâh gâh³ birer ufak cem'iyetle karakollarımız aleyhine baskın tecrübeleri icrâ eyledilerse de bir şeye muvaffak olamadılar. Dağlıların, bu gece ateşe ve baskına devâmlarından maksadları kolordunun geriye çekilip çekilmediğini yoklama ederek ahvâlimizden haberdâr olmak maksadına müstenid idi. Lâkin, hamdolsun ki, teşebbüslerinden müstefid olamadılar. Çünkü, çekilen livâlar, alaylar ve taburlar verilen evâmir mücebince akşamdan pek çok ateş yakmışlar ve çekildikleri zaman, bu ateşleri de hâliyle terketmişlerdi. Bununla beraber, askerimizin taht-ı işgâlinde bulunan mevâki', avârız-ı tabî'yye ile mestûr ve mahfûz olmakla beraber dağlıların buldukları yerlerden de mürtefi' idi.

¹ Dût: Omuz.

² Şetâret: Neşe, şenlik, sevinç.

³ Gâh gâh: Zaman zaman.

Ve'l-hâsıl gece saat yediye kadar dağlılarla bu hâl üzere kalındı ve saat altıdan sonra dağlı nöbetçileri artık yayılım ateşleri kestilerse de ara sıra tek tük tüfenk attılar ve bizim nöbetçiler tarafından da mukâbeleye devâm olunur idi. Saat yediye gelince, verdiğim ta'limât üzerine her tabur ellişer, altmışar neferden ibâret önlerine bir ince karakol hattı bırakarak, buldukları vaz'iyeti terk ile sırtın gerisine ta'yîn ettiğim mahalle sessizce çekildiler. Karadağlılar'ın karşısında kalan bu nöbetçi hattı dahi, yine tek tük tüfenk atarak mevcûdiyyetlerini ihbâr ile dağlıyı iğfâl vazîfesine devâm eylediler.

Mezkûr dört taburun nihâyet kendilerine iki yüz adımdan ziyâde uzak olmayan dağlıların önünden habersizce çekilmelerine gurûb-ı kameri teâkub¹ eden kesâfet-i zulmetin bir büyük yardımı olduğu gibi, dağlı askerinin o günkü harbde pek yorgun düşmesiyle beraber, vezâif-i askeriyeye ile henüz lâyıkı mertebe me'lûf olamayışları dahi, bizce mûcib-i istifâde oldu. İkişer taburdan müretteb farzolunabilen bu iki alayı kademe nizâmıyla ve kemâl-i ihtiyât ve basîret ile bulunduğum sırtın tahmînen yirmi beş dakîka gerisindeki bir sırta çekerek tahşîd ettim ki,

(Sayfa 47)

o sırada fecr-i kâzib de zuhûr etmek üzereydi. Nöbetçi ayağına terk ettiğimiz efrâz ve zâbitân ayağına kavî ve sür'at-i seyre muktedir çevik kimselerden müretteb olmak üzere daha akşamdan tefrîk u intihâb edilmiş ve arkalarından çantalarıyla ağırlıkları alınarak hafif bırakılmış ve boruyla verilecek işâret üzerine def'aten nöbetçi hattını terkederek mezkûr sırta tahaşşüdlere emri verilmiş idi. Fecrin tulû'uyla beraber tarafımızdan verilen boru işâreti üzerine nöbetçi hattı dahi bilâ mâni' tahliye-i mevâki' ederek sür'at-i seyr ile diğer taburlara iltihâk ettiler. Bu işâret, öyle bir vakitte verildi ki dağlı nöbetçileri hemen umûmiyyet üzere galebe-i nevm ile îfâ-yı vazîfeden âtıl kalmış idi.

Vakta ki düm-dârı teşkîl eden dört tabur düşmanın taarruz ve ta'kîbinden fütûr etmeyecek bir vaz'iyet ahziyle sırtın üzerinde tahaşşüd ettiler ve ortalık da bir dereceye kadar aydınlanmaya başladı; dağlılar bu sırada hâb-ı² gafletten uyanarak tüfenk atmağa ve bağırıp çağırmağa ve beş on tanesi dahi ilerleyerek, zu'munca taburlarımızı ta'kîbe kalkıştırsa da, iş işten geçmiş olduğundan

¹ Teâkub: Birbiri arkasından gitme.

² Hâb: Uyku.

bunların cümlesi hükümsüz idi. Çünkü, dağlı ordusu ric'atimizden haberdâr olmadıkları cihetle, bizi ta'kîb hazırlığında değildiler.

Ve onlar toplanıp da ta'kîb harekâtına başlayınca kadar, “İşkodra” fırkasıyla birleşir idik. Ve'l-hâsıl tedbîr-i ma'rûz-ı hakîmâne ile çekilerek, me'kûlât ve mihmansızlığımızdan düşmana istifâde ettrimeksizin Haziran'ın on ikinci ve Efrencî'nin yirmi dördüncü pazar günü “Martinik” pişgâhında “İşkodra” fırkasına iltihâk eyledik. Ve bizim firkanın taburları “İşboz”a girerek, “İşkodra” taburları dahi, o gün hâric-i kasabada kaldılar. Ve ferdâsı günü onlar da dâhil oldular. “Ostrok” boğazı dâhilinde vukû'a gelen mezkûr eyyâm-ı seb'a muhârebâtında bizim tarafın zâyi'âtı, bir kaymakam, bir binbaşı, iki kol ağası, beş yüzbaşı, on üç mülâzim ve 690 silâh-endaz şehitten ve bir binbaşı, iki kol ağası, dokuz yüzbaşı, on dört mülâzim ve 838 silâh-endaz mecrûhtan ibârettir.

Dağlıların zâyi'âtının mikdâr-ı sahîhi bizce meçhul ise de yalnız en son 11 - Haziran muhârebesinde, meydân-ı harbde leşleri görülenlerle, garîkan telef olanlarının bin kişiyi mütecâviz olması akvâ-yı¹ me'mûldür.

“Cerîde-i Askeriyye”, âhir tercemede, mutâlaât-ı zâtiyyesi olmak üzere şöyle de bir ibâre

(Sayfa 48)

derc ediyor: “Her neyse bizim için burdan iktibâs edilecek nefîce ve ibret, istihkâmâta kapılarak, askeri dağınık bulundurmak ve bilâhare küçük küçük kuvvetleri düşmana birer birer şikâr ettirmek gibi bir seyyieye² dũcâr olduğumuzu görmek ve bunun seyyiâtını acı acı tecrübelerle anlamaktan ibâret kalır. Yine vukû'ât-ı mezkûrenin mutâlaasından ma'lûm oluyor ki, her ne zaman kuvve-i Osmâniyye topluca bulunmuş ise, birer birer düşmanın kuvvetli kıt'alarına şikâr olmuştur. O hâlde, birbirleriyle irtibâtları yok nev'inden olan birtakım istihkâmât-ı müfrezede kapılıp, kuvveti dağınık bulundurmak seyyiesi meydana çıktığı gibi istihkâmâtın kesretinin sũ-i nefîceyi mũcib olacağı dahi derece-i sũbũta varıyor.”

Sâhib-i mutâlaanın bu sözü gerçi bir kâide-i umûmiyyeden müstenbat³ ise

¹ Akvâ: Çok kuvvetli.

² Seyyie: Fenalık, kötülük.

³ Müstenbat: Zimnen anlaşılması.

de mebhûs-ün-anh¹ olan istihkâmâtı inşâdan illet-i gâiye nedir? Ve nikât-ı ma'lûmede asker bulundurmak ne esas ve maksada müsteniddir?...

Buralarına vukûf ve ma'lûmâtı olmadığından, vaktiyle ittihâd-ı ârâ-yı hey'et-i askeriyye ile yapılmış ve uğrunda pek külliyyetli meblağ sarf edilmiş olan “Doga” boğazı “Podgorice” ve “İşboz” kulelerinin bedâhетен lüzûmsuzluğuna kâil olmak, kendisinin tecrübesizliğine haml olunabilir.

Sâhib-i mutâlaa zannetmesin ki, bu kuleler, yeni yapılmış ve benim inzimâm-ı re'yimle vücûda gelmiştir. Kulelerin ne kadar büyük himmetlerle ve ne târihte yapıldığını cümle ümerâ-yı muâsıra-i askeriyye bilir. Lâkin bir hakîkati hangi zamanın âsârı olursa olsun ketm etmek ve bâ-husûs onu bir şâibe-i ittihâm ile enzâr-ı enâmda makdûh göstermek, fezâil-i askeriyye ashâbına yakıştırılır şey değildir. Devlet-i aliyyenin “Hersek” kıt'asında bir “Nikşik” kalesi ve “İşkodra” cihetinde dahi, bir “İşboz” kalesi vardı. Harîtaya atf-ı nazar olunduğu hâlde de anlaşılır ki, bu iki kale, Karadağlı aleyhine icrâ kılınacak muâmelât-ı te'dîbiyyenin üssü'l-harekât-ı tabî'iyeleri idiler. Bunların dağlı eline geçmesi, hîn-i hâcette icrâsı lâ-büdd olan harekât-ı te'dîbiyyeyi hükümsüz ve belki mümkünsüz bir sûrete kalb edebilirdi. Çerkes” İsmail” Paşa ve Serdar “Ömer” Paşa merhûmların başkumandanlıkları zamanında, “Hersek”de “Derviş” Paşa ve “Osman Paşa”nın defaatle “Doga” boğazında verdiği hunrîz ve ekserîsi zâyi'âtımızı mûcib olan muhârebât-ı adîde, “Nikşik”deki muhâfız askeriyle ahâlîye zahîre vermek ve kezâlik “İşkodra” cihetinde Serdar “Abdülkerim” Paşa ile

(Sayfa 49)

“Abdi” Paşa merhûmun ettikleri muhârebâtın bir kısmı dahi “İşboz”da ve “Modon”daki asker ve ahâlîye me'kûlât îsâl etmek için vukû' bulan harekât-ı sevkiyye sırasında zuhûr etmiştir.

Yetmiş sekiz tarihinde “Hersek” ve “İşkodra” cihetlerinde peyderpey zuhûr ede gelen vakâyi'-i müteessife, o vaktin erbâb-ı hall ve akdine, bu iki kalenin turuk-ı askeriyyesini te'mîn eylemek mecbûriyyetini bi'l-ihsâs milyonlarla kuruşlar sarf edilerek mevâkîf-ı mezkûre vücûda getirildi. Bunlar, zannolunduğu şekilde istihkâm değildirler. Kimisi küçük kuleler ve kimisi daha büyükçe “Blockhaus” şeklinde yine kule olmaktan ibâret olup, mevki'leri, te'mîn-i tarîk

¹ Mebhûs-ün-anh: Sözü geçmiş, bahs olunan.

edebilecek sûrette hüsn-i intihâb kılınmış ve her birinde, hîn-i hâcette murûr edebilecek bir fırka-i askeriyeyi idâre edecek cesâmette sahrınçlar yapılmıştır.

Bu kulelerin fevâid ve muhassinât-ı azîmesi “Hersek” ve “İşkodra” cihetlerinde kumandanlık eden cümle zevâtın müsellim ve musaddikidir; lâkin, bu kuleler hiçbir vakit düşman kuvve-i külliyesine tek ve tenhâ olarak müddet-i medîde harbetmek vazîfesiye mükellef değildiler. Bunlar “Nikşik” veya “İşboz” a gidecek zehâyir kâfilelerinin ve yahud Karadağ hudûdunu tecâvüz edecek fırkaların birer mevkipleri idiler. Mamafih, gerek “Ahmed Muhtar” Paşa zamanında ve gerek bizim hareketimiz sırasında bu kuleler ve husûsuyla “İzlastop” kulesi, pek büyük âsâr-ı mukâvemet göstermiştir.

Ve'l-hâsıl bu kuleler, bir fırkanın tarîk-i askerîsini li ecli't-te'mîn yapılmış nikât-ı müstahkemedden ibâret olup, o nikâtı düşman elde etmek istediği hâlde, fırka koşup gelerek, mevâkifini zaptetmek dâîyesinde bulunan düşman karşısında arz-ı vücûd ederse o kuleler vesâtatiyle muvaffakiyyeti de bir dereceye kadar kesb-i emniyyet ve suhûlet eder. Eğer o fırka, mevkiplerini tasallut-ı a'dâdan kurtarmaya gelmezse ve yahud fırka-i mezkûre başka bir vazîfe ile işgâl edilirse, cümlesinin birer birer düşman eline geçmesi tabî'îdir.

İşte refâkatimizde bulunan “Hersek” fırka-i seyyâresinin Rusyalı'ya karşı “Edirne” ve “Balkan” muhâfazasına me'mûriyyeti, mevcûdları ellîşer, yüzer muhâfızdan ibâret olan kulelerin düşman eline geçmesini intâc eylemiş ve bunlara imdâd etmek üzere her ne kadar “Yenipazar” cihetinden bir mikdâr askerle “Hâfız” Paşa me'mûr kılınmışsa da o da leyte laalle¹ ile vakit geçirerek muâvenetlerine şitâb etmeyip muahharan bir bozgunlukta vermesi üzerine ric'ate mecbûr olmuştur.

(Sayfa 50)

“Bu hâlde” birbirleriyle irtibâtları yok nev'inden olan istihkâmât-ı müfreze” ta'bîr olunur;

Acaba sâhib-i mutâlaanın irtibâttan murâdı nedir? Eğer birbirini gözle görmek ise, bu kulelerin ekserîsi yekdiğerini görürdü. Eğer birinin ateşi diğerine

¹ Leyte laalle: “Bakalım, bugün, yarın” gibi sözlerle vakit geçirme, işi sürüncemede bırakma, savsaklama.

mezâhir olsun ise, öyle dağlık ve mevâni'-i tabî'iyye ile meşhûn arâzide bunun adem-i imkânı tabî'idir. Hem kuleler, elişer, yüzer ve yalnız "Tuzdere" kulesi iki yüz kadar neferi istî'âb edecek cesâmette olduğundan, her bir kule muhâfızının kendi kulesini terk ile âharın muâvenetine gitmesi adîmü'l-ihimâldir. Böyle bir tasallut zuhûrunda, bunların fırka kumandanlığına arz-ı ma'lûmât ile, fırka-i seyyâreden imdâd vurûd edinceye kadar sebât etmeleri kavâ'id-i müttehazeden idi.

Ne çare ki "Hersek" fırkasıyla Rumeli cihetine vukû'me'mûriyyetim üzerine imdâdlarına yetişecek elde fırka kalmamıştı. Mezkûr kuleler, tüfek ve nihâyet dağ toplarına karşı mukâvemet edebilecek metânette inşâ olunup dağlıların Rusya'dan getirttikleri parçalı büyük topların mermileri sademâtına dayanamayacakları tabî'idir.

Ve'l-hâsıl yetmiş yedi ve yetmiş sekiz seneleri muhârebât-ı hunrîzânelerinin pek acı tecrübeleri üzerine, vaktiyle yapılmış ve "Ömer Fevzi" ve "Ahmed Hamdi" ve "Rauf" ve "Şevket" ve "Ahmed Muhtar" Paşaların zamân-ı me'mûriyyetleriyle zamânımızda pek çok fevâidi görülmüş olan kulelerin vücûdunu muâheze münâsib olmadığını ve bu kuleleri tehlikeye düşüren sebep ise, "Hersek" fırka-i seyyâresinin Rusya muhârebesine me'mûriyyeti olduğunu beyân eylerim.

Sâhib-i mutâlaa te'yîd-i müddeâ zımında yine şöyle bir fıkra derc ediyor:

"Çünkü bu kadar istihkâmâta kapatılan asâkir bir arada bulundurulsa da doğrudan doğruya bir hamle edilmiş olsaydı, bir defa olduğu gibi, birkaç defalar Karadağ'ın bir başından girilir öte başından çıkılır ve kalb-i mefsedet¹ tesmîm olunarak gâile bir taraf olabilirdi, ancak şurasını da unutmayalım:

Mevâki'-i müstahkeme-i mezkûrenin sûret-i tahkîmleri, ca-be-ca baş gösteren "Hersek" ihtilâlini men' etmek için pek güzel bir tarik idiye de, Karadağlılar ile resmen bâb-ı muhâsame açıldıktan ve bâ-husûs bu mevki'lerde bulunan müstahfazîne ara sıra da harb ederek gelip yiyecek yetiştiren kuvve-i külliyye-i Osmâniyye dahi, etrâflarından alındıktan sonra mevâki'-i mezkûrenin artık ehemmiyyeti kalmamış ve çâre-i münferid ise, onları bir araya cem'edip bir kuvve-i külliyye ile dağlının damarına basmak cihetinden ibâret kalmış idi." diyor.

¹ Mefsedet: Fesatlık, bozgunculuk.

(Sayfa 51)

Sâhib-i mutâlaanın bu kadar istihkâmâtta murâdı, “Hersek” kıt’asının “Doga” cihetindeki istîlâ gören kuleleri ise, mezkûr kulelerde cem’an dört bölük asker vardı. Karadağ hudûdunu, “Ostrok” boğazından bed’ ile tecâvüz sırasında bu kuleler, “Hersek” kıt’asının bir tarîk-i muvâsalesiydi. Dört bölük asker kazanacağız diye onları terk ü tahliye ile “Dağlı” ve “Hersek” eşkiyâsı yeddine teslîm ve “Nikşik”in “Hersek”le olan tarîk-i muvâsalesini düşmana terketmek, ihânet ile karışık bir cünûn¹ olur idi.

Sâhib-i mutâlaa, bizi Karadağ’ın bir başından girip öbür başından çıkmadık mı zannediyor?! Haritaya baksın.. “Ostrok” boğazından girdik.. “İşboz” ilerisinde “Ali Sâib” Paşa fırkasına mülâkî olduk. Zaten Karadağ’ın en güç harekât-ı askeriyyesi de buydu. Gerçi “Çetîne”ye gitmedik.. Lâkin, gitmek üzereyken, fırkamızla “İstanbul” ve “Edirne”nin muhâfazasına çağırılmıştık. Dağlının gözü o mertebe yılmıştı ki musâlaha için İngiliz konsolosu bi’t-tevessut, prens ile müzâkere etmek üzere “Danilograd”a gitmişti. Ne çare ki bizim “Edirne”ye çağırılmamız ve Ruslar’ın Balkanlar’a doğru ilerlemesi havâdisâtı, dağlıların, emellendirerek mûmâileyh konsolosa olan ricâlarını geri aldılar. Dağlılar öyle bir hâle gelmişti ki askerimizle bir defadan daha ziyâde harb edebilmeleri me’mûl² ve mutasavver³ değildi. Mamafih “Hersek” kıt’asının mevâki’i muhtelifesinde on beş tabur asker terk olunmuştu. Mutâlaama göre, bu müteferrik on beş taburdan, gayret olursa beş altı tabur-ı seyyâre çıkabilirdi. Diğer bir on beş taburla “Hafız” Paşa da “Yenipazar” cihetinden “Nikşik” ve “Doga” kulelerine muâvenete me’mûr kılındığından, cümlesiyle beraber bir iş görülebilirdi. Lâkin bu zaman, benim “Şıbka”da bulunduğum günler demek olmakla, oraca cereyân eden ahvâle hakkıyla vukûfum olmadığından mezkûr muâvenetin icrâsını mâni’ bir sebep-i ciddî var mıdır, yoksa “Hafız” Paşa’nın veya Hersek kumandanının kifâyetsizliği mi buna sebebiyet verdi?.. Hakîkatini bilemem; yalnız, şurasını söyleyebilirim ki dağlılar tarafından bu kulelerin zamân-ı istîlâsında, müstahfazları dört bölükten ibâretti. Bunları ve kezâlik “Bileke=Bileka” kulelerindeki dört bölüğü ki, cem’an bir tabur eder, bir yere getirilip de, bunlarla iddiâ olunduğu gibi, dağlıların damarına basılamaz.

¹ Cünûn: Delirme, çıldırma, delilik.

² Me’mûl: Umulan, beklenen.

³ Mutasavver: Tasarlanmış, düşünülmüş.

Sâhib-i mutâlaanın bu kulelerde birçok asker bulunduğuna zâhib olduğu anlaşılıyor.. Ve sâhib-i mutâlaanın bundan sonra yazdığı birkaç satır söz, cevâbdan müstağnîdir; çünkü

(Sayfa 52)

mevâki'-i müstahkeme-i mebhûsenin cevânib-i erbaası kapalı hane tarzında birer kule ve mevkif olduğunu bildirerek bu misillü ebniye, öyle “Plevne” siperleri gibi vakt-i harbde ale'l-acele yapılan istihkâmât-ı hafife kabîlinden olmayıp vakt-i hazırda kireç ve kereste ile ve müteaddid ustalarla yapılr inşâatten ibâret bulunduğuna kuleleri görenler şehâdet eder. Bunlar, birer küçük karakolhâne ve yahud kışla demektir.

1.2.9. Sırp Muhârebesi

Müellif mösyö: “Osmanlılar’a gelince, bunlar kendileri için üssü'l-harekât olabilecek mevâki'-i müstahkemeye mâlik olduklarından, bunlara istinâd ile harekât-ı tecâvüziyyede bulunabilirler ve bu sûretle düşmanlarının arkasını çevirmeye muvaffak olurlardı. Vâkıâ o vakit kuvve-i mevcûdeleri az ise de, bu cihetçe olan noksanlarını, askerlerinin kıymeti ve kalelerinin kesreti, bâliğan mâ beleğa cebr edebilirdi.” diyor.

Harekât-ı tecâvüziyye o hareketi icrâ için lâ-büdd olan kuvvet elde edildikten sonra olabileceği cihetle, ibtidâlarda yalnız, “Niş”de bir mikdâr asker bulunup “Ak Palanga” ve Şehirköy (Prut) da pek cüz'î kuvvet vardı ve başkumandan “Abdülkerim Nadir” Paşa henüz Der-Saadet'te idi.

Muahharan “Sofya”ya gelerek verdikleri emir mücebince, “Ak Palanga”, Şehirköy (Prut) veya “Biteglava” mevki'leri tutuldu. Ba'dehû “Niş”de ikmâl-i noksandan sonra Niş kolordusuyla “Şehirköy” fırkasını “Knezovac”a doğru tahrîk ettiler, daha evvelce tahrîk mümkün değildi.

Husûsan elde vesâit-i nakliyye dahi olmayıp, me'kûlât ve mühimmât-ı askeriyye, ahâlî arabalarıyla nakledilmekteydi. Onun için orduların rûhu demek olan vesâit-i nakliyye dâimâ mevcûd ve başkumandanın hareket emrine muntazır bulunmadıkça, öyle sür'at ile kazanılacak çevirme hareketleri kâbil-i icrâ değildir. Mösyönün mutâlaası becâ ise de, dediği vakitte hem çevirme hareketini icrâyâ kâfi elde asker yoktu.. Hem de Devlet-i Aliyye orduları ve husûsuyla “Niş” ciheti

kolordusu o sür'at-i hareketi îcâb eden vesâit-i nakliyyeden kâmilten mahrûm idi.

(Sayfa 53)

Müellif: “Temmuz’un evâsıtına doğru Osmanlıların kıt’a-i mezkûrede mütehaşşid kuvvetleri 170.000 nizâmiyye ve 40-50 bin gayrı muntazam askerden ve Sırpıların kuvveti dahi 160.000 kişiden ibâret idi.” diyor.

Eğer kıt’a-i mezkûreden maksadı, “Şehirköy” (Pрут), “Ak Palanga”, “Niş” ve “Arkub” cihetlerinden ve yahud mevâki’-i mezkûredeki taburlardan “Knezovac”a sevkolunan hey’et-i ordu mevcûdu ise, bunda pek çok mübâlağa etmiştir. Yok “Vidin” fırkasıyla “Niş” kolordusu ve “Seniçe” ve “Bosna” firkaları mecmû’u ise, bu mikdâra ihtimâl ki yakındır. Hem Devlet-i Aliyye orduları, öyle sırf nizâmiyye taburlarından mürekkeb olmayıp, ekserîsi redif ve bir mikdârı da nizâmiyye ve muâvene taburlarıydı. Gerçi adedi nâ ma’lûm bir hayli başıbozuk Arnavut ve bir mikdar Çerkes bulunduydu da bunlar sâbitü’l-mikdâr olmayıp, husûsuyla Arnavutlar daha evâil-i harbde bir arbede çıkararak dağılmışlardı.

Müellif: “Bu taraftan Sırbistan’ın medhalini teşkil eden “Gramade” ve “Pandirola” kapılarındaki Sırpıların, her ne kadar mikdârca kalil iseler de Osmanlılar’ın, memleketlerini zaptetmesine muvakkaten mâni’ olacak sûrette üç gün dayandılar.” diyor.

Fi’l-hakîka “Ahmed Eyyûb” Paşa’nın “Gramade” kapısından duhûlüne, Sırpıların muhâlefet ve mukâvemet ettilerse de, benim “Pandirola” kapısından girmeme aslâ mümânaatte bulunmadılar.

Müellif: “Osmanlılar “Hırvatovic” tarafından tekrar ele geçirilen “Knezovac” mevki’ini terkettikleri cihetle hatâ ettiler. Buralarda Osmanlı askeri kalmadığı cihetle, “Hırvatovic”, düşmanın hatt-ı ric’atini kesmeye çalışmak gibi kâide-i sevku’l-ceşiyeye mutâbık olan bir cesûrâne hareket icrâsını tasâmim eyledi. Eğer merkûm, yalnız karakol kavgasıyla vakit geçirmeyip de sür’at ve şiddetle hareket etmiş olsaydı cenâhlarıyla arkalarından tehdîd edilmekte olan Osmanlılar pek müşkil bir mevki’de bulunurlardı.” diyor.

“Aleksinac” aleyhine mütearrız bir ordu, “Knezovac”ı elde tutmaktan ne istifâde edebilir? Eğer “Hırvatovic”in tarîk-i murûrunu seddetmek ise, “Çernayef” ordusuna başka bir yoldan da iltihâk edebilirdi. Eğer ordumuzun cenâhını tehdîd

ise, Sırlılar bu uğurda muktedir olabildikleri mesâ'iyi sarfettiler ise de, kendilerince bir semere vücûda getirmediler. Arkadan tehdîd olunmak bahsine gelince, Osmanlı ordusu, arkasını “Niş”e vermiş idi;

(Sayfa 54)

“Niş” ile tarîk-i muvâsalesinin muhâfaza ediyordu. “Hırvatovic” bir kere tecrübe ettiği vecihle, eğer “Niş” ile ordumuzun arasını kat' etmek gibi bir hareket-i âmiyâneye girişeydi, o vakit kendisi “Niş” ile ordu arasındaki iki asker beynine sıkışarak, bir büyük tehlikeye girmiş olacaktı mamafih, “Hırvatovic” ihtiyâtkârâne davranarak yalnız bir nümâyiş yaptı.

Müellif: “Aydın on ikisinde Osmanlılar “Trojan” cihetinde “Morava” üzerine bir köprü inşâsına başlayıp, ameliyyâtı ta'til ettirmek üzere, Sırlılar tarafından gösterilen mesâ' ile birlikte, ayın on altısında ikmâle muvaffak oldular. Bu sırada mütâreke vukû'uyla bu müddet zarfında tarafeyn hâl-i tedâfu'îde kalmış ve yalnız mevki'lerinin tahkîmiyle kuvvetlerinin tezyîdine çalışmıştı. Osmanlılar'ın yalnız “Morava” sahrâsına girmek ve yahud bazı taburlarını nehrin öbür sâhiline geçirek, “Çernayef”ı kuvve-i mevcûdesini dağıtmaya mecbûr eylemek fikrinde mi oldukları sorulabilir. Bu suâle cevâb olarak denilebilir ki Osmanlılar, buna muvaffak olamadılar. Bunun da birinci sebebi, “Popovic”karşısındaki tepelerde olan istihkâmları, bu maksada mebnî inşâ olunmamış, ikincisi dahi, bu hareketlerinin (Deligrad - Aleksinac) tarîk-i muvâsalesine, Sırlıların ehemmiyyet nazarıyla bakmalarına sebebiyyet vermiş olmasıdır.” diyor.

Başkumandanın köprü inşâsından maksadı, “Aleksinac” cihetine hîn-i hâcette asker sevkolunacağı vakitte, elde bir memerr¹ bulundurmaktan ibâret idi zannederim. “Popovic” karşısındaki istihkâmâtımız, fi'l-hakîka “Morava”yı ubûr edecek askeri muhâfaza için yapılmış olmayıp, Sırlıların “Hunis” ve “Kavnik” hatt-ı istihkâmâtı mukâbilinde yapılmış topçu ve piyâde siperleriyle Sırlı'nın “Morava” sahrâsındaki “Popovic” mevki'inden ateş edegelen Sırp topçularına mukâbele için yapılmış birkaç top tabyasından ibâretti. Ordumuzun maksad-ı yegânesi, Sırp kuvvetinin tefrîkiyle beraber “Aleksinac”ı zapt ve “Niş” ile ordunun hatt-ı muvâsalesini te'mîn idi.

¹ Memerr: Geçilecek yer, yol, geçit.

Eylül'ün birinci günü harbinde, Sırlılar'ın "Aleksinac"ı terk ü tahliye ettiği hey'et-i orduca hiss olunmuş ise de "Veliksilie Govac" mevki'inin, Sırlıların yedinde bulunmuş ve "Aleksinac" gibi bir mevki'-i menî'in bu kadar suhûletle tahliyesinin hatırlanması, "Çernayef"ın bir hud'a-i harbiyesi olmasına haml ederek, başkumandan "Ahmed Eyyûb" Paşa, ihtiyâtkârâne davranmış ve "Aleksinac"ı işgâlden ictinâb etmişti.

(Sayfa 55)

Binâenaleyh, köprü inşâsından gâye-i maksad "Aleksinac"ı elde etmek için çâre-cûluk idi.

Müellif: "Şafak söker sökmez, "Fazlı" Paşa livâsından mütehasıl Osmanlı sağ cenâhı, "Morava"nın sâhil-i yesârından "Aleksinac" ve "Popovic" mevki'leri ve "Hafız" Paşa fırkası dahi, "Krvat" ve "Conis" mevâki'i üzerine şiddetli top ateşi ihrâsına başladılar. Bir hâlde ki, "Çernayef" ile erkân-ı harbiyesi, muhâceme-i umûmiyyenin bu noktadan vukû' bulacağını tasavvur ile, "Çernayef", "Deligrad"da bulunan bir mikdâr cüz'î imdâdını oraya celb etmiş ve öğleden sonra bütün vaktini "Krvat"da geçirmiş idi. Lâkin en başlı muâmele, "Hafız" Paşa fırkasının deruhte eylediği muâmele olup bunu "Süleyman" ve "Aziz" Paşalar'ın kumandaları altındaki fırka icrâ edecekti. "Fazlı" Paşa ile "Hafız" Paşa top ateşinde müdâvemet gösterdiği sırada, "Süleyman" Paşa "Velikisilie Govac" ilerisindeki cephelerinin müdâfaasını "Aziz" Paşa'ya havâle ile "Hırvatovic"ın sağ cenâhı müntehâsına hücum gösterdi. Ve "Coniska"yı murûruyla, büyük karakolları mağlûb ve bunları ta'kîb ederek, kendileriyle beraber Sırlıların ileri taburlarına vâsıl oldu. Burada asıl muhârebe, sabahın on birinde başlayıp suver-i muhtelifle devâm etmekteydi..." diyor.

Sâhib-i te'lîfin ol bâbda verdiği tafsilât, bir dereceye kadar mukârin-i savâb ise de, ordumuzun vaz' u tertîb ve icrâatınca ma'lûmâtı noksan görünüyor.

Şöyle ki:

Evvel emirde müellifin ta'rîz sadedinde bulunduğu muhârebe, Kânûn-ı Evvel-i Rûmî'nin on beşinci günüydü ki, Efrencî'nin yirmi yedisine tesâdüf eder; hatta, îd-i adhânın¹ birinci günüydü. Arefe günü, başkumandan "Ahmed Eyyûb"

¹ İd-i adhâ: Kurban bayramı.

Paşa hatt-ı harbe gelerek, ben ve “Aziz” Paşa hâzır olduğumuz hâlde, ertesi gününün hücum kararını vermiş idi. Bu karar üzerine ben akşamdan maiyyetimde bulunan kumandanlara, tulû’-ı fecr ile beraber icrâ edecekleri harekât ve teşebbüsâtı muarrif evâmir-i tahrîriyye gönderdim. Bu evâmir mûcebince “Tronyan” köprüsüne musallat ve “Popovic” karşısındaki “Hasan Hayri” Paşa livâsıyla “Lejis” sırtlarında bulunan “Hafız” Paşa taburları ve “Conista” suyunun birisinde bulunan “Aziz” Paşa ve “Yahya” Bey livâları şiddetle top ateşine başlayacaklar ve ben de hazırladığım hücum koluyla bizzat “Coniska”yı murûr ederek, “Coniska”nın karşısındaki Sırp tabyalarını zaptedecektim.

(Sayfa 56)

Maiyyetimdeki hücum kolları bu taarruzlara muvaffak olduğu hâlde, sağ cenâhtan “Hafız” Paşa vusûl-i cenâhtan Aziz Paşa dahi maiyyeti hücum kollarıyla ilerleyerek “Velikisilie Govac” dan “Kavnik”e kadar bütün hatt-ı harbi taht-ı istîlâya alınacaktı. Ertesi günü îd-i adhânın ilk günüydü. Daha tulû’-ı fecrden mukaddem yağmur serpelemeye başladı. Onun üzerine, başkumandan “Ahmed Eyyûb” Paşa ale’s-seher benim yanıma gelerek havanın bozukluğundan nâşî hareketin te’hîrinin iltizâm ettiyse de evâmir-i lâzimenin akşamdan verildiğini ve top bataryalarının ve bir kısım taburların ilerideki nikâta sevk olunduğunu arz ile i’tizâr ettim ve i’tizârâtımın gördüğü hüsn-i kabûl üzerine başkumandan bize vedâ’ ederek, manevrasını icrâ etmek üzere ilerledi. Ve sabahın iki buçuğu râddelerindeydi ki, bütün hatt-ı harb üzerinde top ateşi icrâ olunmaya başladı. “Fazlı” Paşa fırkası “Aleksinac” karşısından “Nesika”ya kadar geride ve “Movara” üzerindeki hatta yerleşmiş idi. Ondan ileride ve “Ahmed Eyyûb” ve “Ali Sâib” Paşalar’ın karargâhlarında, dört taburla Ferîk “Adil” Paşa bulunuyor ve daha ilerisi yani “Tronyan” köprüsüyle ona hâkim tepelerden ve “Lejis”den i’tibâren bütün “Coniska” boyundaki hatt-ı harb dahi, başkumandan tarafından benim kumandama ihâle olunan livâlarla işgâl olunuyordu. Bunlardan “Torniyan” köprüsü ve civârı “Hasan Hayri” Paşa livâsı ve onun sol cenâhı, evvelce “Selâmi” Paşa ve onun mecrûhiyyetinden sonra bir müddetcik mirliva “Mustafa” Paşa ve bu hareket esnâsında miralay “Yahya” Bey ile kumanda edilen livâ ve onun solunda dahi “Aziz” Paşa livâsı ve “Lejis” ve “Srezovac” tepelerinde dahi “Hafız” Paşa livâsı bulunuyordu.

İşte sabahın saat iki buçuğunda en evvel “Hafız” Paşa mevki’inden toplar atılmaya başlandı. Ba’dehû “Hasan Hayri” Paşa ve “Yahya” Bey ve “Aziz” Paşa

ve “Fazlı” Paşa’nın bulunduğu mevâki’den ateşe devâm olundu.

Lâkin, düşmanı iğfâl için ateşin en şiddetlisini “Hafız” Paşa bataryalarının icrâ etmesi, benim verdiğim evâmir muktezâsındandı. Husûsuyla “Aziz” Paşa ve “Yahya” Bey livâları, top ateşlerinden biraz sonra harekât-ı harbiyyeye iştirâk edebileceklerinden onların top ateşinde devâmları, bi’t-tab’ zayıf ve süreksiz olacaktı.

Refâkatimdeki hücum koluyla “Coniska” vâdisini atlayarak bir muzafferiyet-i mutantana ile düşman tabyalarını zapt u istilâ ettiğim sıradaydı ki, sol cenâhtan “Aziz” Paşa dahi

(Sayfa 57)

bir mahâret-i cesûrâne ile karşı tarafa atılarak “Veliksilie Govac” ve havâlisindeki düşmanı tard ve tabyaları istilâ eylemiş ve sağ tarafında bizde netîce-i muzafferiyâtı elde etmiş ve kendisine doğru hareket etmekte bulunmuş olduğumuzdan orman içinde bize kavuştu ve askerce selamlayıp netîce-i muzafferiyâtını arzetti. Ba’dehû birlikte “Coniska” vâdisine inerek “Kavnik” ve havâlisini keşfettik. Hatt- harbin sağ cenâhı ilerisinde bulunan “Hafız” Paşa, lâzımı kadar ilerleyememişse de top ateşleriyle düşmanı haylice işgâl etmişti.

Lâkin iki gün sonra vukû’ bulan ma’rekede¹, “Hafız” Paşa dahi ilerleyerek “Kavnik”in yanındaki ormanlığı zapt ile harbimizin sağ cenâhını te’min eyledi.

Müellif: “Fazlı Paşa oralardan nehir geçileceğine Sırpıllar’ı inandırmak için yakındaki piyâde ve süvârî ile “Tronyan” ve “Boymir” taraflarında bazı nümâyişler icrâ eyledi.” diyor. Gerçi “Boymir” taraflarında nümâyişler icrâ eden “Fazlı” Paşa ise de, “Tronyan” tarafındaki nümâyişler benim kumandamdaki “Hasan Hayri” Paşa livâsı tarafından icrâ olunmuştu.

Müellif: “Daha yevm-i mezkûr akşamı “Çernayef”, “Aleksinac” ve “Boyovic”i tahliye ettirmişse de, Osmanlılar ancak ertesi günü ikisini de bir damla kan akıtmaksızın zapt eylediler.” diyor. Müellifin “Krovat” tepesi nâmı verdiği ve bizim askerın “Kızıltepe” diye yâd ettiği tepenin zaptı günü, “Ahmed Eyyûb” Paşa dahi “Ali Sâib” Paşa ile birlikte bizzat “Kızıltepe”ye gelmişler ve bizimle refâkat-i

¹ Ma’reke: Savaş meydanı.

ümerâsını bi't-taltîf tebrîk-i muzafferiyet etmişlerdi. Gurûb-ı şemse karîb bir zamana kadar, “Deligrad” ve “Boyovic” cihetlerini başkumandan-ı müşârun ileyh dürbün ile nazar- keşf ve muâyeneden geçirdiği hâlde, Sırp askerinin “Aleksinac” ve “Boyovic”den çekildiğini görememişti. Hattâ ertesi günü “Morava”dan ve “Aleksinac” karşısından geçerek “Aleksinac”ı zapta me’ mûr kılınmış idim.

Bizim bildiğimize göre, Sırlılar “Aleksinac” ve Boyovic”i gece tahliye ettiler ve sabaha karşı “Tronyan” köprüsünde muhâfız bulunan erkân-ı harb kaymakamı “Mustafa” Bey Sırlılar’ın çekildiğini hissetmesi üzerine, bize bâ jurnal beyân-ı ma’lûmât etmesi üzerine iki livâ piyâde ile iki alay süvârînin karşıya ubûr etmelerini emrettim ve kendim de beraber olduğum hâlde “Aleksinac”a dâhil olduk.

(Sayfa 58)

“Aleksinac”ın ilerisindeki sırtları işgâl ettiğim sırada Sırp düm-dâr taburlarının “Deligrad” girmekte oldukları görülmüştü.

Müellif: “Çernayef” evvel emirde “Deligrad” üzerine atılmışsa da burada dahi muhâsara olunmaktan korkarak “Paraşia” üzerine çekildi. Fakat Osmanlılar ne burasını ve ne de “Kroşvac”ı zapt eylemediler. Hatta bunlar “Kroşvac”a kadar ilerlemiş olsaydılar, bu hareket, Sırp ordusunu pek ziyâde me’yûs edecekti.” diyor.

Bizim o vakti meşhûdât¹ ve ma’lûmâtımız, müellifin bu ifâdâtını mükezziptir². Sırlılar, “Deligrad”ı hiçbir vakit tahliye etmediler. Ben “Aleksinac”a duhûl ettiğim günü, “Deligrad”ın ilerisindeki köprüde bir tabur muhâfızları vardı. Ve “Deligrad”da dahi bir galebelik görünüyordu. Ertesi günün gecesi “Ahmed Eyyûb” Paşa’nın emriyle “Aleksinac”dan üç livâ piyâde, iki batarya top ve iki alay süvârî ile hâlî zannettiği “Deligrad”ı işgâl etmek üzere hareket eden Ferîk “Mösyö Necib” Paşa, Sırlar’ın “Deligrad”da olduklarını görerek hâiben ric’at etmişti ki, o gün beş altı tabur Sırp askeri, “Deligrad”ın nısf saat bu’dunda “Brusa” redif-i mukaddem taburunun taht-ı işgâlinde olan bir karye-i cesîmeye taarruz etmiş ve muhâbebe üç dört saat kadar imtidâd ederek hattâ tabur-ı mezkûrun binbaşısı dahi dâhil olduğu hâlde bir hayli şühedâ ve mecrûh vukû’ bularak nihâyet “Hasan Hayri” Paşa livâsının imdâda müsâraati üzerine

¹ Meşhûdât: Gözle görülen şeyler.

² Mükezzip: Yalanlayan, yalancı çıkarıcı.

Sırp lılar çekilmişlerdir.

“Aziz” Paşa mevcûd refâakati ile noksan bulan zehâyir ve mühimmâtını aldıktan sonra “Kroşvac”a girecekti. Hatta ileri karakolları, “Kroşvac” caddesindeki “Kapyora” karyesine kadar ilerlemişti. Lâkin, mütâreke emrinin vurûdu bu arzunun cereyânına mahall bırakmadı.

Müellif: “Vâkıâ ayın yirmi dokuzunda atılan püskürme lağımları Osmanlılar’ın ta’kîbini te’hîre sebebiyyet vererek Sırp lılar’a pek büyük hizmetler etti. Esbâb-ı müdâfaa-i mezkûre pek sür’atle te’sîs olunmuş ve ma’nen dahi pek büyük te’sîri mûcib olmuştu. Eğer bunlar daha münâsib noktalarda inşâ olunmuş ve tam vakt-i münâsibinde ateş verilmiş olsaydı, daha ziyâde semere bahş olacaktı zannederiz.” diyor.

Müellifin beyân ettiği püskürme lağımlar, “Kırmızı Tepe” ile “Conis” caddesi deresinde

(Sayfa 59)

süvârîlerimizin harekâtı mâni’ası olarak yapılmış birkaç lağımdan ibâret olup tepede ateşlenen lağımlar, ta’kîb ve tenkîl-i düşmanı te’hîr edebilir bir te’sîr vücûda getirmedir.

Dereadaki lağımlar, miralay “Şükrü” Bey refâkatindeki süvârî bölüklerinin harekât-ı tekaddümiyyesini bir dereceye kadar te’hîr ettiyse de, yine müellifin hayâl ettiği mertebe fâide vermiş olmasını kat’â ümîd etmeyiz. “Şükrü” Bey’in refâkatindeki süvârîlerin ta’kîbde şiddet göstermesi “Conis” caddesinin sol taraf sırtlarını zaptederek ilerleyen “Aziz” Paşa taburlarının, süvârînin harekâtını te’mîn edecek sûrette henüz kat’-ı mesâfe edememelerinden ve “Şükrü” Bey’in de mevcûd maiyyetini ilerletmekte ihtirâz etmiş olmasından ve bir de hayvanlarının ziyâde yorgun düşmesinden nâşî idi. Eğer mîr-i mûmâileyh ihtiyâtkârâne davranmak lüzûmunu derpiş etmemiş olsa ve hayvânâtı da dinç bulunsaydı da ta’kîbe şiddetle devâm etseydi, iki üç püskürme lağım, alabildiğine kaçan Sırp askerlerinin gerisini kurtaramazdı.

Müellif: “Bu noktadaki Osmanlı asâkir-i muhâfızası bin sekiz yüz kişiden ibâret olarak beraberlerinde iki top dahi bulunmaktaydı.” diyor. “Ak Planga”da topu iki tabur müstahfaz bulunup mevcûdları da bin kişiye ancak bâliğ idi. Bu

taburlar Kânûn-ı Sâni-i Rûmî'nin on ikinci ve Efrencî'nin yirmi dördüncü günü akşama kadar, Sırlı'nın kuvve-i kesîresine karşı müdâfaa ederek çevirmelerinden havfen gece tahliye-i mevki' ile arkalarına çekildiler.

Müellif: “Ayın yirmi yedisinde Sırlılar, iki koldan Şehirköy'üne (Pрут) hücum gösterdiler. Osmanlılar pek güzel sûrette müdâfaada bulundular; lâkin, “Studdle”da bir merkez hücumuna dayanamayıp ric'ate mecbûr oldular ve bu muhârebenin netîcesi, Osmanlılar'ın merkezi bozulup iki cenâhlarının çevrilmesinden ibâret kaldı. Binâenaleyh bunlar, geceleyin bi'l-cümle mevki'lerini terk ederek ve “Pрут” kalesindeki cephâneyi ateşleyerek “Sofya”ya doğru çekildiler. Osmanlılar bu mevâki'i on iki, on üç tabur nizâm ve altı yedi top ile müdâfaa etmişlerdi. Verdikleri zâyî'ât 900 kişiden ibârettir. Lâkin bu gibi vesî' mevâki'i müdâfaa edebilecek derecede kesretli olmadıklarından başka istihkâmât dahi matlûba muvâfik değildi.” diyor.

(Sayfa 60)

Fi'l-hakîka yevm-i mezkûr muhârebesinde, merkezdeki müstahfaz taburları bir hayli yolsuzluk ettilerse de “Şehirköy”ündeki askerin ric'ate mecbûriyeti, Sırlılar'a mağlûbiyetten neş'et etmemişti; o günü “Sofya”ya gelmiş olduğumdan harbin vukû'u gecesi “Şehirköy”ünün terk ü tahliyesiyle “Sofya”ya ric'at etmesi için, “Şehirköy” kumandanı “Osman Nuri” Paşa'ya ba'de'l-muhâbere bâ telgraf verdiğim emir iktizâsıydı. Bunun sebebi ise, Kânûn-ı Evvel-i Rûmî'nin on beşinci ve Efrencî'nin yirmi yedinci günü, “Gorko” ordusu “Potuk” karyesi tarîkiyle “Sofya” caddesini tutmuş ve “Kamarlı” kolordusuyla “Sofya” beynini kat'etmişti. “Sofya”da ise, o aralık biri zaptiyye muâvenesi ve üçü müstahfaz olmak üzere dört tabur mevcûd idi. Yevm-i mezkûr akşamı “Sofya”ya dâhil olduğumda işin vahâmetini görerek ilerideki taburları “Sofya”ya cem' u tahşîd mecbûriyetini hissettim. Ve onun üzerine o gece “Şehirköy” ve “Torok” ve “Letkava”daki taburların seyr-i serî ile “Sofya”ya merkezlenmesini emreyledim. “Şehirköy” kumandanı “Osman Nuri” Paşa da “Şehirköy” istihkâmâtını ve memleketi bi't-tahliye, Kânûn-ı Evvel-i Rûmî'nin on altıncı ve Efrencî'nin yirmi sekizinci günü “Sofya”ya doğru çekilmeye başladı. Sırlı'nın târîh-i i'lân-ı harbi olan 2 - Kânûn-ı Evvel'de “Şehirköy” ile “Palanga” bir buçuk tabur müstahfaz vardı. Muahharan “Torok”da bulunan “Yahya” Paşa'ya emir vererek üç buçuk tabur ile “Şehirköy”üne idhâl ettim.

Kânûn-ı Evvel'in on ikinci gününe kadar "Şehirköy" ve "Ak Planga" kuvvetleri beş taburdan ibâretti. On üçüncü günü "Dragman" boğazındaki bir tabura da "Şehirköy"üne hareket emrini verdim.

On dördüncü günü mirliva "Necib" Paşa ile de, "Sofya"dan tahrîk ettiğim beş tabur "Şehirköy"üne dâhil olmuş idi.

Ve'l-hâsıl "Ak Planga"yı terk ile çekilen taburlar ba'de'l-ihrac Sırp'ıya karşı "Şehirköy"ünde dokuz tabur bulunup, bunun da ekserîsi müstahfaz ve acemî efrâd taburlarından mürekkeb idi. Sırp'ların kuvâ-yı muhâcimesi, yirmi tabur ile beş altı bin Bulgar'dan ibâret olduğu ol vakit haber alınmıştı.

Müellif: "Niş'i müdâfaaya me'mûr olan asâkir-i muntazama ve gayrı muntazama yedi bin kişiden ibâretti." diyor.

(Sayfa 61)

"Niş"ın kuvve-i müdâfaası iki bin beş yüz mevcûd altı tabur müstahfaz askeriyle, iki batarya seyyâr top ve kalenin mevcûd toplarından da ancak on kıt'a topu isti'mâl edecek neferât mevcûd ve doksan nefer de süvârîsi vardı; mikdârı nâ ma'lûm biraz başıbozuk da mevcûd idiye de onların müdâfaa-i mahalliyece hiçbir semeresi görülemedi.

Müellif: "Asâkir-i merkûmenin işgâl eylediği mahaller, Memâlik-i Osmâniyye'de vâki' "Raşka", "Yankva" ve "Yenivaroş" ile "Seniçe" arasında vâki' "Kalaniça" nâm-ı mevki'lerdeki, bunların pek kalil olan muhâfızları çok geçmeden çekilmişlerdir. Buralarda Sırp'lar, her nereye hücum göstermişlerse, Osmanlılar pek çok mukâvemet göstermeksizin oralardan çekilmişlerdir. General "Albic"ın kumandası altındaki "Derina" ordusu ise, dâimâ hâl-i tedâfu'ide bulundu. Bu ordunun mevki'i pek menâatli olup, hudûd boyuna inşâ olunan yirmi beş tabya ile müdâfaa olunmaktaydı. Osmanlılar'ın burada bir hayli asâkiri varsa da, bundan hiçbir vecihle istifâde edilmemiş ve bu hareketsizliğin esbâbı meçhûl kalmıştır." diyor.

"Mitroviça"dan "Seniçe" ve "Yenivaroş" (Prepol) mevki'ine kadar "Hafız" Paşa kumandasıyla on beş taburu da "Vişgrad"dan "Belne"ye kadar "Veli" Paşa kumandasıyla on bir buçuk tabur vardı ki müstahfaz ve kordon taburları da bu hesapta dâhildir.

Ve'l-hâsıl “Şehirköy”ünden (Prut) Bosna'nın muntehâ-yı hudûduna kadar etrâf-ı hudûdda ve mahâll-i müteferrikada cem'an yekün otuz yedi tabur asker bulunup bunun da ekserîsi müstahfaz taburlarından mürekkeb idi. Binâenaleyh müellifin Osmanlılar'ın bir hayli asâkiri varsa da hareketsizliğin esbâbı nedir?” demesi; ma'lûmât-ı esâsiyyeye müstenid değildir. Hudûdun tûlü ve vüs'ati ve Sırp'ın kesîrû'l-mikdâr kollarla taarruzuna karşı kuvâ-yı müteferrika-i Osmâniyye pek zayıf demek idi. Husûsuyla “Radomir”, “Varanya” ve “Üsküp” cihetleri, bütün bütün kuvve-i askeriyeden hâlî idi. En son günlerde, bir hayli müşkilât ile “Âsaf” Paşa kumandasıyla üç beş tabur sevk edebilmişim.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Şıpka Geçidi Muharebeleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı ve Rus birliklerinin çok büyük bir stratejik önemi olan Şıpka Geçidi'ni ele geçirmek üzere yaptıkları 4 değişik muharebeden oluşan bir muharebeler dizisidir. Süleyman Hüsnü Paşa, tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda üstün yararlılıklar göstermiş ve Şıpka Geçidi'nde düşmanı durdurmuş, bu sebeple Şıpka Kahramanı olarak anılmıştır.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve yerine V.Muradın çıkarılması sırasındaki olaylara, askeri okul öğrencileri de karıştığı için, Sultan II. Abdülhamit, bu olayı unutmamış ve hükümdar olduktan sonra Süleyman Paşadan sürekli kuşkulandı. Bu sebeple, Onu, Ahmet Muhtar Paşadan boşalan Bosna-Hersek kumandanlığına tayin ederek İstanbul'dan uzaklaştırmıştır. Süleyman Paşa, bu görevdeyken 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı patlak verdi. Bu savaşta Süleyman Hüsnü Paşa, Şıpka Kahramanı olarak ünlenmiştir.

Süleyman Hüsnü Paşa, 21 Temmuz'da Cenup Ordusu kumandanlığına tayin edildi. Tuna'da düşman karşısında saldırı yerine savunma konumunda kalınmasını hayati bir hata olarak gören Padişah tarafından, kendisine, düşmanı Balkanlar'ın güneyinden sürüp çıkarma, Rusların elinde bulunan bütün geçitleri geri alma ve Tuna Şark Ordusu ile birleşme emri verilmiştir.

22 Temmuz'da Rus kumandanı General Gurko'nun eline geçen Eski ve Yeni Zağra'ya yaptığı saldırılar neticesinde buraları savunan Rus ve Bulgarları yenilgiye uğratarak emrin bir kısmını yerine getirmiş oldu. Ancak Osman Paşa ve Tuna ordusu kumandanı Mehmet Ali Paşa ile birlikte harekâta bulunma, bunların yardımıyla Tırnova üzerine yürüme ve cepheyi genişletip düşman kuvvetlerini bölme planlarında, Şıpka geçitlerini ele geçirmiş bulunan Rusları, buralardan uzaklaştıramadığından başarı kaydedemedi. Bu sonucun alınmasındaki en büyük etkeni, her iki paşanın kendilerinden bekleneni yerine getirememiş olmasında görmekteydi.

28 Eylül'de Mehmet Ali Paşa'nın azliyle Tuna Orduları Umum Kumandanı tayin edilmiştir ve 3 Ekim'de vazifesi başına geçmiştir. Kısa bir süre sonra Süleyman Hüsnü Paşa'nın Rumeli Harp Orduları genel kumandanlığına getirilmesi (8 Kasım 1877), kumanda mevkiini işgal edenlerin kendi aralarındaki

anlaşmazlıklarını ve özellikle İstanbul'dan yapılan müdahalelerin vahametini, dolayısıyla savaşın sevkindeki düzensizliği gözler önüne sermekteydi. Düşmanın Balkanlar'ı aşmasının önlenmesi, bu sağlanamazsa ilerlemesine mani olunması kendisinden beklenmekteydi. Fakat Süleyman Hüsnü Paşa kuşatma altındaki Osman Paşa ile haberleşememekte, İstanbul'daki Hey'et-i Müşâvere-i Harbiyye'nin aldığı kararlara müdahalesine ve değişikliklere tâbi tutmasına engel olamamaktaydı. İstanbul'da Rauf Paşa'nın yeni kurulan seraskerlik makamına getirilmesi kendisini istifa noktasına getirdi, ancak bunu hamiyetine sığdıramadı ve Maçka muharebesini kaybetmiş olmakla beraber (11 Aralık) kuşatma altına alınan Plevne'nin yardımına koşmaya devam etti. Ordunun sıkışık durumu ve yaklaşan kışın zorlukları yüzünden İngiltere'nin aracılığıyla Osman Paşa'nın ordusuyla geri çekilmesi, statükonun korunması şartıyla şubat ayına kadar uzanan bir mütareke akdine girişilmesi ve bunun Rumeli ordusunun derlenip toparlanmasına, düşmanın Tuna'nın öte yakasına atılmasına vesile olabileceği gibi fikirler ileri sürmesi üzerine kısa zaman içinde azledildi ve yerine Şâkir Paşa getirildi. Balkan geçitlerini ele geçirmiş olan Rus kuvvetlerinin Plevne engelini de aşması üzerine takip edilecek stratejinin tespiti üzerinde İstanbul'daki merkezî kumanda ile anlaşmazlığı açık hale geldi. Edirne'ye doğru çekilip savunma hattı kurulması ve donanmanın daha etkin faaliyet göstermesinin temini planı tasvip görmedi. Bunun üzerine yanında dört tabur piyade ve topçu bataryası olduğu halde Varna'dan Sultâniye gemisiyle padişahla görüşmek için İstanbul'a geldi. Kendi tabiriyle bir emri vaki olan bu ziyareti başta Rauf Paşa olmak üzere düşmanlarının darbe girişiminde bulunacağı yakıştırmaları sebebiyle fayda vermedi, hatta II. Abdülhamit kendisinden aynı gece İstanbul'dan ayrılmasını istedi. Ailesiyle görüşebilmek için bir gece daha kalmasına izin verildikten sonra İstanbul'dan ayrılıp Edirne'ye vardığında (21 Aralık 1877) şehrin savunma tertibatı içinde olmadığını gördü ve Rus ileri harekâtı karşısında kuvvetlerin Edirne hattında savunmaya geçmesi gerektiği fikrinde daha da ısrarcı oldu. Bu tutumu Rauf Paşa'ya, saltanat değişikliğine karışmış olması sebebiyle orduyla İstanbul'a yakın bir yerde bulunmasını padişahın kuşkusunu tahrik edecek şekilde istismar etmesine imkân vermekteydi. 1878'de bizzat padişahı da yanına alan Rauf Paşa ile yapılan telgraf görüşmesinde Edirne'de savunma hattı oluşturulması fikrinden dönmedi ve bunun üzerine kumanda mevkiinden alınarak yerine Rauf Paşa tayin edildi. 9 Ocak'ta Şıpka Geçidi'ni savunmakta olan Veysel Paşa'nın teslimiyle Rus ileri harekâtının önünü kesecek başka bir kuvvet çıkarılması imkânı kalmamış bulunuyordu. Düşmanın araya girmesi sebebiyle Edirne ile irtibatı kesilen

Süleyman Paşa, Gümülcine'ye doğru geri çekildi, varışından bir gün önce Edirne teslim oldu (20 Ocak) ve İstanbul yolu açıldı. Buradayken Gelibolu'da Bolayır mevki kumandanlığına tayin edildi. 30 Ocak'ta gittiği Gelibolu'da askerlerin İstanbul'a sevkiyle ilgili aldığı emirleri yerine getirmeye çalıştı. Rusların Enez'e çıkartma yapma ihtimallerine karşı savaş gemisi gönderilmesi talebinde bulundu ve şikâyetlerini yüksek hükümet makamlarına yazılı olarak ileterek iki gün içinde olumlu cevap verilmemesi halinde istifa etmiş sayılması talebinde bulundu (7 Şubat 1878). Bu arada hükümetle anlaşmazlık içine düştü, doğrudan milletvekilleriyle irtibat kurarak özellikle serasker Rauf ve Bahriye Nazırı Sait Paşa aleyhinde suçlamalarda bulundu.

Rumeli'deki kumandanlar başarı gösteremediler. Rus orduları, Bulgaristan içlerinde ilerleyerek, Şıpka Geçidine kadar dayandı. Bu geçidi aşacak olurlarsa, önlerinde Edirne ve İstanbul'a kadar bir engel kalmayacaktı. Bunun üzerine, Süleyman Paşa, birliklerini deniz yoluyla Dedeağaç'a nakletti ve oradan Şıpka Geçidine yürüdü. Burada çok şiddetli çarpışmalar oldu. Artık mareşal rütbesini almış bulunan Süleyman Paşa, harekâtı başarı ile yönetti. Ancak, onun gösterdiği kahramanlık, Türk ordusunun yenik düşmesini önleyemedi. Bu savaştan sonra, Süleyman Paşa, Şıpka Kahramanı olarak anıldı.

Bu muharebelerde yenilgiye uğramasına rağmen savunmada gösterdiği cesarettten dolayı Süleyman Hüsnü Paşa önce Şıpka Kahramanı olarak görüldü. Ancak sonradan yenilgiden sorumlu tutularak Taşkışla'da hapsedildi. Bir yıl süren bir yargılamadan sonra idama mahkûm edildi ama cezası sürgüne çevrildi. On dört yıl Bağdat'ta sürgün hayatı yaşayan Süleyman Hüsnü Paşa 1892 yılında orada vefat etti.

İleri görüşlü, inkılâpçı, meşrutiyet taraftarı, milliyetçi duygularla dolu olan Süleyman Paşa, kimsenin Hunlar, Göktürkler, Avarlar gibi Türk devletleri hakkında bilgi sahibi olmadığı bir devirde milli tarihimizi mektep kitaplarına koyan ve bizde milliyetçilik şuurunun uyanmasına çalışan ilk Türkçülerimizdendir.

Böyle üretken, başarılı ve milleti için hem askerî hem de eğitim ve kültür alanında üstün yararlılıklar gösteren bir düşünce ve devlet adamının rütbelerinin elinden alınarak Bağdat'a sürgün gönderilmesi ve on dört yıl gibi koca bir zamanı orada hiçbir şey yapmadan geçirmesi milletimiz için büyük bir kayıp olmuştur.

KAYNAKLAR

Akn, Ömer Faruk, 1977, *Namik Kemal ile Süleyman Paşa'nın Bađdad Srgnluđu Sırasında İlk Mektuplamaları*, Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi, s. 1-36

Develliođu, F. 1970, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lgat*, Ankara.

Efe, Aydın, 2004, *Süleyman Hüsnü Paşa'nın Tarih Anlayışı*, Kazı Karabekir Eđitim Fakültesi Dergisi, 9, 207-215.

EKLER

EK 1. UMDETÜ'L-HAKAYIK BİRİNCİ CİLT

T.B.M.M

DDC:
YER: 74-326
YIL:
CLT: 1
KSM:
KOP:
DEM: 74-444

KÜTÜPHANESİ

اداره ایشاری ، ارکان
جریه عمومیہ ملک استانبولہ کی
صکری مطبعہ منجہ ایشا
ایڈیٹر -

مجموعہ تاریخی
۱۷۶

پازی ایشاری ، ارکان
جریه عمومیہ اونویسی
شعبہ منجہ تدویر اولو ترو

تاریخ قسطنطنیہ

اورنجی سنہ

حزیران ۱۹۲۸ ۶۹ نومبر لو صکری مجموعہ ملحق اولارق نشر اولو عتدر صانی : ۱۰

عمدة الحقایق

M.A.
1127

یازان :

مرعوم مشیر سلیمانہ یاشا

محتویاتی

سلیمان یاشا تک ترجمہ حالی ، افادہ مستنخ ، قرہ طایغ قسطنندہ ایکیتی سفرك
برنجی دوری ، صرب محاربہ سی .

متن آره سنده وغارچندہ ع غربطسی و ۱ قروکیسی وارددر .

اداره ایشلری ، ارکان
حریتة عمومیہ ملک استانبولده
عسکری مطبعہ سنجه ایضا
ایذیلیر .

مجمعہ عسکری
مارس ۱۹۲۸ء

یاری ایشلری ، ارکان
حریتة عمومیہ اونونوی
شعبه سنجه دیویر اولونور .

تاریخ قسطنطنیه

اورمینی سنه

حریران ۱۹۲۸ ۶۹ نومرولو عسکری مجموعہ به مملق اولارق نشر اولونشدر سان : ۱۰

عمدة الحقایق

بازان :

مرمرم مشیر سلیمانہ یاشا

محتویاتی

سلیمان باشانک ترجمه حالی ، افاده مستنسخ ، قره طاغ قسمنده ایکینچی سفرك
برنجی دوری ، صرب محاربه سی .

متن آرمسنده وخارجنده ۸ خریطه سی و ۱ قروکیسی وارددر .

• عمدة الحقايق ، اثرينك فهرستی

صفحة	
١	صاحب اثر سليمان پاشانك ترجمه حالى
٨	افاده مستنسخ
١٧	عمدة الحقايق مؤلفنك افادهسى
١٨	قره طاغ قسمنده ايلنمى سفر
١٨	برنجى دور
٥٢	صرب مجاهدىسى

صاحب اثر سلیمانہ باسانک ترجمہ عالی

سلیمان حسنی پاشا ، بیک ایکی یوز الہی درت سنہ سی رمضان شریفک یکرمنجی جمعہ کیچہ سی درسعادتدہ سلیمانہ جوارندہ ملا کورانی محلہ سندہ ، یدی آیلق اولہرق دنیایہ کلشدر . پدری ، یکچیچی آغاسی حفیدی السید محمد خالد افندی در . من جهة الاب والام ساداتن اولوب سلسلہ آبابی پدر جہتندن بروسدہ مدفون امیر سلطان حضرتلرینہ ووالدہ طرفندن طوسیہ مدفون شیخ پتار حضرتلرینہ متصل در . مختلف مکاتب ابتدائہ ودارالمعارفہ تحصیل ابتدائی کمال ایتدکن صوکرہ بایزید جامع شریفندہ برمدت درسه دوام ایلہ مدرسی اساعیل افندیدن تلذ ایتیش و بیک ایکی یوز آلتیش طقوز سنہ سندہ درسعادتہ ماجقہدہ واقع مکتب اعدادی عسکری یہ قید اولونوب بیک ایکی یوز یتیش ایکی سنہ سندہ مکتب فنون حربیہ یہ نقل ایلمشدر . بیک ایکی یوز یتیش آلتی سنہ سندہ فنون عسکریہ یی کمال ایدہرک ملازم ثانی نصب وتعیین ایدلش و او تاریخندہ بوسنہ یکی بازاندہ اقامت اوزرہ بولونان ایکنجی اوردوی عثمانی یہ منسوب بشنجی طلیعہ طاہورینک دردنجی بولوکی ملازم ثانیکنکہ بہرلشدیرلہرک طاہورینہ کیتمشدر . مؤخرأ مذکور طاہور ہرک جہتہ مأمور اولدیغندن ، برلکدہ حرکت ایدہرک ، او تاریخندہ ہرک فرقة عسکریہ سی قوماندائی فریق درویش پاشامیتیلہ وقوعہ کلن وقسمأ مرحوم سردار اکرم عمر و عبدالکریم نادر پاشا لر نظارتی تحتندہ بولونان ہرک واشقودرہ جہتلرندہ کی وقایع حربیہ نک کافہ سندہ بولونہرق کوستردیکی لیاقت و بسالت اوزرینہ یتیش سکر سنہ سی نیشانندہ رتبہ سی مذکور طاہور ملازم اولکنکہ و « بیلو پاویلیچ » دہ واقع اولان محاربہدہ فوق العادہ فداکارلق کوسترہرک آلتی طاہوری برتہلکدن قورتارمہ سنہ مکافاة سنہ مذکورہ آغستوسندہ بشنجی بولوکی یوزباشیلغہ ترفیع ایدلشدر .

بعدالمحاربه تبدیل ہوا ضمنندہ اشقودرہ دن استانبولہ کلوب او صرہدہ معیت سلطان عبدالعزیز خانیہ تشکیل ایدن رکاب ہایون صف پیادہ بشنجی بولوکنہ نقل ایتمشدر . یتیش طقوز سنہ سندہ مذکور بولوکلرک امور تحریرہ سنہ مأمور اولش و ۸۱ سنہ سی ایلولندہ کاکان امور تحریرہدہ بولونمق اوزرہ رتبہ سی صول قول آغالغہ ترفیع اولونوب سنہ مذکورہ تشرین ثانیسنہدہ با فرمان عالی سلاحشوران صاغ قول آغالغہ نصب ایدلشدر .

بو ائشاده بر طرفدن وظیفه عسکریه سنی ایفا ایله برابر بر طرفندنده ایوب محکمه سی رئیس
فضلائی عصردن شهری احمد زهت افندی مرحومک حلقه تدریسنه دوام ایده رک علوم
عربییه و دینییه دن علی الاصول اجازتنامه آلمش و آفکرمانینک « اراده جزئیّه » رساله سنی
ترکیه یه ترجمه ایتشدر .

سکسان ایکی ایولونده سلاحشوران لغو ایلدیکندن آچیفه جیقارلمشدر . بر مدت
صوکره ، او آره لق ظهور ایدن کرید حادثه سنک دفعی ایچین ازمیرده متحشد عساکر
ردیفه نک تعلیمنه مأموراً دارشورای عسکری طرفدن ازمیره کوندرلمش و عساکر
مذکورینی بر قاج آی طرفنده مطلوب وجه ایله تعلیم و تربیه ایده رک درسعاده عودت
ایتشدر .

سکسان اوچ سنه می ابتداسنده قره حصار صاحب ردیف طابورینه بیکباشی تعیین
اولونمش بو صرمده کریده آتش اختلال کرکی کچی توسیع دائره اشتعال ایتدیکندن
طابوریه کریده اعزام ایدلمشدر . سکسان بش سنه می نهایتنه قدر طابوریه برلکده قندیه
جهتده بولونورق، مرحوم سردار اکرم عمرپاشا وحسین عونی پاشا معینده جهت مذکورده
ظهور ایدن محاربناک کافه سنه اشتراک ایتش ؛ « مالوز » مفرزه قوماندانغنی حسن اداره
ایله اشقیانک قندیه تقریبی منع ایتدیکی کچی ، او جوارده صعب و مناعتیه مشهور « روده »
بالقانه - که بدایت حربدن بری بر فرد مسلم آباق باصامشدی - جهات مختلفه دن تعرض
وتجاوزله رؤسای عصاتدن « قبودان قوراقه » یی اخذ و کرفته مأمور اولان آلتی طابورک،
ایفای وظیفه ده کوستردیکی رخاوت اوزرینه ، معینده کی اوچ یوز موجودلی طابور ایله ،
بالقان باشنده یاب یالکز قالمش ایکن ، قطعا فتور کتیرمه بیکر ، همان اورمانه هجوم ایله
اشقیانک موقت خانهلرینی احراق وایکی بیکه قریب جمعیتلرینی تارومار ایتش و میتنک
آزلی و دیگر طابورلرک حرکت تعرضیه عدم اشتراکی حبسیله مرکز حرکت اولان
و « روده » بالقانه اون درت ساعت مسافده بولونان « قورصونه » قریه سنه عودت امکانی
قالادیفنی کوره رک کمال سرعت و تدبیر ایله دشمنه دو یور مقسزین، مذکور اورمانه ایکی ساعت
مسافده اولان « پریری » قریه سنه دوغرو حرکتله قریه مذکورده میر آلی احمد ایوب
بکک قوماند ایتدیکی فوه عسکریه یه التحاق ایله مشدر .

غائله نک اندفاعندن صوکره درسعاده عودتله سکسان بش سنه می شباطنده مکتب
حربییه منشآت مدیرلکته مأمور اولوب کریده سبق ایدن خدماتنه بناء ۲ - تموز -

۱۲۸۶ تاريخنده رتبه‌سی قائم مقاملغه ترفيع اولونمشدر . بو آرالقي يمن و عسیر غائله‌لری ظهور ایتسه‌سی اوزرينه ۱۰- کانون اول- ۱۲۸۶ ده فرقه احتیاطیه قوماندانی فریق ردیف پاشا ایله برابر مأموراً عسیره کیتمش و خطه مذکورده وقوعه کین بالمعوم محارباته اشتراك ایدهرک ۱۹- نیسان- ۱۲۸۷ ده وینده میر آلائی نصب و تعیین اولونمشدر. برمدت صوکره وینه بو سنه ظرفنده مأذوناً درسعادته کله‌رک مکتب حربیه‌ده منشآت معاملکنه دوام ایتمش و مؤخرآ عهده‌سنه تاریخ معاملکی‌ده توجیه ایدلمشدر .

۹- تموز سنه ۱۲۸۹ ده میرالوالفله مکاتب عسکریه ناظر ثانیلکنه ودرس ناظرلغه تعیین اولونوب طقسان سنه‌سنده عهده‌سنه مستقلاً مکانب عسکریه نظارتی ویرلمش و طقسان ایکی سنه‌سی مایسنده رتبه‌سی فریق‌لکه ترفيع اولونمشدر. بر آئی صوکره مکاتب عسکریه نظارتی عهده‌سننده اولدینی حالده ، مجلس وکلا قراريله و مشاور حرب صفتيله ، او صروده صرب محاربه‌سنه مأموراً درسعادتن منتهی حرکت اولان مرحوم سردار عبدالکریم نادر پاشا ایله برابر ، صوفیه عزیمت ایتمش و مؤخرآ درسعادتن واقع اولان اشعار اوزرينه شهر کوی [پیروت] جهتی قوماندانلغه تعیین اولونمشدر . ایلك اوکجه روسیه‌لی مشهور جنرال « چرنایف » ک تحت قوماندانلغه ، « بایناغلاوا » ده تحشد ایتمش اولان صرب فرقه عسکریه سیله چارپیشه‌رق بو فرقه‌ی مغلوب ایتمش واحمد ایوب پاشا نیشدن « کینه‌زوواج » اوزرينه حرکت ایتدیکی صروده خط امتیازی تجاوزله ، « باندروله » قپوسندن صربستانه ، « مورووا » وادیسنه داخل اوله‌رق « کینه‌زوواج » قربنده مشارالیهک فرقه‌سیله برلشمشدر. بوندن صوکره تشکل ایدن قوه جسيمه‌نک برنجی خط قوماندانلغنده بولونارق « کینه‌زوواج » قصبه سنک فتح و تسخیرنده خدمات فوق‌العاده ابراز ایتدیکی کي ، تاریخ حربده « جوینس » مظفرتی ناميله یاد ایدیلن فتوحات جسيمه پلانی بالذات ترتیب ایدهرک، صربیلرجه پک قوی بر مدار استناد اولان « جوینس » به‌لرینی ایکی طابورله اجرا ایتدیکی بر هجوم نتیجه‌سنده ضبط ایتمش بو موفقیت بالآخره « آلکسنناج » مظفریتی انتاج ایدهرک معیتنده کی عسکرله برابر ایلك اول آلکسنناجه کیرمک شرفی احراز ایله‌مشدر .

صرب متارکه‌سندن صوکره با اراده سینه سردار مرحوم ایله برابر درسعادته عودت ایدهرک او صروده مدحت پاشا مرحومک تحت ریاستنده ، باب عالیده انعقاد ایدن قانون اساسی مجلسنه ذات شاهانه‌یه وکاله مأمور اولمش و مؤخرآ قانون اساسینک بالمعوم موادینی تنقید ایچین مرحوم ضیا ، کمال و عابدین بکلردن متشکل قومیسونه ریاست ایتمشدر .

طقسان ايکي سنهسي کانون اولنده رتبهسي مشيريه بالترفيح بوسنه وهرسك قوماندانلغنه تعيين قلمش وهرسكه كيدهرك انتظامات عسكريهسي وسختي فوق العاده مختل اولان فرقهك اعاده صحت وانتظامنه موفق اولدقن صوكره ، طقسان اوچ سنهسي مابسنده « پيوم » و « دوقه » بوغازي قوله لريله « نيكشيك » قلعهنه ذخيره ايصالنه مأمور اولديني حالده ، قره طاغ الكاسنه تجاوزله طاغليلرك قهر وتنكيلي و اشقودره فرقهسيه برلشمهسي لزومني مكرراً عرض ايدهرك ، مسشوليتي كنديسنه راجع اولق اوزره ويريان مأذونيته بناء مابسك اون طقوزنجي كوني « موستار » دن حركت و دشمني كرك « قره سناج » ، « پيوم » و « پره شيقه » موقعلرنده وركرك « اوستروق » بوغازي داخلنده بالدفعات هزيمت فاحشهيه اوغراتهرق ، وقره طاغ ممالكني اورته سندن ياروب كچهرك، سنه مذكوره حزيرائنك اون ايكنجى كوني اشقودره جهتنده كي « اشبوز » قلعهنه موصلت ايتمش وبعده « اشبوز » دن چتینه عليهنه حركت ايتك اوزره « پودغوريچيه » يه كلشدر .

بو اثناده روسلرك طونهني تجاوزله بالقانه دوغرو حركت ايتدكاريني خبر آلهرق . « ادرنه » واستانبولى روس تجاوزندن محافظه ايجين ، چتینه حركتك تركيله ، ياكندى رفاقنده وياخود على صائب پاشا معينده بولونان قرق اللى طابورك بار طريقيه دمه آغاچنه آلديرلسي ، لزومنه دائر قلمه آلدينى و اشقودره فرقهسي قوماندانى على صائب پاشايه ده امضا ايتدريدكي تلغرافنامه اوزرينه ، ايكي كون صوكره روم ايلي جهته مأمور اولمش ، ومعينده بولونان اون يدى ، اون سكرز بيك موجودلى قرق درت طابورله و بار اسكلهسي طريقيه ، طقسان اوچ سنهسي تموزينك طقوزنجي كوني دمه آغاچنه كلهرق قوه موجوده سني « ادرنه » ، « طرنوى » و « سكباني » استاسيوننده تحشيد ايتدكدن صوكره تموزك اون سكرزنده « اسكي زاغره بي » استرداد وروسلرى بالقانلرك كيريسنه قدر طرد وابعاد ايتشدر . مؤخرأ « شيقه » عليهنه حركت ايدهرك مشهور « شيقه » كيجيدني زورلامش ايسه ده عثمان و محمد على باشلرك بولوندقلى يرلردن قيملدا تاملرى و بناء عليه روسلرك طرنوى وسلوى جهتلردن قوه امداديه سوق ايدم بيلمه لرى اوزرينه ، بو حركتنده موفق اولامشدر . سنه مذكوره ايلولى اواسطنده وطقسان درت سنه هجره سي رمضان شريفى اواخرنده طونه عموم قوماندانلغنه نقل مأموريت ايدوب ، سنه مذكوره شوالنده ، و « پلونه » دن قطع اميد اولونديني بر صرهمه ، عنوان مأموريتي عموم روم ايلي حرب اوردولى قوماندانلغنه تحويل ايدلشدر . بوجهنده وقوع بولان محارباتده و على الخصوص « آلتنه » محاربه اخيره سنده

اون اوج طوپ و بر قاج يوز اسير آلمق كې او زمانه قدر اوردولده امثالى كورولمه ين بر مظفريت كامله به نائل اولمشدر .

شهر ذى القعدة و اخرنده و تشرين ثابتنك اوتوزنده ، «پلونه» نك اسارتى و روسلرك بالقانلرى تجاوزه تشبث ايتمى اوزرينه «الته» يني بالتحليه «النه» ايله طونه شرق اوردوسندن قرق طقوز طابور عسكر آلارق «اورخانيه» ، «صوفيه» و «تاتار بازارچى» جهتندن دشمنك منع مرورينه مأمورايدلمشدر . آنجق بو وظيفه يني ايفايه بعض موانع قويه حيلولت ايتديكندن و مثلاً عموم قوماندان صفتيله حرڪات عسكريه يني اداره ايتك اوزره «ادرنه» ده بولونمى لازم كلديكى و مرحوم بوندم اصرار ايتديكى حالده ، مطلقاً «ادرنه» دن حيقمه سى ؛ تاغراف مركزى اولميان «اوتلق كوى» نه كېتمه سى و اورادن عموم قوماندانلنى اداره ايتمه سى التزام و امرا اولونديغندن شهر ذى الحجده يعنى كانون اولك يكرمى دردنجى كوني بالاستعفا عموم قوماندانلق و ظائفنى سرعسكر رؤف باشايه ترك ايدمرك اورخانيه دن ، «اوتلق كوى» نه رجعت ايدن فرقه قوماندانلغنى درعهده ايتك اوزره «اوتلق كوى» نه عزيمت ايتمشدر . اوتلق كوينا بولندينى صبرمه ده «شيقه» قول اوردوسنك اسارتى اماراتى استخبار ايتمه سى اوزرينه «حاجى اوغلى بازارچى» نه كلرك «ادرنه» به رجعت حرڪاتنه باشلامش ايسه ده در سعادتدن و بريان متاركة و عدم ترك مواقع امرى ، حرڪات عسكريه يني اوج كون تاخير ايدمرك ، بو مدت ايتچنده «شيقه» ، «خاش كوى» ، «طوريان» و «استرايقه» كيدلرندن ايلرله ين روسلر خط رجتمزى قطع ايتمش اولديغندن ، دشمنك يوز يتمش بيك پياده ، آلنى بيجق فرقه سوارى و سكر يوز طوپدن مركب قوتنه قارشى اكثرى مستحفظلدىن عبارت يكرمى بش ، اوتوز بيك پياده ، بيك بش يوز سوارى و طقسان طوپدن عبارت قوه جزئيه سيله «ردوب» بالقانلرينه چكيلمكه مجبور اولمش و بو طريق ايله «ادرنه» به رجعت چارمه جواغنده بولونمشدر . بو صرمد فريق فواد و شاكرك باشالرك آلدقلىرى امر خلافنه حرڪتله دوچار هزيمت اولملىرى و «اسكچه» به دوغرو فرار ايتملىرى اوزرينه «ادرنه» يني طومغه امكان قللادېغندن ، «استانچاقا» به جمع ايدم بيلديكى قوتله «تخته لى» بوغازندن «كوملجنه» به چكلمش و اورادن «قره آجاج» اسكلسنه ايتمشدر . بوراده قواى متفرقه يني جمع ايدمرك فرقه ولوالرك بر قسمنى در سعادتنه ، چتالجه استحكاماتنه ، بر قسمنى يونانستان حدودينه ، بر قسمنى ده قلعه سلطانيه نك محافظه سى ايتچون كليولى ايلرېسنده واقع «بولايير» استحكامنه سوق ايتمش و او آرالق «بولايير» موقع قوماندانلغنه تعيين اولونديغندن ، «كليولى» به كېتمشدر .

بعدمتاركة و كليولى ايدم بولندينى صرمد سرعسكر رؤف باشانك ۳ - شباط - ۱۲۹۳

تاریخی تخریراتیله و «حرب اردوی هایونلرند» قوماندانلق ماموریتیه بولندینی اوآنه عأد سوء حال وحرکت و بوکامتفرع بعض خصوصآتدن دولاینی «تعیریله ۴ - شباط - ۱۲۹۳ تاریخنده کلیبولیده تحت توقیفه آلنهرق شباطک بشنچی کونی درسعادتدن صورت مخصوصهده کوندربان «مقدمه خیر» زرهلیسنه بالارکاب «قلعه سلطانیه» یه اعزام قلنمشدر . قلعه سلطانیهده بر آی قدر محبوس قالمش ، مارتک اوچنچی کونی استانبوله جلب اولونوب ، دردنجی کونی باب سر عسکریده «طاش قیشله» ده توقیف اولونمش و برسنه قدر امتداد ایدن استنطاق و محاکمه دن سوکره رتبه سنک رفهنه و آلتی سنه مدتله بغدادده اقامتنه دائر اتخاذا اولونان حکم عرفی ، ۲۳ - کانون اول - ۱۲۹۴ و ۱۰ - محرم - ۱۲۹۶ تاریخنده وسونکولو نفرلر مواجهه سنده تبلیغ اولونهرق ، ۸ - شباط - ۱۲۹۴ تاریخنده بغداده نفی واجلا قلنمشدر .

۱۲۹۸ سنه سی تشرین اولونده معزولیت معاشی نامیله یدی بیک بش یوز غروش معاش تخصیص ایدلشدر .

بغدادده اون درت سنه منفیاً قالمش و ۱۶ - تموز - ۱۳۰۸ ده وینه شهر محرم الحرامده رحمت الهیه انتقال ایتشدر .

امام موسی حضرت تلرینک جامعی داخلنده واقع ابایوسف حضرت تلرینک مسجد شریفلری مدخلنک صول طرفنده مدفوندر . الله رحمت ایایه .

محررانندن وخصوصی بر دفتره قید ایتدیکی اسامی محارباتدن آکلاشیلیدینی اوزره ملازملکنندن مشیرلکنه و بولایر قوماندانلغنه قدر کوچوک بوپوک، خارجی و داخلی سکان درت محاربه یه اشتراک ایتشدر .

دارالشفقه مؤسسلرندن اولدینی کبی صرب حادثه سنک ظهورینه قدر دارالشفقه درسلرینه وامور لازمه سنه نظارت ایتش و مکتب مذکور شاگردانه تدریس ایدلک اوزره «صرف تورکی» ، «علم حال صغیر» و «علم حال کبیر» رساله لرینی تألیف و طبع ایتدیرمشدر .

مکتب فنون حربیه ادبیات معاملدیکی زماننده ادبیات تورکیه قواعدینی موضح اولان «مبانی الانشاء» یی وینه مکتب مذکورده تاریخ عمومی تدریس ایتدیکی زماننده «علم ارض» متعلق بعض حقایق حاوی بر مقدمه یی و ملل شرقیه ایچون تفصیلات مکمله یی جامع اولان «تاریخ عالم» یی تألیف و نشر ایتشدر .

مکاتب عسکریه درس نظارتی زماننده درس پروغراملرینک اصلاحنه سنین تحصیلیه نک

تعدیلنه و مکاتب اعدادیهیه طابه یتیشدیرمک اوزره عسکری رشديه لرینی تأسیس ایله استانبولده طقوز یرده مجدداً برر مکتب رشدی بنا ایندیرمکه وشامده وبغدادده برر مکتب رشدی آچیله سنه موفق اولمشدر .

بونلردن باشقه ، مکاتب عسکریه فنون معلملکنه مخرج اولوق اوزره «منشأ معلمین» ی احداث وتأسیس ابتدیکی کبی علوم وفنون طبیعه وریاضیه وعسکریهیه دائر اجنبی لسانلردن کتاب ترجمه وتالیف ایدنلره یوز ایرادن اوچ یوز لیرایه قدر مکافات تقدیه وبرده مجیدی ویا عثمانی نشانلری ویرله سنه دائر بر مکافات نظامنامه سی وضع ایدوب بو سایه ده بر جوق کتاب تالیف وترجمه ایدله سنه والحاصل مکتبلرک کرک فنا و کرک تربیه ترقیسنه بالوجوه خدمت ایتمشدر .

اثر تالیفی اولان « تاریخ عالم » دن دولایی بیک سکز یوز یتمش بش سنه میلادیه سنده بارسده انعقاد ایدن جوغرافیا قونفره سنده ایکنجی رتبه بر مدالیه آلمشدر .

انذاره مسنسخ

- برايكي سوز -

۱۲۹۳ عثمانلی - روس محاربه سنك ختامندن درت آی صوكره حربه نظر تنده صورت مخصوصه ده تشكّل ایدن بر دیوان حرب طرفندن، ترجمه حالی یوقاریده درج اولونان بویوك پدرم ساپان پاشا مرحوم ، روم ایلی خطیئات حربه سنك فاعل مسؤل یگانه سی کبی محاکمه ایدیلرک ونهایت سلطان حمیدك افکار انتقامجویانه سنه آلت ظلم وملعت اولمش اولان مذکور دیوان حربك کیفی محکومیت قرار یله بغداده نفی وتبعید ایدلمش ایدی . ایسته مرحوم ، بغدادده کی اون درت سنه لك منفا حیاتنده ، وقوعات مذکوریه متعلق ، تألیف ایتمش اولدینی باجمله آثارنی، وثائق یله برابر، صوكر زمانلرده «فوست لوریون - Faust Lurion» اسمنده بر اجنبی تجاره تودیع وامانت ایدرک - سلطان حمیدك تجاوزندن صیانه وبر دور حریته انتظارات، اخلاف وطنه عرض ایدمك اوزره - برای حفظ لوندریه کوندرمشدر . مرحومك وصیتی موجبجه امر محافظه ده اثبات صداقت ایدن مذکور اجنبی ایسه ، مشروطیتك اعلانی متعاقب طرفزدن وقوع بولان طلب اوزرینه اوراق مبعوثه یی بزه اعاده وتسليم ایتمشدر .

ایسته بو صورته تخریبات زمانه دن قسماً قورتوله بیان اشبو اوراق میاننده ۱۲۹۳ عثمانلی - روس محاربه سی تنقید یولنده وقت یله یازیلوب فرانسزجه دن ترجمه صورت یله نشر ایدلمش اولان « حرب اخیر واستحکامات » نامنده کی بر اثری تنقیداً قامه آلمش اولان « عمده الحقایق » آدی کتابك ارکان حربه عمومیه جه طبع ونشر اولونمسی خصوصنده ارکان حربه عمومیه رئیس محترمی فوزی پاشا حضر تلرینك ورفقای مساعینك ابراز بویورمش اولدقلری تسبیلات وقدر شناسلغه بالخاصه عرض شکران اولونور .

بویوك پدر مرحوم - بالنتیجه منقای ابدیسی اولمش اولان بغداده صورت دخول یله، رئیس الاحرار نامنی ویرمش اولدینی شاعر نامق کال بك مرحومه یازمش اولدینی وحکایه حال شکلنده بر وصیتنامه کی تعلق ایله دیکم - بروجه آتی مکتوبلرده ، اشارت ایتمش اولدینی آرزونك ، نهایت یاریم عصره قریب بر زمان صوكره بالذات حکومت جمهوریه مزك حمایه سیله امکان پذیر حصول اولدینی کورمکه کندیمی بختیار عد ایدر واشبو دور حریتی احضار

وتورك ملتتى شاهراه سلامتە سوق وايصال ايدين منجى اعظم غازى مصطفى كمال پاشا
حضر تولىنىك نام عاليلىرىنى بو وسيله ايلىده وكال حرمته ياد ايلرم .

سلیمان پاشا حفيدى

مهندس

سمومى

..

حكيم قدرك بزمه منافاتميين ايتديكى بغداده دخولز طقسان آلتى سنه هجرىه سى جازى الاخرينك
يكرمى آلتنجى بازار ايرتەسى كونه وحزيران رومينك دردينه مصادف ايدى . اوكون ،
بغداد طابور آغاسنك وياخود تعمير آخرله بغداد پوليس مأمورينك خانه سنه مسافرويرلش
ايدم . ذهنم پك محتل وكافه حسياتم دوچار فتور وخلل ايدى . حماى راس مرضندن
هنوز كسب افاقته استعداد كوسترمش برخسته يه تشديه اولونه بيلير ايدم . كرچه قالب تن ،
شو ناصل آدم ايمش ديو سكيردوب كلهن زواره عرض احترام وزبان ودهن حضارك
تلطيف وتكريرلرینه مترتب تقرير كلامده قصور ايممكه چالديشوردى . نه چاره كه ، خاطره
مشوش ، ذهن دالغين ، فكر يورغون ، كوكل ايسه پك منكسر ومتاثر ايدى . اطوار
خارجيه ايله بربويوك قيدسزلك كوسترسيور ايسه مده اضطراب درونى تعديله بردرلو چاره
بولاميور ايدم .

هله برصدمه غير مترقبه بى بوتون بوتون سرسام ايمش واعصاب مدبره مى ازمش
كچيرمش ايدى . اوده نه ايدى .. باشقه برشى دكل :

والى عبدالرحمن پاشا ومشير حسين فوزى پاشادن مشتركا كورديكم معامله استحقاقيه
ايدى . كرچه طقسان بش سنه سى شعبان شريفنك اون ايكنجى وتموزك اوتوننجى بازار
كونى ديوان حرب هيئتتك حقمده تجوز ايتديكى معامله وحشيانه وشنا عتكارانه به نسبتله بو استحقاق
برمزه لاشى ايدى . لکن بن ، ديوان حربك معامله سنه حقارت دكل ، جنابت نامى
ويرسيور ايدم . آنلر بكا سوء قصد اينديلر ، حياتى تهديد ايله ديلر .. محكمه كيفيه لرى
مواجهه سنده بى سونكوله مکه قالفشديلر ... آنلر قاتل ايدى .. جلاد ايدى .. واسطه
اعتساف ايدى .. ايدى انتقام ايدى . قانون سيرة تذويرينه بورونمش بر روح خيىك
دارالندوة ملعتى ايديلر . بكا اوكون قاتليت ويا مقتوليت كسوه خونينندن برينى لباسه
مأمور ايديلر اعتقادنده بولونيور ايدم . كندى زعممجه ايسه مشارالهمان برنجيسى

مروتکار ، مزیت‌شمار بر مرد شفیق اینکجیسی صفرسندن بری برلکده عمر کچیردیکم مقام دادر برسوکیلی رفیق ایدی . احتمال که بو ایکی ذات‌ده برقوه متحکمه نك تحت تأثیرنده بولونیورلر ویاخود کندیلرینی بولونیور ظن ایدیورلر ایدی . لکن بن ، اوکونکی وبونلره قارش اولان حالی تصویر ایدیورم . یوقسه معامله استحقاریه به مترتب حقیقت لاحقته کتابده بربحث مخصوص اشغال ایده جکدر .

بنم بغداده مواصلتم دیمک چاه فلاکته مبدأ سقوطم معناسندن باشقه برشی تضمن ایتمزدی . بو ملاحظه سوقیله آیریجهده استقبال ایچین دل تنک ایدم . واقعا استانبولدن بغداده منفیاً کلدیکمی بیلور ایدم . لکن ، بوکون منقاده بو صفتله طانیله جف ایامک برنجیسی ایدی . میدان سیاسته کوتورولمش بریچاره محکومک وضعیت مده شسته ، بلکه برحس بی اختیاری ايله مقلد ایدم . سانکه فلاکت دنیان قضای مبرم اقبیح صور ايله تجسم ایدمک قارشیمده دوریور ویکا : « ایشه آلتی سنه یاخود ایکی بیک یوز طقسان کون یاخود اللی ایکی بیک بش یوز آلتش ساعت بنم پنجه تعلیمده اسیر وز بونمک ... » [۱] دییه عتاب ایدیور ایدی . معافیله ، بو اغتشاشات درون واضطرابات کونا کونک ظاهر حاله انعکاس ایتمه سی ایچین اولانجه قدرتمی صرف ایدیور و متجددانه بروضع ايله اداره حال ومقال ایتمک ایستور ایدم . ایشه بو سوائق تأثرک محکوم نفوذی اولدیغ بروقت اضطرارده وخاطرمد قالدیفنه کوره اوکلدن سوکره ایدی که افندی شو کاغدی الیه وپردی ؛ بو کاغذ نه ایدی ؟ جاتم کبی سودیکم برادیب اکملک تساینامه سی ایدی :

سیدالاحرار افدمز حضرتلری

استانبولدن اک سوکره آلدیغ فرماننامه دولترینه وقتی وقتنه جواب وره مدیکمدن دولایی نه درجه مایوس و متأسف اولدیغمی تعریف ایدم . خصوصیه عریضه نك تأخری بویه مناسبتر برزمانه تصادف ایتدیکی آیریجه موجب خرمان اولدی . الله پوسته نك بلاسی ورسین . ظن ایدم که بو عریضه مله برابر اوتنه کی ، حضور دولترینه یوز سوورر افندی بنده لری التفات اصدقا وروریلرینی تبلیغ ایتدی . قولکوزک نجاته اعتماد ، ارادک بوجیه قدر دنائی ارتکاب ایده جکلرینه عقم ایرمدیکدن ایدی . معافیله سایه رسول اللهده نه یاپه بیلدیلر بغداده کوندر دیلر دکلی ؟ افدمز رشیدی پاشا دکلسکزکه [۱] مرحومک ، آلتی سنه مدله بغداده اقامته دائر اتخاذ اولومان حکم عرقی ، بالنتیجه اون درت سنه تمادی ایتمش ونهایت مرحوم منعاستنده ایکن ، ۲۶ - تموز - ۱۳۰۸ تاریخنده رحمت آلهیه انتقال ایتمدر .

بوندن كوكلكزجه بر تاثر حاصل اولسون . وقتيله يئمدهده بولنديكز . شمدي بغدادده بولنورسه كز نه اولق لازم كلير ؛ عجبا بويله جزالره قرار ورن يادكارلر ، اصحاب حيتي ده كندي وجدانلرنده كندي مزاجلرنده مي طن ايدرلر ؛

« زهي تصور باطل زهي خيال محال »

هله او نازنين ديوان حربك اوغراديني رذالت افدمز ايچين زاغره غلبه سندن بويوك بر موفقيتدر .

شمدي اوراده البته افدمزه بر اكلنجه لازم اوله جق . قولكزه قاورسه او اكلنجه طبيعي بر مهوار اولور . انشالله اورا قكزده يانكزده در . افدمزه اولان تعلق وجدان حسيله بر درجه به قدر حالي افدمزه بگزده ين وناپوليون زماننده سنه لرجه محصور قالان جزال «دويوده» ك مهواريني اوقودم . شمدي به قدر كورمديكم يولده بر كتاب . ترجمه حال ايله باشلامشده كوردكي وقايي ، مثلا بر نفر ك سنجاغني بيله كوستره جك قدر تفصيل ايتش ؛ هر وقه مي محاكه ايتش . افدمزك تاريخ طائنه بيوجك بر كتاب وجوده كتيرمش . او يولده بر اثر ترتيب اكلنجه ايدلسه اخلافه بر بيوك خزينه تحقيقات بر اقيامش اولور . هله بنده كز ايچين بر نسخه سني ايدنك افدمزي كورمك قدر آرزو اولونه حق حاللردندر . «طوتلين» ك افدمزه متعلق اولان ستايشلري بيلم منظرودولتلري اونشميدر ؛ هر دولته موجود اولان ايكيشر اوچر برنجي قوماندانلردن بري ده افدمز اولديغني كر چكدن عسكرو اولانلرك حالكه لايق برلسان تقدير ايله بيان ايديبور . عجبا علمي كزده روسيه جزاللرندن شهادت طاب ايدن كجي صقاللي ، كدي بييقلي رؤف پاشا حضرتلري «طوتلين» قارشى نه سويله به جك ؟ ...

باقى افدمزي جناب حقا عدالت مطلقه سنه امانت ايدم . ۳ ربيع الاول ۹۶

برادر احقر كز

...

ج :

رئيس الاحرار افدمز حضرتلري

..... افندي برادر مزه توديع بيوريلان ۳ ربيع الاخر ۹۶ تاريخي

..... عنایتنامه لرني دنخي آلهرق كحل اعين مسرت ايتدم . لکن ديكرى كه غالبا

يديله ايصال ايدمك ايسته نيان احساننامه لری اولمالی؟ او حالده عرض جهرة وصلت ايتدی
 جناب موسی کاظم ايله سيد عبدالقادر حضرتلرينك عتبات مباركلرينه لهالمنه فرش جيين
 عبوديت ايتدم و امام اعظم ايله امام ابی يوسف حضرتلرينك دخی زیارت سنیه لریله
 کسب شرف ايتدم [۱].

بنی بغداده تعزيب ايتدك ظن ایدیورلر . . بن ایسه خاک کربلايه قاووشدم . جد
 اعظممك اولاد و امجادینك، عترت فخررسلك جولانگاه ارواح اقدمی اولان ارض مبارکه
 کلهرک نائل وصال اولدم .

مهموار بختنه کلنجه : برتذکره وقایع یازمق قولکوزکده خاطر کذارم ایدی . اخطار
 سامیلری ایسه بوفکره بوتون بوتون قوت ویردی . طبقی فرمان عالیلری وجهله اویله
 برکتاب وجوده کتیره که چالیشیرم . لکن حرب سابقک خضایای مساویسنی موضح
 «کشف الحقائق» نامیله برکتاب ترتیب ایتک و بونی ده واسطه بولایلیرسه خاکبای شاهانه یه
 تقدیم ايله مک ایتورم . مندرجاتی ده صرف حقیقت اوله جقدر . بیلم بوباده رأ یکزنه در؟
 «طوتلین» ک حقمده نه یازدینی مجهولدر . شو قدرکه بزم تورکجه غزته لرك بریسی درت
 بش ماه مقدم «طوتلین» ک اسانندن، عثمان واحمد مختار پاشالره حق عاجزیده براق سوز یازمش
 ایدی . آندن ماعداسنه علمم لاحق دکدر

 باقی سلامت وطن و ملت ایچین دعا خوان اوله لم اقدمز .

۵ رجب ۹۶

دادرکز

السید سلیمان حسنی

بوجوابنامه یی یازدقدن سوکره کشف الحقائق ده تسویده باشلادم . لکن هنوز اکمال
 ایتکسزین بوسمیک بیهوده لکنی یعنی ذات شاهانه یه تصویر حقیقت یولنده اختیار ایتدیکم
 کفتک دکرسز لکنی و بلکه معروفی تعریف و معلومی اعلام قیلندن براشتغال ايله اسراف
 وقت دیمک اوله جفتی تحظرله اکمالندن صرف نظر ایتدم . ائرده ناتمأم قالدی .

[۱] مرحوم ، بغداده امام موسی حضرتلرينك جامی داخلنده واقع ابو یوسف حضرتلرينك
 مسجد شریفی مدخلنك صول طرفنده مدفوندر .
 الله رحمت ایله یه

طقسان یدی سنه هجره سی صفر الحیرینک اون بشنچی کونی ایدی که ادیب محترم
حضرت نردن برکاغد دها آلم :

سید الاحرار افدمز حضرت لری

۵ - رجب ۹۶ تاریخی احسانامه دولتری بولونتی جهتیه
اورالری دولاشدیغندن دها برقاچ کون اول واصل دست افتخار اولدی. بغداد کبی برج
اولیا اولان بر مقامدن و افدمز کبی ملتک شهید ذی حیاتی بولونان بر ذاتدن کلن تلطیفنامه
عوالم علویه دن نازل اولش هدا یا قدر مسرت بخش اولدیغنی عرضه احتیاج بو قدر صانیرم.
. تودیع ایله دیکم عریضه نك واصل اولمادیغنی بیان بیوریلور .
. دأرهنه اتساب ایده لی :

ذوقی اورند ایلر تمام ،

کیم طوته مست وشادکام ،

برالده جام لاله قام ،

برالده زلف خم بجم .

سرینه مظهر اولق کر کدر که افدمزی ده قولکزی ده و بلکه کندینی ده اونوتمش .
تذکره وقایع ایچین امال بیورولماملیدر که مصائب حربیه دن ملته بر فائده لی اثر قاله جق
ایسه ، او اثر اوله جقدر .

سلامی باشانک ده اوله برشی یازمق ایله مشغول اولدیغنی خبر ویریورلر . قوه
قلمیه سنی بیامم . مع مافیه اثنای حربده بولوندیغنی مواقع ، اثرینک مکمل اوله سی ایچین
کافی دکدر صانیرم .

قولکزه قالیر ایسه تذکره وقایع صرب محاربه سندن ابتدا ایتمک و فرانسزلرده کوردیکم برقاچ
مه مواری کبی محاربه لرك فنا تفصیلاتندن و دولته اتخا ذ اولونان سیاست حربیه نك وقایعندن باشقه ،
ایش باشنده بولونان بویوک ، کوچوک قوماندانلر کده اخلاق و اقتدارینی جامع اولق لازم کلیر .
«کشف الحقایق» یا پیلسه بر ضرر ترتب ایتمه یه چی در کار ایسه ده بر فائده یی موجب اوله بیلمه سنی ده
امید ایده مه م .

لقد اسمعت لوناوایت حیا ولكن لاحیات لمن ثنوا ی

«طوتلین» کحق دولترنده اولان افاده سی غزته لرك یازدیغنی قدر دکدی . فرانسجه اوتوز
سطردن زیاده اوصافی جامع ایدی . فقط حاوی اولدیغنی سوزلر خاطر مده قالدی .

شمدي «سرای هایون و باب عالی» نامنده آمانجه برکتاب چيقدیغنی و بونک برچوق
یهارلی اوصاف علیعلیه مزین اولدیغنی بیان ایدیورلر . و جدان امین اولدقدن صوکره
بویه شیرک اهمیتی یوق ایسهده اکنجه قیاندن اولهرق اووقونه بیلیر .

.....
.....

باقی جناب حق مات اسلامییه مرحمت ایلهسون افندمز

برادرکنز

۲۵ - رمضان - ۹۶

...

ج :

مرشد طریقت حریت افندمز حضر تلری

۲۵ - رمضان - ۹۶ تاریخی عنایتنامه لری استانبولده برخیلی مدت دورددن صوکره
..... وساطتیه برماه مقدم واصل ایادی تحسر اولدی . لکن کوندن
ذاتک برچوق قیود احترازیه یازوب چیزمش اولماسی پوسته ایله جوابنامه سنی تقدیمه بزیده
تردید ایتدیکندن بالضروره مؤمن یولجی ظهورینه منتظر قالدی ایدک . حمد اولسون که
اوده ظهور ایتدی شیمدی به قدر بعض اوافق تفک
شیرله مشغول ایدم . بومارتدن اعتباراً اراده بیورولان تذکره وقایعه خامه کش ایتدار
اولورم و فرانسزلرده کوریلان مه موارلر کبی یازمغهده چالشمی تعهدایدرم . لکن ترده
طبع اولنه جق کیم ایتدیجه جک عیجا بعدالوفات اولسون بو اثرک انتشاری
مکن اوله جقی؟ شوقدرکه صرب
هادیرسنگ اوراقی استانبولده ربعضه آلدیریلده محارباً مواقع ضریط لری ده اراده هر پیمز
یاندرمه قالدیغنی جهند بالضروره قره داغ هر بندره باشلامی و تفصیل مقتضیدره بر قسمی ده
ضریط اوزرنده و بر سملک بیوریتندرم . اوت بو یوردقلری کبی محاربه نك روم ایلی به عاند
قسمی بو کون بنده کزدن باشقه یازمغه مقتدر کیمسه تصور اولونه ماز ؛ بزم آدم لک معلوماتی
«لاکدر دوریان» محرر و مخبر لرینک بیادکلرندن زیاده دکلدن .

بونکله برابر هیچ بر کیمسه ده مبنای معلومات دخی یوقدر . جمله نك سرمایه کفتکومی
قیاس عقل خودین ، سماعی بر طاقم هرزه و هزیاندن ، شونک بونک نشر یاتنه خلاصه اغتفالدن
عبارتدر . بنده کزک یازاجم مه موار ایسه مافوق و مادودنن وارد کافه حجج رسمیه

استناد ايده جڪنندن البته آورويا لاکر دوريا نلرينده فائق قاله حقد ر . لکن ینه تکرار ايده رم که زرده طبع اولونه جق ، کيم ايتديره جکدر ... عجا بعد الوفات اولسون بو اثرک انتشاری ممکن اوله جقمی ؟...

تبدیل منفا ایچین باش وکالت مقامنه و سر عسکره مراجعت ایدلش ایدی . برنجیسنک «بن افدمزه عرض ایدم ، صوکره نتیجه سی وخیم اولور» دیدیکنی و ایکنجیسنک ده لیت ولعل ایله امرار وقت ایتدیکنی استانبولدن یازیورلر . سعید باشایه غیر رسمی اوله رق آیرجه برعریضه ده ا یازمش ایدم . آدمزدن آلدیم خبر تلغرافی به کوره اوده بر نتیجه یی مشر اولماش . بزم از میر ، مدلی ، ردوس کبی محله ره نقل مکاتمز بیله بر نعمت کبرا عد اولونیورده مساعی بالالتزام دریغ بویوریایور .

دو ضرودن دو عریوه ذات شاهانه به بر تلغراف چکه ایم دیورم ، برده دوشونیورم که کیمدن کیمه شکایت ایدم حکم . هم بغدادده دیوان حرب ادب سزلی قرار قسریسیله کیتدم با ... اورای مبارک بالذات قریحه دن صادر اولدی . تعیین محل بلا واسطه کندی لرینک سانحه اجتهادیدر .

دلدار تند و بدخو ،

اغیار ایسه جفاجو ،

تسون به بلبل دل ،

کل بویله خار بویله .

آلمان لسانی اوزره نشر اولونان کتابک کنده ما ئد قسمی ، بری فرانسیزجه به نقل ایله بنده کزه تفهیم ایتدی . کرچه غلطدن مصون دکل ایسه ده صحت و سلامتی هر خالده سقامتنه غالبدر .

.....

آه میرم ، بن دنیاک و فاسزلقدم بو مرتبه یی بولدیغنی بیله ایدم قدرتمک بر جزئی ده محافظه شخصم جهته صرف ایدر ایدمده شیمدی بودر که سفالته جبالانوب دورماز ایدم . فنان زحسرت اهل جهان که این مردم نمید هند حواب سلامه امارا .

.....

باقی جناب حق مظلوملره وسیله نجات خلق ایتسین افندمز . ۱۵ - ربیع الاول - ۹۷

دادرا صفرکز

السیر سلیمان حسنی

ایشته شو اوراق مخابره مندرجاتندن آ کلاشیلابیلیرکه تذکره وقایعی قلمه آلمق آرزوسی بر سنه دن بری خاطر کذار ایدی . شو قدرکه هنوز بر جزم قطعی رابطه سبیله مقید دکل ایدی . بر وقت سال سابقک قرق طقوز، اللی درجه راده لرینه قدر چیقیشان شدت حرارتک تأثیری و بر مدت ده تأثیر مذکور دن متفرع تبدیل منفا تشبثات و آمالی صانکه قارشیمده بر صائل مانع ایدی . نهایت طقسان یدی سنه هجریه سنه مصادف شهر مارت اوائلنده ایدی که آرتق تبدیل منفا تمینانک ده برسی نامشر اولدیغنه قناعت حاصل ایتدم و بوقناعت ، خاطره نی کافه علاقدن تجرید ایله خلو ذهنه خدمت ایتدی . امواج افکارک کسب ایلدیکی بوسکونت و صفوت ایسه تذکره وقایعی تسوید ایچین بر زمان مساعد و فرصت دیمک اولقله بنه الکریم اشبو طقسان یدی سنه هجریه می ربیع الاخرینک طقوزنجی و مارتک سکزننجی جمه ایرته می کونی که نوروز سلطانی به مصادف ایدی . . .
خامه شکسته نی آله آله دم . [۱]

[۱] مرحومک «تذکره الوقایع» اسمنده ومه موار طرزنده بر اثر قلمه آلدینی و «عمدة الحقائق» آدی کتابه باشلادینی ایچین بو آری مع التأسف نقصان بر ایش اولدینی اوراق موجوده نک مطالعه سندن آ کلاشیله مشدر .

يازان :
سابق دوم ايلي حرب اوردولرى باش قوماندانى
مرحوم
-الهمامه يازما

عمدة الحقايق

« حرب اخير واستحكامات » عنوانيله ، اسم وصفتي نجه مجهول اولان بر موسيونك « جريدة عسكرية عاميه » نام فرانسزجه برسالده طبع ونشر ايتديكى كتاب ، حرييه نظارتندن ارکان حرييه هيئته ويريلن امر اوزرينه توركجه ترجه اولونهرق ۲۰ - محرم - ۹۸ تاريخندن اعتباراً « جريدة عسكرية » نسخهلريله انتشار ايتك باشلادی . كتابي تماماً اوقودم . مؤلفك سياق افاده سندن بعد المصالحه مواقع حرييه ني واستحكامات موجوده ني نظرتفتيش ومعاينه دن كچيرديكى آكلاشيابور . لكن حربك وقوعات وقوماندا قسمنه عائد معلوماني ، ديكر « لا كهر دوريان - شرق محاربه سي » مؤلفلرى نشر يات سخيفه سنك بر قوپيه سي اولمقدن باشقه برشي دكلدر .

بو مؤلفلردن بر طاقى ، منافع ذاتيه طمعيه حقايق تاريخيه ني كتم وتغيره جراتلنديلر ؛ « زبدة الحقايق » مؤلفى مدحت افندى بو قبيل مؤلفين زميره سندن در . بر دولتك ، بر امت عظيمه نك تاريخى ، مساعيسى ، نهايت تأمين حظوظات بشريه بر درجهيه قدر خادم اولان بر منفعت خسيسه ايچين تغليط و تغير ايتك ، خاطر لانه بيلن جنابايتك اعظمى در . بر قسمى ده شامت اين وآه آلدانه رق ، آغز لرينه كلنى بلا موازنه يازوب چيزديلر . بناء عليه الكزاده علاقه دار بولونديغ مسائل حرييه نك غلطات شايعاتى تصحيح ايتك عزم خالصيله و ظاهراً « حرب اخير واستحكامات » مؤلفنى و حقيقتده بالمله اراجيف نويسان زمانه ني رد ايتك وهمده سرگذشت مظلومانه مى حكايه ايله مك مقصديله بو كتابى قلمه آلهرق « عمدة الحقايق » تسميه ايتدم .

والسلام على من اتبع الهدى

قره طاغ قسمنده اياكجي سفر [۱]

برنجی دور

بو دور متعلق معلومات تاريخيه نك يالكر خلاف حقيقت اولان ورد و نقضنه وجوب حس ايديان فقراتي معترضه ايجه آلهرق تصحيح ايله ، فقرات سائر نك مواخذه سندن صرف نظر ايتدم .

مؤلف ، « سليمان باشانك قومانداسي آلتنده بولونان هر سك اوردوسى اكثرى غير منتظم ويكي يازلش و فقط اسقور پيت و باغير صاق عفوتى خسته لقلرندن مضطرب اولش عسكر لر دن مركب اولهرق اوتوز آلتى طابور عسكر دن مرتب ايدى ، ديور .

هر سك قطعه سنه وصولده ، فى الحقيقه هر سك قول اوردوسى « ترمين » قبالقلى آراسنده متحشد ، عال متنوعه ايله برابر اكثريت اوزره اسهال و ديزانته رى خسته لقلر يله مصاب و باخصوص اخلاق عسكر يه لرى مختل بر حالده بولدم . سانم احمد مختار پاشا ، بونلرك اخلاق عسكر يه لرى بوزولش اولماسندن و هر سك قطعه سنده كى عسكر ديكر بر جهت عسكرى ايله مبادله ايدلمك دن سوكره قره طاغ ايه نه تعرض دكل « نيكشيك » ه ذخيره ادخالى بيله امكانمز كورونه سى بديهى بولونديقندن بحث ايله اشتكا واستعفايه مجبور اولش ايدى .

بناء عليه « ترمين » ه كلير گلز كنديمى ايكي وظيفه ايله مكلف كوردم :
برنجيسى ، عسكر ك عودت صحت و عافيته چالشمق ؛
ايكنجيسى ، اخلاق عسكر يه يى اصلاح ايتك .

اوردوكاهده و « ترمين » ده بولونان اوتوز اوج طابور ك كافه موجودى بكرمى اوج بيك اوج يوز يتمش يدى كشيدن عبارت ايدسه ده بونك آلتى يوز طقسان اوجنى خسته خانه ده و بيك اللى يديسى ضعيف خانه لرده و طابور دبويلرنده اولمق اوزره بيك يدى يوز اللىسى خسته وضعيف و اوج بيك ايكي يوز اوتوز طقوزى پراكنده ايدى . يعنى الله ، ۱۸۳۸ موجود

[۱] برنجى سفر نامى آلتنده ، اولك يازدبى وقوعات حربه ناقص و غير مرتب ايسه ده ، تصحيحته نقصانى و قوف مانع اولديقندن ، بالضروره اختيار سكوت ايدلى . (بازان)

صحیح واردی . فقط بو عسکرک بر قسمی دم حسته لقدن هنوز قور توملشدی . بر مقیاس اولوق اوزرم سویلیه لمکه «تره بین» اوردو کاهنک خستکان وضعفا ایله برابر موجودی اولان ۲۰۱۳۸ نفر دن ، طقسان ایکی سنه سی کانون نایس سنده ۱۶۱۸ ی خسته خانه یه کیرمش و بونلردن طقسان آلتی نفری تبدیل هوا یه کیدوب ، اون بری معلول و اوچ یوز طقسان طفقوزی مرحوم اولمش در .

بو حسابجه خسته خانه یه دخول ایدنلرک ثلی ضایع اولمش دیمک اولور . ایشته اوردونک صحتنه نه مرتبه خلل طاری اولدیغنه و خسته خانه لره آنجق موته قریب خستلرک کوندرلکده بولوندیغنه بوندن قوی دلیل اوله ماز . مع مافیہ « تره بین » هیئت طبیه سی و خسته خانه لری دها زیاده خسته قبوله موقماً و حالاً مساعد دکلدی .

ساقم باشانک «زاسلاب» عودتندن سوکره «تره بین» ی اوردو کاهنک آنخاذا تیمی طس ایده برمکه معینات عسکر یه جه «راغوزه» شوسه سنک بخش ایده جکی تسهیل اتدن مستفید اولوق مقصدینه مبتنی ایدی . لکن «تره بین» ک اوتهدن بری مشهور اولان رطوبت موقعیه سی عسکرک سختی آجینه جق بر صورتده اخلاص ایتمش ایدی . مدت مأموریتلری امتدادا ایده ایدی محتملدرکه مشارالیه دم اوردو کاهنک تبدیل موقعی لزومنه خدمت ایدر ایدی ؛ حسب الزمان بو وظیفه یی بزه ترک ایتمش اولدی لر . بناء علیہ ، اوردو کاهی موقماً مرتفع و مواد احراقیه اعتبار یله زنکین اولان و «عنبله» طریق اوزرنده بولونان «دومانوویچ» اورمانلغنه نقل ایتدک . تعیناتک «عنبله» دن نقلی تسهیل ایچین دم اوردو کاهدن «عنبله» یه دوغرو بر شوسه انشاسنه باشلادق . کرک موقمک تبدلی و کرک شوسه انشا آتی عسکرک عودت صحتی تسریع ایدی . بهار حلول ایدنجه محروقاتدن بر درجه یه قدر استغنا حاصل اولماسی اوزرینه اوردو کاهی «موستار» بر ساعت مسافه ده بولونان «بولقای» صحرا سنه نقل ایتدک . بورا ده عسکرکی هر کون تعلیم ایله وبا خصوص آوجی تعلیم لریله اشغال ایدرک اعاده صحت و عافیتلرینه چالیشدق .

حتی ، حرکات تجاوزیه نیک یوم ابتداسی اولان طقسان اوچ سنه سی مابسنک اون طفقوزنجی کونی (موستار-بولقای) اوردو کاهنده منحشد ۲۰۶۸۳ موجودی اوتوز ایکی طا بورک خسته خانه موجودی ۱۰۴۸ و ضعفا موجودی ۱۶۹ نفر اولوب و فیات دخی ۷ نفر دن عبارت ایدی . و فیاتک آزمالماسی ، درت آیدن بری عسکرک صحتی خلیجه ایشمش اولماسنه دلالت ایتدیکی کبی ، نیسان و مایس آیلرنده خسته خانه موجودی روم ایایدن و آناتولیدن او صیره ده و تام فیش اورته سنده «بوسنه» طریق یله کلکده اولان قرعه افرادینک مرصاسی

تکثیر ایتمش ایدی . یوقسه « زه پین » اوردو کاهندن قالدیریلن طابورلر افرادی میاننده سالف الیان علل مستولیه دن هیچ بر شی قلامشدی .

بناءً علیه صاحب تالیفک اسقوریت و باغبرصاق عفوئی خسته لقلرندن مضطرب کوستردیکی عسکر ، «هرسک» قوه عسکریه سنک احمد مختار پاشا زمانه عاقد موجود سابقی اولوب بمله حرکات تجاوزیه ده بولونان طابورلر افرادی تندوتوانا و تام العافیه ارباب حرب و وغا ایدی که « بولقای » اوردو کاهنده ارئه اولونان تعایم و تربیه عسکریه و تشجیع و تشویقلری خصوصنده اتخاذ ایدیلن مسلك مداراشتنکا اولان انتظام سزلق و اخلاق سزلقی ده امیدوار اوله جق صورتده تصحیح ایتمش ایدی . ایشته تصحیح اخلاق سایه سنده درکه « پیوه » و « دوغا » بوغازی قوله لرله « نیکشیک » ذخیره ادخالی منع ایتمک ایچین هربری بر استحکام طبیعی اولان « قرستاچ » ، « پیوه » و « بره شیکه » قایالقلری ایچنه برده صنعی استحکام یاپه رق عزم قطعی ثبات ایله صیقیشمش اولان « قره طاغ » و «هرسک» عصائی ، اوعسکر ، قافالرینی پاتلاته رق یرلرندن طرد و تشکیل ایتمش و «هرسک» محاربانجه مثال تارنجیسنی بولق ممکن اولمایان بر صورتده مظفریات مظننه ایله « نیکشیک » کیرمش ایدی . وینه اوتیجه مسعوده آثار منتخره سننددرکه دنیانک المنیع و متین عوارض طبیعیسی و نوع بشرک الکخوزیز و جسور خلقی ایله مدافعه اولونان « اوستروق » بوغازینی اوته کچهرک و قره طاغیلرک انوف بنی و شقاوتنی قیروپ و متعدد هزیمتله اوغراته رق زده لیوب لاشه لرینی چیکنه یرک « اشبوز » و « بودغور بیجه » پیشکاهلرنده رکز خیام مظفریت ایتمشدی . « شیکه » بالقانلرینه شیرانه هجوم ایله طیرمانان ینه بو عسکر دی .

بسانت فطریه عثمانیه نک ، او مایه خمیر قهرمانینک محفوظیت و موجودیتنی روسلره اعتراف و تصدیق ایتمدیره ن ینه بودلاورلرک مآثر دایرانه سی ایدی .

مؤلف « بو قول اوردو اول امرده « دوغا » بوغازینی زور لایوب بولده « غاچقوه » وبعده « نیکشیک » ذخیره ادخارندن سوکره شالدن قره طاغه هجوم ایده جکدی « دیبور » .

مؤلفک بو عباره سنده شهسز بر سهو وار . او حوالینی بیئلرک معلومیدرکه « غاچقه » « قرستاچ » دن بش ساعت مسافه ده بر کوچوک قصبه اولوب اوراده عسکر مز و ذخایز مز موجود اولدینی کبی « موستار » ایله « غاچقو » آراسنده ده دائماً مکابیلر مز ایشله دی . احتمالکه بو « غاچقو » کلمه سی « غورا نچقو » دن محرفدرکه « پیوه » قلعه لرندن برینک بولوندینی موقعک اسمی در . فی الحقیقه مقصدم « قرستاچ » موقعنده کی قره طاغ محافظلرینی طرد و تشکیل ایله

«نيكشيك» ذخيره ادخار ايتك وبعده قره طاغ اراضينه تجاوز ايتكدى. لکن، «قرستاچ»ى مدافعه يه حاضر لانان طاغايلىرى تنكيل ايتك اوزره «افتوخه» اوردوكاهندن يكرمى آلنى طابورله حرکتم صباحى ميرلواعلى باشاي اون طابور عسکر و مقدار كافي ذخايرله «غورانچقو» [پيوه] قوله لرنده كى عساكر محصور يه ذخيره و يرمكه و اوراده برسندن برى محصور بولونان طابورلى تبديل ايتمكه مأمور ايتمش ايدم .

على باشا اسبابى آتیده بيان اولونه جنى وجهه آلدینی امر موجبنجه حرکته موفق اوله مديفتدن . «پيوه» يه ذخيره ادخالی بر قاچ کون تاخر ايتدی . يوقسه مؤلفك دیديكي کي «دوغا» بوغازینی زورلايوب يولده «غورانچقو» يه ذخيره و يرمك فکرتنده دکل ايدم . هم ، «غورانچقو» [پيوه] «دوغا» بوغازی طرفينده دکلدرکه بو طرز تصورمه محل اولسون .

مؤلف «عثمانلى اوردوسى برابرنده بويوك و قوتلى بر قافله بولوندينى حالده مایسك اوتوز برنجى كونی «نيكشيك» اوزرينه يورودى و حزرانك اوچنده محل مذکور دن يدى سكر فرسخه يعنى «دوغا» بوغازندن يوقارنده اولان بوغازك مدخانه ياقلاشدى؛ قره طاغايلى استحکام داخنده بولمقده و «قرستاچ» بوغازينه دخى حکم ايتمكه ایدی «ديور» .

مؤلفك ، مایسك اوتوز برنجى كونی «نيكشيك» اوزرينه يورودى ديمسى، «بولقاي» اوردوكاهنه حرکتم اعتباريله اولوب اتخاذايتديكي تاريخ دخى تاريخ افرنجيدرکه ، بزم استعمال ايتديكمز تاريخ رومينك اون طقوزينه مصادف اولور . واقعا مایسك اون طقونجى كونی قوه موجوده ايله «بولقاي» اوردوكاهندن حرکت اولوندى؛ «بولقاي» دن ديه حين حرکته قول اوردومز رفاقتنده كى قافله ، مهمات ، شعير و ساثره ايله يوكلى اوچ بيك قدر مكاريدن عبارت ایدی . قافله مز ، اصل بويوك و قوتلى عنوانى «قرستاچ» دن حرکتمز اعتباريله آلابديرکه ۵۵۰۰ بار کيردن مرکب اوله رق بوغازك بر قاچ ساعتك مسافه طولانيسنى قابلامشدى . بونکله برابرينه «اسپوز» قدر عسکر مزك صرف و احراق ايدم چكى پکسباد و جيجخانه ايله «پيوه» و «دوغا» قوله لرينك برر سنه لک پکسباد و ذخايرینی و «نيكشيك» ده كى بر طابور عسکرله قلمه طويچيلرينك و قوردون و پاندور افرادينك برسنه لک و اهاليك سكر آياق ذخايرینی بو مقدار مكارى ايله نقل ايتك ممکن اولماديغندن ، ارزاق مرتبه نك بر مقدارى «غاچقه» آنبارنده قالدى و آلد بولونان مكاريدن بر قسمنك يوكلى «قرستاچ» يينين ايتديريله رك تکرار «غاچقه» يه اعاده اولونوب ، ايكنجى دفعه اوله رق ينه «غاچقه» دن «قرستاچ» نقل ذخايره مجبوريت کورولدى و بو معامله متناوبه نقليه عينيله

«قرستاج» دن «ازلا سطوپ» قوله سنه و «ازلا سطوپ» قوله سندن «نوز دره» قوله سنه قدر تکرر ایتدی. والحاصل مکاری حیواناتی «غاجقه» دن «نوز دره» و «پره شیکه» قوله لرینه قدر درت سفر یا یمش اولدی که ایکسی بوکلی و ایکسی یوکسز ایدی؛ شو احوال ایله اون بیک و کسور بار کبر بوکی ارزاق و مهمات نقل اولوندی. «دوغا» بوغازی کچی طار و اطراف دشمن ایله محاط تها که لی بر کچیددن بش بیک حیوان ایله علی طریق المناوبه اون بیک یوک ارزاق و مهمات نقل ایتمک و همده بر طرفدن قره طاغلی کچی جسور و عقور بر دشمن لجوج ایله حرب ایدرک و غابه چالارق بو تقایاته دوام ایتمک بزجه مثال تاریخیسی بولنه میان بر موفقیت خارق العاده ایدی.

چرکس اسماعیل پاشا، سردار عمر ناشا و درویش ناشانک، قوماندانلق دورلریله، مؤخرأ احمد حمدی پاشا، رؤف پاشا و احمد مختار ناشا زمانلرینک «نیکشیک» سفر لری و دوچار اولدقلری تجیع و دلسوز هزیمت لر بر کره پیش مقایسه یه آلیر ایسه، بو موفقیت مزک علو قیمتی کوزلره چاربار.

حیفا که او وقت بو خدمتمز، نظر تقدیر و استحسانه بیله دکهدی. مقام سر عسکریده بولان ردیف پاشا، یا قره طاغ ایشلرنجه معلومات سابقه سی بولنادیغندن موفقیت واقعه یی امور عادیه دن ظن و اعتقاد ایدیور، یا خود بزی او یله بر موفقیتک صاحب و فاعلی کوستر مک شخصی پولتیقه سنه موافق دوشمیور و یا خود سرای هایون شمععه موفقیت مزه پرده کشانک وظیفه سنی مشارالیه تودیع ایتش بولونیور ایدی؛ چونکه تقدیر بدل، او صیراده «اشبوز» اوکنده اوتوز بو قدر طا بورله خیمه نشین عز و احتشام اولان «علی صائب پاشا» اوردوسنه طاغلیلر هجوم ایدرده، بوزارسه مسئولی سنسک «دیه ماین هایوندن و مقام سر عسکریدن تهدید و تویخی حاوی تلغراف لر آلیر ایدم.

بن هر سکدن، اوتوز آلی ساعتک بر یردن، طار بوغازلر کچرک، قره طاغ الکانسی آشه رق، هم حمالق و همده حرب ایدرک، عینی بتم قدر قوه موجوده سی بولنان علی صائب پاشایه معاونته نه دن بورجلو اولیور و طاغلیلر علی صائب پاشا قول اوردوسنه تعرض ایدوبده او اوردو بالفرض بوزولدینی حالده بن، وقوع بوله جق بو هزیمتدن نه مناسبته مسئول اوله بیلیور ایدم، بیله م. بره کت ویرسین که طاغلیلر، وار قوتلرنی علیهمزه سوق ایتش ار ایدی. اکر بش اون قره طاغ شایقه سی پاشانک اوردوسی قارشیننده باش کوستر و بده پاشایی و اوردوسنی قاپیرسهیدی رؤف پاشانک بالاخره «چورانلی» هزیمتی نامنه اوینادینی رولاک،

دها او زمان علی صائب پاشایه اویناندیرلمسی و « اشبوز » هزیمته مسبب عنوانیله بو عاجزك صحنه استحقاره چیقارلمسی محقق ایدی .

مؤلف « عثمانلی عسکرینه مقاومت مأمور اولان « پتروو قوتج » ك معیتنده یكرمی ایکی طابور عسکر بولنوب بو عسکر هر نه قدر بولوندقلری موقعه كوره کافی ایسه ده ، مرقوم بولنری فنا بر صورتده تعیبه ایله « غراچقو » كچیدنی محافظه ایتمك اوزره یدی طابورنی افراز و سوق ایلدیكى كی ، « دوغا » بوغازینك محافظه سنه اون طابور براقش و « قرستاچ » ك مدافعه سی ایچینده یالکز بش طابور عسکر آلیقویمشدی « دیبور .

طاغلیله دائر بزم او تاریخده آلدیغمز معلومات ، یكرمی طابور قره طاغلی عساکر نظامیه سیله اون طابور هر سك عصاستدن مرتب بر قوؤ مدافعه موجود اولمستدن عبارتدی . قره طاغ باش قوماندانی ، عسکرنی قسملره افراز ایتمكده فی الحقیقه خطا ایتدی . لکن ، اونك خطا ایتمش اولدینی بزم مانورده مز تعین ایتدكدن سوكره میدانه چیقیدی . بزم قول اردو ، مایسك یكرمی برنجی و آفرانغه جزیرانك ایکنجی جمه ایرته سی کونی « صامابور » قریه سی اطرافنی اوردوگاه انخاذا ایتدی . طوتدیغمز موقع هم « قرستاچ » و هم « پیوه » یه کیده جك بوللرك برلشدیكى بر عمل قربنده ایدی .

طاغلیله بزم اول امرده « قرستاچ » دی یوقسه « پیوه » یه می تعرض ایدم جكمز بیله مه مشنر ایدی . مصاحتك صور سطحیه سنه باقیلیر ایسه ، « پیوه » جهتی حرکتنی بعدالاجرا « قرستاچ » و « دوغا » بوغازینه دوغری تعرض دهاموافق حال ظن اولنوردی . بز بوطنی تقویه و طاغلیلرك اذهاتی تقایط ایچون ، مایسك یكرمی ایکنجی و افرنجی جزیرانك اوچنجی بازار کونی « پیوه » طریق اوزرنده واقع « راونه » جهته بر مفرزه سوق ایتدك . اوردوگاهیده استقامت حرکتمز « پیوه » جهته کوستر صورتده تعیبه ایلدك . بناء علیه طاغلیله « پیوه » طرفنی طوتقی الزم اولدینی حسنه دوشدیلر . مایسك یكرمی اوچنجی و افرنجی جزیرانك دردنجی بازار ایرته سی کونی علی السحر میرلوا علی پاشا قومانداسیله « پیوه » [غراچقو] جهته اون طابور کوندردم . بو اون طابور بزم « قرستاچ » جهته مأمور طابورلر مركز حرکتنی ستر ایدم بیله جك تقاطعی طوتقدن سوكره بنده یكرمی آلتی طابور ایله « قرستاچ » . دوغری حرکت ایتدم . دشمن ، حرکت اولینه پیوه [غراچقو] جهتی استقامته کوردیكى ایچین قوتنك بر آزینی افراز ایله « غراچقو » یه سوق ایتمكده کندینی مصیب زعم ایتدی . بزم ، علی پاشا قومانداسیله « پیوه » جهته اون طابور سوقندن مقصدم ایسه ، قارشیلرنده کی

دشمنی چیکنه یوب کچه بیلدکاری حالده «پیوه» [غرانچقو] قوله لینه ارزاق ویرد یروب بعده «قرستاچ» ده بزه سرعتله التحاق ایتدیرمک و شاید «راونه» دن ایلریسنی سوکدیره مزرایسه بزم «قریستاچ» موقع مستحکم طبیعینسی استرداد مزه قدر دشمنک بر قسم قوتی قارشیلرنده تعطیل ایتک ایدی . «پیوه» [غرانچقو] جهته سوق ایتدیکم طابورلرک موفقیاتی تسهیل و «چرقو پیجه» جهتی اشقیاسنک «پیوه» به تسلطلرنی منع ایچین «قوجه» قوماندانی میرآلای ساپان بکده عینی کونده بر بچق طابور نظامیه و ردیف ایله «قوجه» قضاسی اهالی مطیعهنسی بالاستصحاب بر حرکت تجاوزیه اغفاله اجراسی امرینی ویرمشدم . ایشه «پیوه» [غرانچقو] استقامته جهتیلی کوستریلن بویغیناق نمایشی قره طاغ قومانداتی «پیوه» [غورانچقو] کچیدینی محافظه تشبهنده بولوندیرمه بالطبع مجبور ایتدی .

چونکه قوه تعرضیه قوماندانی فکر و تصمیمی کتمده ماهرانه داورانیر و حال و طبیعت اراضی دخی بومهاراتی اجرایه مساعد و معاونت ایدرایسه قوه مدافعه قوماندانک آلدانمسی مورد عتاب و مؤاخذه اولاماز . بزم فکر بجه طاغلی قوماندانک بر خطاسی واریسه اوده ، «دوغا» بوغازی داخلنک محافظه سی و «نیکشیک» محاصره سی ایچین عسکرینک بر قسمی افراز ایتمه سی و خصوصینه «پره شیکه» طاغلرنی طوتمه سی ایدی . واقعا طو تدقلری «پره شیکه» ته لری - که بزم عسکر لساننده قول آغاسی چایری نامیله یاد اولونور محاک اطرافیدر - کرک یتش یدی و یتش سکز تاریخی محارباتنده و کرک سلفلرم قوماندان باشالر زمانلرنده هر سکرده و قوع بولان اک خونریز مجادلاتک محل جریانی و طاغلیلرک ال دستفید اولدقلری قایلقلرک و عوارض متنوعه طبیعیه نک مجعی در . طاغلیلرک بورای طو تمدن مقصدی بزم عسکر «نیکشیک» صوقامقدی .

پرانسک «نیکشیک» اطرافنده محاصره نمایشنده بولونمهنسی ده «نیکشیک» ده کی عسکرله مخبره مزنی قطع ایتک و اونلری قورمه القا ایتک ایچیندی . لکن بوتدابیر و تصورات کاملاً بیوده و عبثدی . چونکه شاید مغلوب اولورلرایسه «پره شیکه» دن دولاشوبده «اوستروق» بوغازینی طوتمفه زمان مساعد اولیه جفتی و قره طاغ الکاسی مدخانی بزم ایچین کشاده براقش اوله جقلرنی حساب ایتک اقدم و ظائف ایدی . بلکه طاغلیلر عسکر مزک بو حرکتده سرعت لازمه ایله داورانه جفتی عقله کتیره مه مشلر ایدی . ایشه بو خطا سببیه عسکر مزک «نیکشیک» اوواسندن «اوستروق» ذروه جباتی اشغال ایتدیکی کون - که حزیران رومینک بشنجی و افرنجی حزیرانک اون بدنجی کوننه مصادفدر - واقع اولان محاربه ده طاغلیلر بالکمز «اوزرنیک»

قوله سي جهتندن سوق اولونان اون طابور عسكرله «اوستروق» ذروه جبالنك صول طرفنده كي استحكاملرده و «پلانيئا» ده اثر مقاومت كوسترم بيلوب عسكر مزك جبهه سي اعتباريله «اوستروق» طرفنك صاغ جناحنده كي «اسطويجه» قريه سي صيرترييله «اوستروق» جاده سني محافظه سز ومدافعه سز براقديلز. و بو وجهله «پره شيقه» دن منهنز مآصا ووشان طاغليلر و طناريني چيكنتمه مك ايچين برنجي درجه طوتوله سي لابد اولان «اوستروق» بوغازي مدخاني كرها و خطاء بزه تسليم ايتش اولديلز.

طاغليلر «پيو» يه، «دوغا» بوغازي داخانه، «نيكشيك» محاصره سنه تقسيم ايتدكاري قوتى ده «قريستاج» . نيمه ايله دهها جمعيتي بولونه ديذر استحصال موفقيت ايچين عسكر مزى بر مرتبه زياده تعاب ايده بيليرلرايدى. على الخصوص «قريستاج» ده بوزولدق دن و «دوغا» بوغازي مدخاني غيب ايتدكن سوكره «پيو» [غور انچقو] و «پره شيقه» موقاعنده حرب ايتملرينه قطعاً لزوم يوق ايدى. اولر درحال «اوستروق» تهلرينه سكيروب بوغازي عسكر مزك مرورينه صحيحاً مانع اوله جق بر سسد سديد حالته كتيرمه لى و قواي موجوده لريني اوراده تحشيد ايتليديلز.

مؤلف، داغليلر قوتى يكرى ايكي طابوره منقسم اون ايكي بيك كيشي اولق اوزره كوسترييور ايسده او وقت آلدنغزم معلوماته كوره اوتوزايكي طابور اعتباريله اون آلتى بيك كيشيدن مركبدي.

بوکا مقابل بزم «اوستروق» بوغازي قارشيسنده كي قوه تعرضيه مزده طابور اعتباريله اوتوز سكز طابور اولوب مكارى نفرا تيله خدمتجي وسقا كي افراد تنزيل اولونجه موجود اعتباريله اون اوچ، اون درت بيك كيشيدن متجاوز دكلدى. بناء عليه «اوستروق» بوغازي، لزومى وجهله طوتوله يدي قره طاغليلر كي حقيقه جسور و محارب بر عسكرله مدافعه اولنان «اوستروق» تهلر كي رصانت و متانت طبيعه جه مثلى نامشهود بر سنكستان منيه، ايكنه لى توفكله مسلح و اون يدي كوندن برى بر قورو پكسه دله بر طرفدن حرب ايده رك بر طرفدن ده حاملق وظيفه سي كوره رك ايليله ديكي ايچين بي تاب و توان اولان قوه قليله تعرضيه مزله، ضبط و فتح ايتك، خيايجه کوچ اولوردى. لکن طاغليلر، عسكر مزى «نيكشيك» صوقامق و «پيو» يه ارزاق و برديره مك كي بر طمع خامى بالآخره استفادة حريه مزى تسهيل ايتدى. مؤلف «لکن عثمانليلر «غراجقو» طرفنده يالكنز اراضيني كشف ايله اکتفا ايده رك خيزرانك دردنجي كوتى يكرى بش طابور و سكز قروب طوييله «قريستاج» ده كي قره طاغليلر

اوزرینه هجوم کوستردیلر ، بش ساعتی متجاوز یاقا یا قایه ایدیلن برشدتلی محاربه دن صوکره قره طاغلیلر بش یوز تلفات برآه رق رجعته مجبور اولدیلر؛ بومحاربه یی متعاقب آیک بشنده «ووقونیچ» عسکرینی «دوغا» اوزرینه چکدرک عثمانلی عسکری، النده بولونان «پرشرقا» موقع مستحکم جوارنده تحصن ایلدی. عثمانلیلر «پرشرقاده» «ووقونیچ» اوزرینه بر ساخته هجوم اجراسیله «غراجقو» به ذخیره ادخارینه موفق اولدیلر و فقط بوندن صوکره باش قوماندان اسبابی معلوم اولمایه رق اون کون قدر عسکرینی حرکتسز برآقدی . برنس نیقولا بوندن استفاده ایله «نیکشیک» ی کمال شدتله طوپه طومغه باشلامش و شهری محاط اولان استحکاماتدن آلتیسنی دخی ضبط ایتش ایدی .

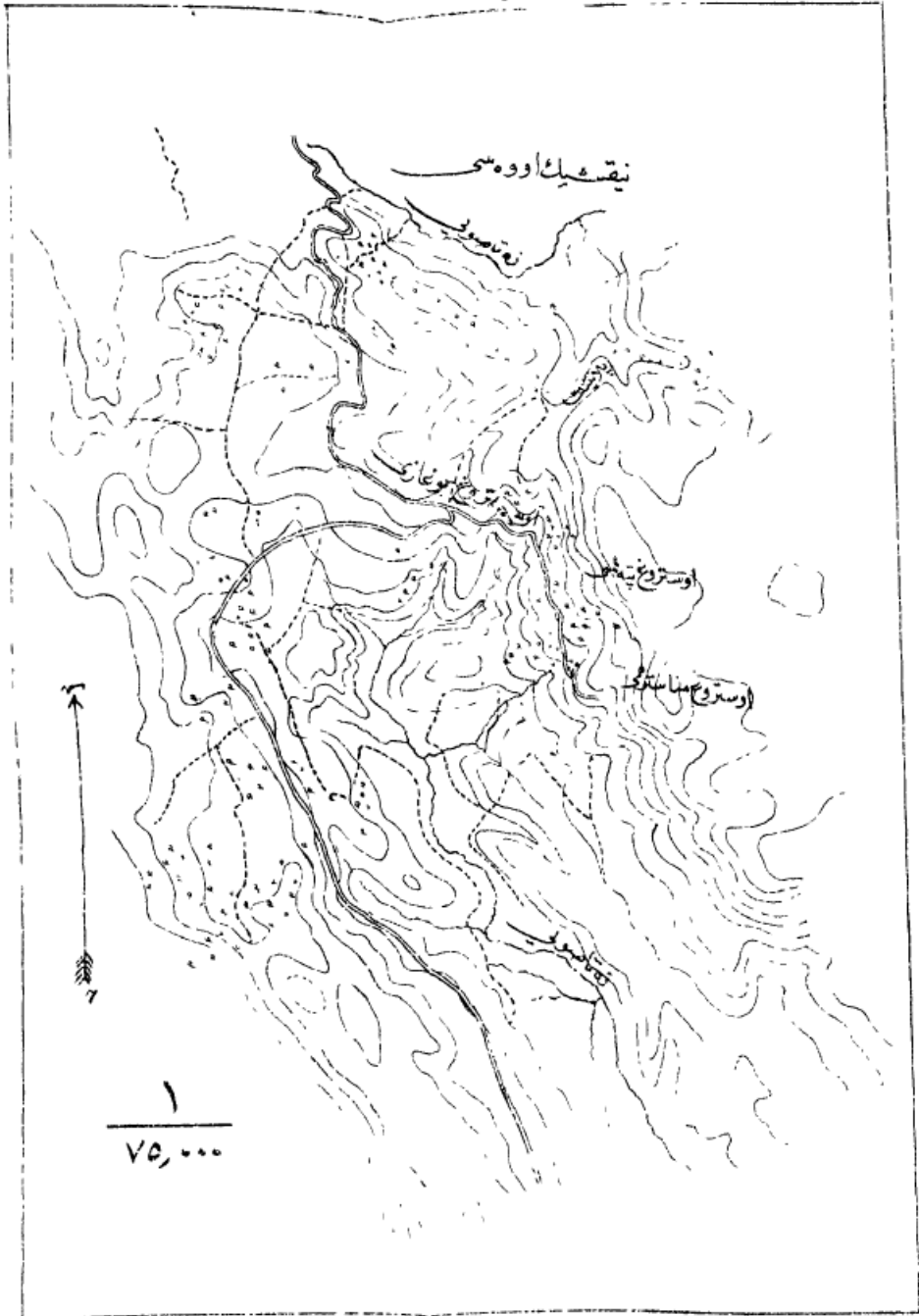
قره طاغلیلر . وهجومده «دانیلوغراد» دن صیرترنده کتبردکری طوپلری استعمال ایلدیلر . لکن آیک اون دردنده ، عثمانلیلر «دوغا» بوغازنده «ووقونیچ» اوزرینه دخی بر شدتلی هجوم اجرا ایلده رک مرقومی مغلوب و پریشان ایله فراره و برنس «نیقولا» اوردوسنه التحاقه و مشارالیهی دخی «نیکشیک» محاصره سنی ترکه جنوبده «پلانینجاده» بر تدافعی موقع اتحادینه مجبور ایلدیلر . سلیمان پاشا «نیکشیک» . لازم کلن ذخایر و مهماتی ادخار ایله دکدن صوکره ایلری به حرکتله آیک اون سکرنجی و اون طقوزنجی کونلری قره طاغلیلری اولان «پلانینجاده» و صوکره «اوستروق» بوغازنده مغلوب و پریشان ایلدی . حالبوکه عثمانلی جنرالک مقصدی ، مؤخرأ ذکر ایلده جکی وجهله «اشبوز» ده «علی صائب» پاشا فرقه سیله براشمک ایدی . سکز کون امتداد ایدن قانلی محاربه دن صوکره قره طاغ ایجریسنه ، اورمانلر وقایار آرسندن بر یول آجهرق بوکاده موفق اولدی و قره طاغلیلره ایکی بیک بش یوزی متجاوز تلفات و بردر رک قره طاغک بر باشندن کیردی بر باشندن چیقدی . «دیور و بو عباراتیه قره طاغ حرکات تجاوزیه مزهی مجملأ افاده ایتش اولیور .

لکن کرک وقوعاتک تقدم و تأخری و کرک بیانی خصوصاً برنده بک چوق سهو و نقصان بولوندیغندن تاریخ عسکرئی عثمانینک ال بارلاق مظفریاتدن معدود وهله قره طاغجه مثال تاریخیسی نامشهود بو حرکت مظفرانه یی مجملأ و صیره سیله بسط و تمهید ایله مومی الیهک سهویاتیه نقصانی افاداتی تصحیحه کندی مجبور کوردم . شویله که :

بزم اوردونک «قریستاج» موقی علمینه تعرض ایتدیکی عینی کونده - که مایسک بکرمی اوچنجی بازار ایرته سی کونیدر - میرلوا «علی» پاشاده اون طابور عسکرله «پیوه» جهتنه کیتمش ایدی . پاشای مومی الیه ، «راونه» موقعته قدر بلا و قوعات وارمش و «راونه» ایله «غلاسویطه»

اوستروغ بونغازی فردکیسی

بازار، مروج سمرقند

استان اول - عکری و مریجه ۱۹۴۱

کوهستان و مریجه -

آرہ سندنہ وصول طرف سلسلہ جہانندہ تصادف ایتدیکی بر مقدار دشمنی دہ طرد و تنکیل ایدہرک «راونہ» دن «میراتوویچہ» موقعہ قدر لزوم کوردیکی نقاطہ دہ آلتی طاہور بہرلشدیروب باقی درت طاہورلہ «میراتوویچہ» بہ وارمش و دشمنک «میراتوویچہ» نک صاغ و صواندہ کی تہلری طوتدیفنی کورہرک مذکور درت طاہور ایلہ صاغ جہت تہلرینہ هجوم ایتمش ایسہ دہ موفق اولہ مادینندن وضع تحفظی اخذیہ بزہ اشعار کیفیتہ لزوم کورمش ایدی . ایشتہ مؤلف موسیونک «غورانچقو» طرفندہ یالکز اراضی بی کشف ایلہ اکتفا ایتدیبر دیعیسی احتمالکہ بو حرکتدن غلطدر .

حزیران افرنجینک دردنجی و مایسک یکریمی اوچنجی کونی کرچہ دشمنک «قریستاچ» موقعی قربنہ یکریمی بش طاہور پیادہ - امنیت طریق ایچین بر طاہور «قریستاچ» دن برچق ساعت کریدہ کی کلیسایہ براقلمش ایدی - بر بطریہ صحرا و بر بطریہ طاغ طوییلہ کلندی ایسہ دہ بولردن حربہ داخل اولان ، اون آلتی طاہور ایلہ اوج قطعہ طوپدن عبارت ایدی . خلاصہ وقوعات حربیہ دہ بو وجہ ایلہ در :

مایسک یکریمی اوچنجی بازار ایرتہ سی صباحی «افتونجہ» اوردو کاهندن قالقدق . «اورلینہ» تہ سنک دامتدہ کی چیفتہ قولہرہ قدر بلا حرب کلدک . اورادہ جوانب ثلاثہ تلال و جبالنی طومش و یابدقاری استحکامات عدیدہ بہ بہرلشمش اولان دشمن ، بزنی قارشیلایہرق عسکرمنہ آتش ایتکہ باشلادی . بزم عسکر دہ اوج جہتدن اوزرلرینہ هجوم ایتدی . طاغیلیر پک چوق فداکارانہ مقاومتلر ایلہ دیلر ؛ لکن استحکاملرندہ ثباتہ مجال و قدرتلیر قالمادی . چونکہ ، صاغ و جبہ قولرمنک هجوملرینی طوپلرمنک آتشی تسہیل ایدیور ایدی . نہایت استحکاملرندہ ثباتک امکانسزلغنی تیقن ایدن دشمنک نفس «قریستاچ» موقعندہ بوغاز اوزرندہ کی عسکری ، جبہلری ایلریسنہ شدتلی بر هجوم اجرا ایتدیلر . مقصدلری بالذات باشندہ دوردیغ طوپلرہ تعرض ایدی ؛ لکن بو تعرضلرینی ، طوپلرک آتشدن مصون اولہ جقلمی بر صورتدہ وصول جناح ایلریسنہ کی تہ دن اجرا ایتدیلر . بو هجومی دفعہ استعجالہ دشمن بزنی مجبور ایتدی . چونکہ آتش ایدن طوپلرمنک بولوندینی موقعک صول جناحندہ کی قیالقلی صیرتی طومتق و بی طوپلر ایلہ برلکدہ تہلکہ بہ القا ایلہ مک دشمنک اہم مقاصدی ایدی . دشمنک ہجومدہ کوستردیکی بوشدت و سرعت ، اراضینک صارفلغندن دولای صاغ وصول جناح صیرتارندہ بولونان طاہورلرک مرکزہ امکان معاوتنی سلب ایتدیکندن و طاغیلیردہ طوپلرک بولوندینی موقعہ مسلط صیرتہ کلہرک اورادہ بولونان

ایکی طاہور عسکر مزئی پوسکور تدکر نیدن یا نمزده کی درت طاہور دن اوچ بچنی بو دشمن سائی دفع خدمتہ آمینہ مجبور اولدم و «قریستاچ» محاربه سنک بوغاز بوغازه واك خونریز و صوک مجادلہ سی بو طاشلق صیرت اوزرندہ وقوع بولدی و طاغایلیرک فداکارانہ داورا ندقلمری بو صولتہ دخی برایش بجرہ میہرک یوزلرینی کری چہ ویردیلمر. خط حریمک صاغ جناحندہ بولونان طاہور لر دخی ، او صیرہدہ طاغایلیرک متحصن اولدقلمری طاشدن سیرلرک برقم عظیمی حرباً اللرندن زرع ایتمش و صاغ جناح قیالقرینک نقاط حاگم سنک برقسنی الہ ایتمش ایدی . صول طرف وایلمری قیالقدہ کی طاہور لرده دشمنک یوز دوندورمہ سنندن بالاستفادہ تجدید هجوم ایلمہ مشلر ایدی. والحاصل ہر طرفدن اوغرادقلمری تسلطات و تمقیبات اوزرینہ طاغایلیر منہزماً ترک مواقہ مجبور اولدیلمر . محاربه بش ساعتدن زیادہ امتداد ایتدی . دشمنک ہزیمت فاحشہ ایلمہ چکیلہ سی ، آقشام ساعت اون بر رادہ لرندہ در .

بزم طرفدن ۱۰ ضابط و ۱۷۰ سلاح انداز شہید و ۱۵ ضابط ۳۴۹ سلاح انداز مجروح اولدی . طاغایلیرک تلفات حقیقیہ لرینہ کلنجہ اوراسی بزجہ مجھول ایدی . شو قدر کہ ، تحت اشغالزہ کچن ہر رادہ عندالعداد ۵۰۰ قدر لاشہ لری کورولدی .

طاغایلیر «قریستاچ» ایکی ساعت مسافہدہ و مستحفظی یوز کسور عنانی عسکر نیدن عبارت اولان «ایزلسطوب» قولہ سنک قارشیسندہ کی تہ بہ بر قطعہ طوب کتیرہ رک اون بر مایس تاربخندن بری تضیق ایتمکدہ ایدیلمر و حتی سکز کون محاصرہ کاملہ تحتہ آلدیلمر . قولہ بہ انداخت ایتدکلمری اوچ یوز سکسان سکز دانہدن ، اوچ یوز الی سکز ی اصابت ایلمہ قولہ نک سقنی خراب ایتمش ایدی . مایسک اون طقوزنجی ، یعنی قول اوردونک «موستار» دن حرکتی کونی طوبی قالدیرہرق ، یکر می ایکنجی کونہ قدر یالکز پیادہ ایلمہ محاصرہ ایتدی و یکر می ایکنجی کونی قولہ اطرافنی تخلیہ ایدہ رک اورادہ کی عسکرینی دہ «قریستاچ» ہ جلب ایتدی . یکر می اوچنجی کونی کوردکلمری ہزیمت فاحشہ اوزرینہ «قریستاچ» و «ایزلسطوب» اطرافنی ترک ایلمہ «دوغا» بوغازینہ و «نیکشیک» دوغرو چکیلدیلمر. حتی مایسک یکر می بشنجی کونی «نوز درہ» قولہ سنندن «ایزلسطوب» قولہ سنہ عنانی عسکر ی کیدوب کلکہ باشلادی . ایشہ مایسک یکر می اوچنجی کونی بروجہ مشروح وقوع بولان «قریستاچ» مظفریتی ، «نوزدرہ» قولہ سنہ قدر بزم عسکرہ امنیت طریق بچش ایدہ رک ، حرکات عسکرہ یی تسہیل ایتمش ایدی .

اگر مایسک یکر می اوچنجی کونی میرلوا «علی» باشا قومانداسیلہ «پیوہ» بہ کوندریلان

عسکرده ایفای وظیفہ موفق اولسہ لرایدی و «موستار» دن انتظارندہ بولوندیغ جببخانہ ایلہ «نیکشیک» اہالیسنک ارزاق مرتبہ بیوہ کلسہ یدی ، نہایت مایسک یکرمی آلتنجی کونی «قریستاچ» دن «نیکشیک» ہ دوغرو حرکت ایدر ومؤلف موسیونک «اون کون قدر عسکرینی حرکتسز براقدی» کبی تعریضاتنہ ہدف اولماز ایدک. «قریستاچ» مظفرتی ایلہ پرنشہ وذاثقہ آلود اولوب «علی» باشادنہ بوپولده بر خیر سرور انتظارندہ ایکن مایسک یکرمی دردنجی صالی کونی آقسام اوستی شو تڈ کرہ بی آلدق :

مہضور سامیٰ جناب مشیر الفضیمیہ

دولتو افندم حضرتلری

بوکون «پیوہ» بہ حرکت ایتدک. «راونو» قولہ سیلہ «غلا سوبطہ» قولہ سنک آراسندہ بر مقدار اشقیایہ تصادف اولمش و عساکر شاہانہ طرفندن طرد و تشکیل اولونہ رق مؤخرآ «مورادوو بیچ» بہ قدر جزوی محاربہ ایلہ کلنوب «پیوہ» جادہ سنک صاغ و صول جہتلرنہ و غایت مرتفع تہ لردہ اشقیای طرفندن متعدد استحکام انشاسیلہ درونہ خیلجہ اشقیای جمع اولہ رق محاربہ بہ قیام ایتش و صاغ جناحندہ بولونان استحکامنہ ایکی طاہور سوق اولونمش ایسہ دہ موفق اولونہ مایوب عساکر شاہانہ اولدقلری محالردہ استحکام یاہوب او طور مشلردر .

بالطبع مکاری دہ «مورادوو بیچ» نام محلہ طویلجہ دور دور لقمہ در. بو صورتہ نہ «پیوہ» بہ ارزاق و یرمک احتمالی وار و نہ دہ رجعت ایتک، ایکی جہتدن حال مشکل . چونکہ کری بہ رجعت اولونسہ اشقیانک تعقیبی و مکاریمزک کثرتی رجعتہ مانع اولہ جفتدن ضروری محل مذکورک ایجاب ایدن نقطہ لرینہ طاہورلر یرلشد یریلوب استحکام ایدیلہ رک دور مقدمہ بز . آرتق حلزہ مرحمت مجرد ارادہ دولت لرینہ منوط بولونمش اولمقین اولبابدہ فرمان حضرت من لہ الامر کدر . ۲۳ - مایس - ۹۳

میرلوا

علی

عن مورادوو بیچ

اشبو عریضہ تاجزانہم تحریر اولونور ایکن محاربہ دہ بولونان طاہورلر طرفندن یریلن معلوماتہ نظرآ بر خیلی شہید و یارہ لیمز وقوع بولمش و «اشقیب» طاہوری بیکباشیسی شہید اولدینی و ساعت اون بر رادہ لرنہ «قریستاچ» طرفندن دخی اشقیار کلدیکنی عرض ایدہم و الآن محاربہ دوام ایدیور .

علی

میت قوماندانان را بفرستد بر زورنال آلان باش قوماندان محیا «قریستاج» دن ایلری به یورومک پلانسه می خدمت ایدر ، یوقه «پیوه» به معاونت لزومنه می ؟
ایشته «علی» باشانک وارد اولان تذاکره سی اوزرینه علی العجله چهارشنبه کیجه سی که صالی آقشامی ساعت ایکی قرارلرنده ، «قریستاج» ده کی عسا کر مزدن اون بر طابور بالنفریق «ویسل» پاشا قومانداسیله «علی» باشانک معاونتونه کوندردم .

«ویسل» پاشا، مایسک یکر می بشنچی کونی ساعت درتده «غلا سویطه» به وارارق بر ساعت قدر عسکره آرام و بردکنن صوکره اوچ طابور ایله اطراف تپه لری طو توردی . باقی سکز طابورله ساعت سکزده «مورادوو بیچه» به کلدی و اوکون آقشام یقیندر دیبه حربه کیرشمه یوب ، یکر می آلتنجی کونی صباحلین اوزرینه هجوم قوللری سوق و تسریب ایله دشمنی ترک واقعه اجبار ایله دی و یوم مذکورک ساعت اوچنده ، «پیوه» به ارزاق سوخته مباشرت و «پیوه» ده کی طاבורی تبدیل ایله برسنه لک ارزاقی ادخار ایلدی . ینه اوکون ساعت اون ایکیده «غلا سویطه» به عودت ایدره رک ایره سی یکر می یدنجی جمعه کونی آقشام اوستی «علی» و «ویسل» باشا لری طابور لریله برلکده «قریستاج» کلدی لری . «علی» پاشا و کرک «ویسل» پاشا طابور لرنده ، بوجهت محارباتنده ، بر سیکبانی ایله ۴ ملازم و ۳۱ سلاح انداز شهید و ۲ ملازم ایله ۵۵ سلاح انداز مجروح دوشدی .

بکا قالیرسه «علی» پاشا رفاقتنده کی اون طابور ایله «پیوه» به ارزاق ادخار و مستحفظ لری مبادله امر اهمتی پک قولای حسن ایفا ایدم بیلیر ایدی . لکن دشمنک دهشتندن زیاده ، کندی و همنه مغلوب اولدیغندن «مورادوو بیچه» دن ایلری کیتمه که بردورلو جسارت ایدم مده دی و صورتی مذکور تذکره ایله بالاستمداد اون بر طابورله «ویسل» پاشانی سوخته بزی مجبور ایدی . حالبوکه «پیوه» علیه «غاجقه» دن وقوع بوله جق حرکات عسکر یه بی تسهیل و اشقیانک جمعیتی بر درجه به قدر تفریق ایچین مایسک یکر می اوچنجی بازار ایره سی کونی «قوجه» قوماندانی میر آلای «سلمان» بکی ده بر بقیق طابور عسکر و «قوجه» اهالی مسلمه و غیر مسلمه سندن مرکب بر مفرزه ایله «چرقو بیچه» جهتنده کی اشقیا علیه سوق ایتمش ایدم . بو مفرزه «پیوه» به قریب «دور میطور» بالقانی اوکنده کی «اودراغ» تپه سنه قدر ایلریله مش و اوراده کی اشقیایی پوسکور توب کیجه «چرقو بیچه» استحکامنه عودت ایله مش ایدی . ایره سی صالی کونی «حومه» ودها ایره سی چهارشنبه کونی «قوجه» به عودت ایله مش اولسنه نظر آه ، اگر «علی» پاشا بازار ایره سی کونی آلدینی امر موجبنجه «پیوه» به دوغرو و تقرب ایتسه یدی «پیوه» نک «قوجه»

جهتدن او طرفك حرکت عسكریه سی حسینیه مأمون اولمش اولور ایدی و «نیکشیک» دوزرو حرکت عسکریه یی تأخیر ایدن سبب یالکز «پیوه» جهت اجرا اولونان حرکات حرابه نتیجه متظره سی اولسه ایدی، مایسک یکر می یدنجی جمه کونی او جهت سوق ایدیلن جمه یکر می بر طابور دخی عودت ایتمش اولقله فرداسی یکر می سکزنجی جمه ایرته سی صباحی حرکت اقتضا ایدر ایدی. لکن اسباب مانعه دن الك برنجیسی، «نیکشیک» اها لیسنگ ارزاق مرتبه سی ایله قول اوردونک بیک صانديق قدر جیخانه سی حامل «موستار» دن ورودینه انتظار اولونان ایکی بیک رأس مکارینک هنوز «قریستاج» واصل اوله مامسی ایدی؛ چونکه «موستار» دن حین حرکتده قول اوردونک احتیاجنه کافی مکاری هنوز تدارک اولونه مامش ایدی.

بوسنه والیبی «مظهر» باشا طرفدن ایکی بیک و کسور رأس مکارینک آرقه دن یتیشدیر بلك اوزره «قریستاج» سوقی مقرر ایدی.

مایسک یکر می طقوزنجی بازار آقشامی حیوانات مذکور «قریستاج» اردوگاهنه واصل اولدی. و ایرته سی بازار ایرته سی صباحی ده قول اردو «دوغا» بوغازی داخلمه دوزرو حرکت ایله دی. ایشنه بو اسباب مبسوطه مشروعه یه مبنی آلتی کون «قریستاج» دن ایبری حرکت ایدله مدی.

لکن مؤلف موسیو، «قریستاج» دن «پرمشیکه» یه قدر یولده کیریلن اوج کون مدتک اوزرینه برکون ده بالعلاوله اون کون حرکتسز قالدیغمزی بیان ایدیور. واقعا بریولجی ایچین «قریستاج» دن «پرمشیکه» یه آنجق برکونلک یولدر. لکن، آنده کی بش بیک حیوان ایله سکز بیک مکارینک یوکی نقل ایتک اضطرار و مجبوریتنده اولان قرم طاغلیله قارشى متحرک بولونان بر قول اوردو ایچین بومدتک بیله «هرسک» جه کفایتسز اولدیغنی، «هرسک» ده قوماندانلق ایدن بالخله ذواتک تجارب عدیده تاریخیه سی تصدیق و اعتراف ایدر.

مایسک یکر می اوچنجی بازار ایرته سی کونی، طرفزدن مرتب پلانک در سعادتدن کوردیکی حسن قبول اوزرینه اولمی که، یکی بازار جهتی قوماندانی «محمدعلی» باشا ایله «اشقودره» جهتی قوماندانی «علی صائب» باشادخی ایبری به حرکت امرینی آلمش ایدی.

یکی بازار فرقسنک قارشیسنده کی طاغلی و اشقیا مقدار جه یک قلیل ایدی. خصوصیه بر قسمی، اوجهت یا ایلالرنده حیوان رعی ایتکده اولان چوبانلردن عبارت بولونمقله بوم مذکورده «محمدعلی» باشا بالسوله و جزوی بر حرب ایله «واصوویک بالا» ناحیه سندن بر ساعت قدر ایجری کیردی. و ۲۴، ۲۵ مایس تاریخلرنده بر مرتبه ده ایبریله برك «واصوویک بالا»

ناحیه سی تحت اشغاله آلدی ایسه ده حرکاتک «اوستروق» بوغازندن کچمک مجبوریتده اولان «هرسک» فرقه سنه موجب استفاده برجهتی کورونمده دی.

«علی صائب» باشا فرقه سنه ککنجه ، بونلر مایسک یکریمی اوچنچی کونی «اشپوز» قلعه سی اوکنده کی «مارتینیک» تپه لرینی طوتوبدها ایلری حرکت ایده مدیروحتی «علی صائب» باشا طرفندن ۲۵-مایس - ۹۳ تاریخی یازیلان برتلغرافده ، دشمن مقدارینک کلیتته وپیدرپی اجتماع ایتمکده بولونماسنه نظراً ضبط اولونان محفلرده طول مدت اقامت مخاطره دن سالم اوله یه جینی بیلدیرلش ایدی . شوخاله نظراً قرق ساعتک بعد ومسافه ده برخلدن اونیدی بیک وکسور موجودلی اوتوز سکز طابور عسکرله وهله «نیکشیک» قدریش بیک مکاری وسکز بیک یوک ایله ویکریمی ساعتک مسافه بی وباصوص «دوغا» و«اوستروق» بوغازلری کچی شهرت مناعتی زیارتد اولان لرلی حرباً کچرک «اشقودره» فرقه سنه التحاق ایتمک وظیفه سی کاملاً بزم «هرسک» قول اوردوسنه منحصر قالمش ایدی. بوسیراده «هرسک» قطعه سنک سائر جهتلری دخی اغتشاشدن سالم دکلی ایدی .

مایسک یکریمی ایکنچی بازار کونی «نوه سینه» تابع «دابریجه» قریه سنه اوتوز قدر اشقیا تسلط ایده رک ، آلتیسی باندورلر طرفندن تپه لشمش ایدی .

مایسک یکریمی دردنچی بازار ایره سی کونی، بیکی متجاوز اشقیا و طاغلی «قوربانیک» ناحیه سنده کی اهل اسلامه و«عزیزیه» قوله سنده کی عسکر مزه تسلط ایده رک ، کوسترین ثبات ومقاومت اوزرینه ، ایکی ساعت قدر محاربه دن صوکره مقهوراً چکیلشمش ایدی .

ینه بوکون ، ایکی یوز قدر اشقیا «تره بین» قربنده کی «کوپری کوی» نه تسلط ایده رک، «تره بین» دن عسکر واهالی یتیشوب دفع ایتمش ایدی . وینه بوکون ، طاغلیلر ، «نیکشیک» اطرافنده کی «اوزرنیک» و «ویدورخان» قوله لرلی اوزرینه تعرض ایده رک ، درونلرنده کی قوردون افرادینک ثباتسز قلری اوزرینه مذکور ایکی قوله طاغلیلرک یدضبطنه کچمش و«نیکشیک» قوماندانی «اسکندر» بکک ویردیکی راپوردن آکلاشیلدینی وجهله «اوزرنیک» قوله سنه طاغلیلر کتیر دکلی پارچهللی شیشخانه طویپله تعرض ایستیلر . قوله ایسه ، ذاتاً طوپه مقاومت درجه سنده حائر متانت اولمادیغندن ، چایسنک بیقلمه سی اوزرینه اهالیدن مرتب ومحافظلری بولونان قوردون افرادی صاوشوب طاغلیلرده خالی بولدقلری قوله بی احراق ایتمش و «ویدورخان» قوله سنده کی قوردون افرادی ایسه ، دشمنی کورمکسزین تحلیه موقع ایتمش . شوخالده «نیکشیک» اطرافنده کی قوله لردن عساکر نظامیه یدنده کی

«غورنپول» قولهسیله، قوردونلرک تحت محافظه سنه مودوع «قلاچنه» و «راستواس» قولهلری ائله قالمش .

اگر «قریستاچ» هزیمتی، بو کون «نیکشیک» اطرافنده عرض جلادت ایدن پرنس جنابلرینک واصل صماخ تأثری اولیه ایدی ، بلکه دیگر قولهلر اوزرنده ده کورتور دیک طوبک مریماتی تجربیه چیقیشیر ایدی. لکن او قره خبری آنجه ، «نیکشیک» محاصره سنی فلان برطرف ایدرک ، باشنک چاره سنی آرامق قیدینه دوشدی .

مؤلف موسیو ایسه : « پرنس نیقولا ، سلیمان باشانک اون کون حرکتسز لکندن بالاستماده «نیکشیک» ی کمال شدته طوبه طوندی وشهری محاط اولان استحکاماتدن آلتیسی ضبط ایتدی . « دیبور . «قریستاچ» ده اقامت ویاخود موسیونک تعبیرنجه حرکتسز لک مدتی آلتی کون اولدینی واسبابی یوقاریده تشریح ایدنش ایدی . «نیکشیک» ی دکل ، «نیکشیک» ک اطرافنده کی قولهلردن «اوزرنیک» قوله سنه بش آلتی طوب انداخت ایتدی . کمال شدته طوبه طومینی زره دن ایجاد ایدیور ؟ ..!

شهری محافظ و محاط اولان استحکامات ذاتاً بش قطعه در . آندن ده مذکورالاسم ایکی قطعه سی، طاغلی ائنه کیدی ایسه ده ، برنجی ، محافظلری طاغلی بی کورمکسزین تخلیه ایتدیلر . دیگر «اوزرنیک» قوله بی بیله حالاً حرباً آلتندی دینه مز؛ چونکه ، دروننه نفوذ ایدن براق کله نک تأثیرندن قوله نک منهدم اولماسی اوزرینه اوتوز نفر دن ویرلی اهلیدن مرکب قوردون افرادی قوله نی تخلیه ایله چکیامشیر ؛ مؤخر آ طاغلیلر ده خالی بولدفلری قوله نی کلوب احراق ایتمشیر و بزمنکیلر چکیایر ایکن بر شهید ایله ایکی مجروح برده اسپر ویرمشیر . ایشته وقعه بوندن عبارتدر . مؤلف موسیونک دیدیکی کبی، پرنسک «نیکشیک» محاصره سنی ترکه مجبوریتی ، «پره شیکه» محاربه سندن سوکره دکل ، مقدمه در . مایسک یکرمی بشنجی و حزریران افرنجینک آلتنجی چهارشنبه کونی «نیکشیک» اطرافنده قره طاغلیلردن کیسه قالمش ایدی . «پره شیکه» محاربه سی حزریران رومینک ایکنجی و افرنجینک اون دردنجی پنجشنبه کونی وقوع بولدی .

مؤلف ، تواریخ و قوعاتی اصلاً مهمسه میهرک ، آغزینه کلدیگی کبی یازیویرمش و بو ساخته معلومات ایله برطاقم حقایق فروشلغه قالدیشمشدر . آوروپالیرک بویولده کی تاریخ نویسکلرینه تغیر حقیقت ایچون اتخاذ ایدلمش غلطات نویسکلر دیمکه قدر سوء ظنه انسان کنندی محق کوریور .

«قریستانج» دن حرکت مزک برنجی کوئی «ایزاسطوب» قولہ سنہ وایدنچی کوئی «نوزدرہ» قولہ سنہ واونچی کوئی «پرہ شیقہ» قولہ سنہ کلادک و قولہ لرہ بررسنہ لک ذخایر و توتون، قہوہ، شکر و سیفارہ کاغدی کبی احتیاجات متفرقہ ایلہ تعینات لیلہ لری ایچین دمہ برخیلی صغیر و قویون ترک و عساکر محافظہ سنی استبدال ایتدک . شو حالہ آرتق «نیکشیک» اہالی و عسکرینک ارزاق و مہماندن و بردہ قول اردومزک ہا کولات و جیحانہ سندن باشقہ آلدہ یوکز قلامش ایدی . یوقازیدہ دخی بسط ایتدیکم و جہلہ «پرہ شیقہ» اطراف قرہ طاع و ہرسک تاریخ شقاوتنک برمانحہ متہورہ سیدرہ . قول آغاسی چاری نامی، او طرف لردہ مسبق الحدمہ ہر عسکرک قولاغنہ طاعون و قولہ را اسم لردن دہا مدہش برسدای ہولناک کبی انکاس ایدر . بناء علیہ ، بو کیدی سلامتہ صا ووشد یرمق بزجہ اہم مصالحدن ایدی . طاغایلیر ایسہ ، سوابق استفادہ لرینی خاطر لایہرق «پرہ شیقہ» دن برخطوہ ایلری بہ عسکرک نجاوزی احتمالاً تی تصور ایتزلر ایدی . قول اوردونک «پرہ شیقہ» بہ مواصاتندہ ، «پرہ شیقہ» نک صاغ طرفندہ بولونان «تیسہ» نام بوغازدن بدأ ایلہ صول جہتدن تا «نوزدرہ» قولہ سی حذالرینہ قدر ایکی یچق ساعت مسافہ ، دشمن خطحرینک تحت احاطہ و اشغالندہ اولدینی کورولدی . لکن بو طولدہ برمسافہ یہ داغیلماق ، حرب ایچین اولمایوب ، موقعک دہشت مشہودہ سی نسبتندہ عسکرلر مزہ ایرات دہشت ایتک و ہونماشلہ برظفریت معنویہ قازانماق ، طاغایلیرک جملہ دسایسندن ایدی . قوریلان اودسیسہ بہ بکلہ دکاری اہمیتک طرفزدن و یریلہ سی وینہرہ راستی مز اولان «نیکشیک» مستعیناً باللہ حرکت تدارکندہ بولونیلما سی ایرتہ سی کوئی طاغایلیری تبدیل خطہ مجبور ایتدی ؛ شویلہ کہ :

طاغایلیر «پرہ شیقہ» قولہ سنک قارشیسندہ و خطحرکتک صول جناحندہ واقع «تینویردو» طاغنک آرقہ لرینہ ، وغایت صرب و صیق اورماناغہ چکایدیلر . بزایسہ او طاغک طریقہ حاکم اولان شعباتی اون درت طاہور ایلہ طوتمش ایدک . طاغایلیر ، حزیرانک ایکنچی پنچشنبہ کوئی ، اورادہ کی طاہورلر عامنہ شدتلی برتعرض ایتیلہ محاربہ ابتدا ایلدی .

لیکن ، بو تعرضدہ موفق اولہمایوب علامہ ہزیمت کوسترمہ لری اوزرینہ ، اون درت طاہورک دردی محافظہ محایہ ایچون ترک ایدیلہرک باقی اون طاہور ، دشمن سائل اوزرینہ صالبدردی و اورادہ دخی یابدق لری استحکامات ، آلرندن نزع ایدیلہرک بر ساعتدن متجاوز تعقیب و تشکیل قاندى . بو محاربہ دخی بوغاز و پنچہ پنچہ بہ بش ساعت قدر ممتداولدی . عسکرلر مزدن یالکنز اون طاہور حربہ کوروب ، طاغایلیرک ایسہ یکر می طاہوری داخل محاربہ

اولدقلمی اول وقتکی روایات جملہ سندندر. طر فزردن اوچ ضابطہ، یکرمی درت نفر شہید
وسکز ضابطہ، یکرمی آلتی نفر مجروح وقوع بولدی.
طاغایلیک یالکز درت یوز اللہی متجاوز تافاتلری عسکرمن میانندہ قالدی. بقیہ
تافاتلری بزجہ مجھولدر.

بووقمہ مظفرانہ اوزرینہ طاغایلیک، «اوستروق» بوغازینہ دوغری خائب و خاسر چکلیدی. بولر.
بزده اترتسی کونی «نیکشیک» بلامانع قافہنی ادخال ایتدک. قول اوردومزده بوکونک
کیجہسی «غورنیول» قولہسی اطر افندہ قالدی.

حزیرانک دردننجی جمہ ایرتسی کونی قول اوردومز «نیکشیک» داخل اولہرق بمکتک
«اوستروق» جہتندہ اتخاذاولنان اوردو کاہدم تحشد ایلدی. بوکون «نیکشیک» دہ بولنان برطاہور
نظامیہ وایکی یوز کسور قوردون و پاندور افرادی ایلہ قلمہ طو پھیلرینہ برسئہ لک و اہالی بہ
سکز آلیق ذخایر توزیع ابدلیکی کی «اوستروق» بوغازی جہتی و دشمنک بولوندینی موافقی
بالذات کشف ایلدم. و ایرتسی حزیران رومینک ہشنجی و افرنجینک اون یدنجی بازار کونی
علی الصباح قول اوردوی ہاپونی «نیکشیک» دن «اوستروق» بوغازینہ دوغرو تحریک ایتدم.
بوغازہ بر ساعت مسافہ قالدقندہ «اوزرنیک» قولہسی اوزرندن «اوستروق» بوغازینک صول
طرفندہ کی طاغایلیک اون طاہور و «اسطویچہ» قریہسی صیرتلرندن صاغ طرفندہ کی تہلرہ دہ
اون بر طاہور سوق ایلدم.

وقوہ باقیہ اووادہ احتیاط براقیلدی. «اوزرنیک» قولہسی جہتندن سوق ایدیلن طاہورلر
صیرتہ طیرماننہ باشلادقلرندہ طاغایلیک ذروہ جبالدن نا اتمکرہ قدر یا پیش اولدقلمی
استحکامات عدیدہ دن آتش ایتکہ باشلادیلر. لکن عسکرلر مز ایلر یلہ مکدہ دوام ایلدی.
و جبر و قہر ایلہ طاغایلیک استحکامات متحصنہ لرندن طرد و تبعید ایدہ رک منہزماً فرارہ
اجبار ایتدی.

بوکون بو عسکر زیادہ ارتفاع و مناعتیلہ مشہور و متعارف اولان «اوستروق» بوغازی
طاغینک تا ذروہ سنہ علم فاخرہ عثمانی پی رکز ایلدی. و بو بخار بہ درت ساعت قدر تمتد اولدی.
«اوستروق» بوغازینک صاغ جہتندہ سوق اولنان طاہورلر، دشمنہ راست گلیہ رک بلامانع
اشغال موافق ایتدی. آ کلاشیلدیغنے کورہ طاغایلیک «پرہ شیقہ» دہ منہزم اولان قوتلری ہنوز
«اوستروق» بوغازینہ واصل اولہ مامشرا ایلدی. بوغازک صول جہتندہ و «اوستروق» ذروہسی ایلہ
«پلانینا» دہ بولنان طاغایلیک، پرنسک معیتندہ کی دشمن ایدیلر. احتمالکہ «نیکشیک» دن

سرعتی حرکت اولنسهیدی، «پرمشيقه» ده کی طاغایلرده «اوستروق» بوغازینک صاع جناح صیرتیرینی طوتارلر و عساكر شاهانهك حرکاته بر درجهیه قدر بخش صعوبت ایدرلردی . لکن مؤلف موسیو ، «پرمشيقه» ده «ووقونیچ» قومانداسنده کی عسکرک دخی پرنس اوردوسنه التحاق ایندیکنی بیان ایدیور .

فی الحقیقه بویله ایسه ، طاغایلر درت ساعتک بر حرب تعرضی ابله وطنلرینک مفتاحی اولان «اوستروق» کچی بر منیع شهرت شعاری، موجودی نهایت درت بیک کینیی به وارامیان اون طابور عسکرک ترک ایدیوریره لری و بوغازه حاکم اولان بونجه نقاطی ترک اتمه لری ، مجبوریت هزیمت لرندن زیاده ، «قریستج» و «پرمشيقه» محارباتنده سطوت عثمانیه دن کوزلرینک بغایت بیلمش اولسنه حمل ایدیلر .

حزیران رومینک آلتنجی و افرنجینک اون سکزننجی بازار ابرته سی کونی صاغ طرفه سوق ایدیلن معروض اون برطابور ، «زنا» صونی اوزرنده کی اوافق ساسله اوستندن و صاغ جناحدن وصول طرفه سوق ایدیلن طابورلر ، «اوستروق» ذروه سنی محیط اولوب ایلری به دوغرو تمتد ونهایت درجه ده صرب و کسینک قایلقلردن وبقیه قول اوردوی هایون ابله قافله دخی ، بعضی اسباب مجبره اوزرینه بعدالظهر بوغازداخلندن ایلری به تحریک ایدلدی . بر ساعت قدر قطع مسافه اولندقدن و قافله ، «زنا» نهرینک کنارینه ایندکن صوکرک نهر مذکورک اوستنده کی صاغ طرف ساسله جبالنک طبقه وسطانی اوزرینه هیچ کورونمز صورتده طاغایلرک برلشدیرمش اولدقلری درت قطعه طوپاه اوچ طابور قدر عسکرکی ، قافله اوزرینه بفته آتش ایندیلر . طاغایلرک بو آتشی ، بصیرتسزوغافلانه ایلریه مکده اولان قافله نك حرکتی تعطیل و نظام مشیتی اخلال ایندی و قول اوردوی هایونی ده بومانعه اوزرینه توقیفه مجبور اولدق . اوکون آقشامه قدر ، «زنا» صوینک طرفیندن قارشولقلی آتسه دوام اولندی ایسه ده ، وقعه یالکز بر کورولتیدن عبارت اولدیفندن جالب اهمیت دکلدی . اکر قافله اولجه تعین ایندی کمز خطوط سوق الجیشیه استقامتنده حرک اینسه ایدی ، طاغایلرک بو آتشنه هدفیه قطعاً محل قالمز ایدی . یوقاریده دخی بسط اولندینی وجهله صول جناحدن و «اوستروق» ساسله جبالندن «رجب» پاشا قومانداسیله اون طابوردن مرکب سوق ایدلش اولان اینکنجی لویه ایکی طابور ده علاوه اولنهرق بوغازک نهایت بولدینی نقطهیه قدر او سلسله نی تعقیب ایتک و او استقامتده ایلریه مک امرینی ویردم . بناء علیه قافله نك دخی آنلرک تحت حمایه سنده بوله جق اولان دامن جبالده کی طاغ یولندن

حرکتی قافلہ یہ نظارت ایتمکده اولان «مصطفی سینی» پاشایہ امر ایتمش ایدم . و «زتا» صوبی اوزرندہ کی اوقاق ساسلہ اوزرندن حرکت ایتمکده اولان و اوچنچی لوابی تشکیل ایدن «ویسل» پاشا قومانداسندہ کی اون برطابورک پیشدارلری دخی تعیین ایندیکمز استقامت اوزرینہ ایلریلہ مکده ایدیلمز . معروض «پوتقا» ایله «زتا» صوبی کنارندن کیدن طریقک آریلیدی یردہ ، ناصاسہ ذھول و غفات اولنہرق ، دقتسز لکنندن نانی قافلہ صو کنارینہ صاپمش و نابمحل اولہرق دشمن آتشیلہ مصاب اولمشدر .

بن ، پیشدار طابورلری ایله ایلریدہ مواقع طوغلہ مشغول اولدیغ صیرادہ بوپاتیدی بی ایشیدہرک درحال قافلہک دامن جبالہ چکیلمسی امرنی وردم ایسده بوامرک اجرا آتی ختام بولنجه یہ قدر ، قافلہ مزدشمنک بر خیلی طوب آتشرینہ هدف اولدی ونہایت او آقشام بولوندیغمز یردہ بیتوت ایتمک . طاغایلمز کیجہ برقاچ دفعہ دمدارہ باصقین و یرمک ایستہ دیلمز و برخیلی آتش ایتمدیلمز سده . فوق اولہمادیلمز . حزریران رومینک یدنجی و افرنجینک اون طقوزنجی صالی کونی طاغایلمز قوتلرینک قسم اعظمی طریقہ حاکم بولنان صول طرف ساسلہ جبالی اوزرینہ سوق ایدمرک «رحب» پاشا قومانداسیلہ ساسلہ جبالدن سوق اولان ایکسچی لوانک ایلریلہ منی منعه چالیشدیلمز و برطاقم تلال منعیہ بایدقلمی استحکامات ایله حرکات عسکرینہ توقیف و تعطیلہ اجبار تشبثاتندہ بولوندیلمز ایسده عسکرلرمز ، ہجمات عدیدہ ایله بواسطہ حکاملری الہ کچیرہرک و محافظلرینی بوسکور تہرک ینہ ایلریلہ مکده دوام ایلمدی؛ شوقدرک ، بویلہ حرباً و استحکامات ضبط ایدمرک ایلریلہ مک ایله بالطبع لازمی قدر قطع مسافہ اولنہ مدیغندن قول اوردوی ہایونک صاغ جناح ایله دامن جبالہ کی اقسامی و قافلہ ، صول جناحک ایلریلہ یہ بیلدیکی حدایہ قدر ایلریلہ تیلہرک بو آقشام بوغاز داخلندہ قالدندی . و طاغایلمز صول جناح قارشیسندہ کی قوتلرینی تزید ایتملری اوزرینہ بن دہ جناح مذکورہ بش طابور دھا ضم و علاوہ ایدمرک «رجب» پاشا رفاقتندہ کی ایکسچی لوا طابورلرینی اون یدی یہ ابلاغ ایتم .

رومی حزریرانک سکرنجی و افرنجینک یکرمنجی چہار شنبہ کونی ، ینہ صول جناح طابورلری ایلریلہ مک ایچین لازم کلن تعرضاتہ دوام ایلمدی و بقیہ استحکاماتی دخی طاغایلمز آلرندن چیقاراراق ، کوردکاری ہزیمت فاحشہ ، عسکرمنزک جہہ سندنہ حربہ مقتدر اولہ یہ جقلمی کندیلرینہ اقناع ایلمدی .

بوکونکی محاربہ دخی آقشامہ قدر متداولدیغندن ، ینہ بر اوزون مسافہ قطع ایلمدی .

صول جناحك ايلرله يه ييلديكي مرتبه صاغ جناح و مركز و قافله دخي ايلرله يه ييلدي . بوكون دشمن استحکاماتي ضيطة مدار تسهيل اولور ظنيله ايكنجي لوا قومانداني «رجب» پاشا عساكر شاهانه يه ايلر ايله چكديره رك صول جناح صيرتلىنه بر قطعه طاغ طوپنى چيقارتدى ايسه ده ، «اوستروق» قبالقلىرى ، انسانك بيله دوز دوزينه يورومسنة مساعد اولمادىنى حالده ، اويله بر برده طاغ طوپنى طاشسبيق وقوللانق ممتنعان اولديغندن ، ينة اعاده يه محبوب . كور ي . شوقدر كه نفس الامرده عت اولان بو طوب چيقارمق تجربيسى بوكون قول اردويه بر قاچ ساعت غائب ايتيردى . بوكون صول جناح طابورلرينك تحت اشغالنده بولان قبالقلى سقا باركيرلى كيدره رك عساكر شاهانه يه اسقا چاره سى بولنه مديغندن . عسكرك بر قسمي حرب ايتكمده اولدينى حالده ، بر قسمي ده سقا باركيرلرينك هزار زحمتله چيقايلديكي بر ير ايله مواقع حربيه آراسنده بر صيرا ديزيله رك آلدن آله ويريلن مطرله ايله ، محارب اولان عطشان عساكر شاهانه يه صوتيشدير لر ايدى .

حزيران رومينك طقوزنجى و افرنجينك يكرمى برنجى پنجشنبه كوني طاغايلىر ، صول جناحده كي طابورلرك جبهه سندن چكيله رك يان و آرقه طرفلرينى قوشانديلىر ؛ چونكه ، ايكي كوندن برى وقوع بولان محارب حربيه لرى عساكر شاهانه نك حرباً اوكنه دورمه جقلىرى كنديلينه افهام ايتديكندن و طاغايلىر ك سوايق وقوعاتى ، آرقه دن وياندىن اورمقله قازانيله كلش اولمى خاطر لاندېغندن طاغايلىر ينة مسلك قسملرينى آله آله رق و اولكي كونلردن ده ايله زياده بر غابه لكله بوكون صول جناح طابورلرينك يان و آرقه سندن شدتلى تعرضاتده بولونديلىر ويدى دفعه عساكر شاهانه نك ايچنه قارشى رق بوغاز بوغازه كلديلىر ايسه ده هر برنده ينة منهزماً و خائباً ارجاع ايدلديلىر . بوكونكى محاربه ، «اوستروق» بوغازى داخلىنده وقوع بولان اوچ اولكي كونكى محارباتدن ده ايله شديد و خونريز ايدى ؛ وقت سحر دن غروب شمسه قدر دوام ايلدى . بوكون دشمن ، كچه جبهه يى آچيق براقدى ايسه ده آرقه دن وياندىن تعرضاتده دوام ايلديكسنة بناء پك آرمساقه قطع اولونوب كيجه ينة بوغاز داخلىنده قايندى .

حزيران رومينك اونجى و افرنجينك يكرمى ايكنجى جمعه كوني طاغايلىر پنجشنبه كوني محارباتدن پك زياده ييلمش و يورولش اولمى كه عسكر مزك ايلرله مسنة مانع اوله جق صورتده تعرضاتده بولونه مدقلىرىن ايام سارمه نسبتبه خيايجه قطع مسافه ايدلمش و «اوستروق» بوغازينك «اشپوز» جهننده كي نقطه منتهاننده كي صرتلر بلا مانع طوندير يلوب و قافله دخي آنلرك تحت هماهه سنه آلته رق او كيجه دخي اوبله جه كچيرلمشدر .

حزیران رومینک اون برنجی و افرنجینک یکریمی اوچنجی جمعه ايرته سی کونی «اوستروق» جبالنک سلسله استقامته تابع اولان خط حرکتیزی تبدیل ایتک مجبوریتنده ایدک . چونکه «اوستروق» بوغازی مدخلی طوتدیرلینی و آندن ایبری خط حرکتیز دخی ایکی اوچ ساعت مسافه طوایده بر طاقم اوفاق تفک عوارض زمیندن صوکره «اشقودره» فرقه سنک اشغال ایتدیکی «اشیوز» جهاتی دیمک اولدیجی جهته، بوکون هیأت قول اوردوی جهات مذکوریه تحریک ایدمک صورتده بر وضعیت آلمق و رؤس جبالدن طابورلری آشاغی ایندیرمک لابد ایدی . شوخالده عساکر شاهانه مک درعهده ایتهمسی لازم کلن وظیفه اولیه جمعه کونی طوتدیردینه «اوستروق» بوغازی مدخانه سرعت ممکنه ایله تحشدا ایدمک بر وضعیت حربیه آلمق و جبال وتلالدن صارقارایکن وقت ضایع ایتمکسزین هر مفرزه عسکریه نقطه بنقطه یکدیگری حسن مدافعه ایدمک چارچابوق چکیلمک و طاغایلرک جمعیتله تعقیبینه میدان فرصت ویرمه مک و ممکن اولدینی قدر حرکتدن آنلری خبردار ایتهمک ایدی . ایشه بو مقصد اساسی اوزرینه ، هرجهت موقع قوماندانلرینه آقشامدن تحریراً لازم کلن تعلیمات ویرلیدیکی کبی اک زیاده حائر اهمیت اولان وصول جناحک کرک طبقه اولاسنده کی «رجب» پاشا طابورلرینک و کرک طبقه ثانیه سنده کی مفرزه لرک اتخاذ ایتملری لازم کله جک نقاط و مواقعی وچکیله جکلری طریق و کرکسه دامن جبالدن تحریک ایدیلن طابورلرک طوتامسی لازم کلن نقاط مهمینی بالذات تعیین وارانته ایله مش ایدم .

طاغایلرک وقتیه وسنن سالفه ده قازاندق لری غالبیت ، اورمان وچالی آراسنه کیزلنرک ، علی الغله عساکر شاهانه نی باصمق وایبری دوزغرو کیدن اوردونک دمدا ربه تعرض ایله تمویق حرکتیه اجبار ایله مک کبی تعرضاتک ثمراتی ایدی . علی الخصوص ، بو مثللو صعب و منیع قیالقرده طاغایلر ککلک کبی سکرک و دوز اوواده بورور کبی یوروپه رک ، هر درلو تهدیدات تعقیبیه یی اجراءه مهارت فوق العاده کوستر بر قوم اولدق لردن بو نرک استفاده لرینه فرصت ویرمه جهک صورتده سرعتی داوراتق مجبوریتنده ایدک . علی الخصوص وقتیه طاغایلرک بویه بر تعقیبیه اوغرایان فرقه لر مرکز حرکتی دوچار تقیید و مشکلات ایدن شیء هر زمان برابرلرند طاغایله مجبور اوله کلدکاری قافله نک او قارغشه لنده صعوبت محافظه سی مسائلی اولدینی مضبوطم بولوندیغندن صاغ جناحدن حرکت ایتکده بولونان اوچنجی «ویسل» پاشا لوانسی قافله ایله برلکده «بیه لوپا ولیچ» اووا سنک باشنده بولونان اوفاق تپه لره دوزغرو سوق ایله دمک ، اوتپه لردن ایلریسی ، آرتق «اشقودره» فرقه سنک تحت اشغالنده ایدی

و بو تدبير ايله قول اوردونك سربستیء حرکانه بر پای سند دیمك اولان مکاری غائله سندن قورتیلهرق ، او جهندن مستریح البال قالدیم . اکر «اوستروق» بوغازی مدخانه تحشد و تجمع ایچین ویردیکم اوامرك اجر آتجهده سوء استعمال وقوع بولمسه ایدی طبیعی خاتمه محاربات اولماسی لازم کن بوکونك حربی دخی آز بر صیقیتی ايله کچاشدیریلیر ایدی .

ویردیکم تعایات موجینجه طبقه اولیه جبالی بوکون آلاجه قاراناقدده «رجب» پاشا ترك ایدهرک و طبقه ثانیهده قائم مقام «مش» بك و میرالای «حسنی» بك دخی موقع لرندن سرعت سیر ايله کچهرک ، «اوستروق» بوغازینك مدخلنده طوتدیریان یشیل صرته کله جک ایدی و «شا کر» پاشا قومانداسیله بوغاز داخلدن حرکت ایدن طابورلر دخی «رجب» پاشا تحت اشغالده اولان موافی ترك ایتدیکه طبقه اولیه و طبقه ثانیه جبالده کی طابورلره متناظر ایلر بایه ترك جمع اتخا ایدیان یشیل صرته اوزرنده و جا بینهده اخذ موقع ایده جک ایدی . نه چاره که ایکنجی لوا قوماندانی «رجب» پاشا بو تدبیر مزی اخلال ایدهرک بوکونك حربی فرقه مزه اك خونیز بر محاربه اولمق صورته تحویل ایتدیردی ؛ شویله که :

کرچه «رجب» پاشا آلدینی امره توفیقاً طبقات اولیه و ثانیه جبالی ترك ایدهرک معینی طابورلریله یشیل صرته کلدی ایسهده ، طبقه ثانیه جبالك طبقه اولی ايله حرفاصلی اولان نقاطده آلتی طابورله محافظ بولونان «مش» بك دخی آرقالی سیره یعنی ایکنجی لوا طابورلری «حسنی» بك موافقه کنجه ترك موافق ایده جک و «حسنی» بك طابورلرینك تحت حمایه سنده اولهرق ایکنجی لوا طابورلرینی متعاقب آنلرده طاغدن آشاغی صارقوب «حسنی» بك طابورلری دخی سیر سیرایع ايله «مش» بك طابورلرندن سوکره نزول ایده جک ایدی .

کرک «حسنی» بك طابورلرینك و کرکسه طاغ طابورلرینك حرکانه متناظر آه شا کر» پاشا رفاقتیه بوغاز داخلندن یشیل صرته تقرب ایتمکده بولونان طابورلرک جنالحرینی دخی بالذات اتخاب ایتدیکم بر نقطهده ، خاصه برنجی طایفه طاوری قول آغاسی «عثمان» آغا ، طاوریله محافظه ایده جک ایدی . حالبوکه «رجب» پاشا ، طابورلریله قائم مقام «مش» بلك یانسه کلنجه ، میرمومی الپدن صورت حرکتی سؤال ایدر ؛ اوده طرفزدن کندیسنه ویریان امری بیان ایلر ؛ آنک اوزرینه «رجب» پاشا : «یوق بو بویله اولماز . سن بوراسنی ترك ایتمه . بن ، مشیر پاشا حضر تیرینی کوریرم .. سکا امر دیگر کتیر تیریم ؛ طرف مشیردن امر کلنجه به قدر بوراده طور ، دیر . «مش» بك دخی «رجب» پاشانك و قول شفاهیسنه اغتفلاً

بولوندىي يەردە قالير و بو وجه ايله طاغليلىك استفاداتنه ميدان وىرمەمك ايچين اخناذ ايدىار پالانك حكىمى بوزىلارق خاطر خراش اولان وقعة غير منتظره ظهوره كليز. «رجب» پاشا ، طابورلىله بىلكده يشيل صرته كلنجه، كنديسى آتقىب اتمهسى لابد اولان «ممش» بك طابورلىنى سؤال ايتدم . آنلىرى بولوندىقلىرى موقعدە ترك ايتدىكىنى و بوجه مشروع امر وردىكىنى افاده ايتدى. حالبوكه «ممش» بك ، كندى معيئنه دكل ايدى ؛ امر وىرمكه صلاحيتى يوقدى . خصوصا «ممش» بك امر خصوصى وىرلىش ايدى ويشيل صيرته تحشد ايدەجك اولان قول اوردو ايچين «ممش» بك طابورلىنىك بولوندىنى طبقه ثابە جبالنك الله بوويدىرلەسنه بداهة لزوم يوق ايدى . «ممش» بكى ، وردىكم امرك خلافه اولهرق محلنده توقيف اتمهسى ، ميرمومى اليهك طابورلىنى فدا ايتك صورتيله كندى خطر رجعتنى لزومندن زياده تايمين ايچين تاصارلاشمش بر تدبير خود انديشانه ايدى .

«ممش» و «حسنى» بك طابورلىرى ، طاغدن صارقار ايكن شايد دشمنك تعرضاتنه اوغرايهرق توقفه مجبور اولورلسه ، بو مجبوريته كنديسنك و رفاقى طابورلىنىك اشتراك اتمهسى ايچين «رجب» پاشا آنله : «طور !» امرىنى وىرمش ظن اولونه بيلير . «ممش» بكك بوجه ايله آلدىنى امر فضولى اوزرينه توقف اتمهسى ، «حسنى» بكك دخى ترك موقع اتمهسىنى استلزام ايتدى ؛ چونكه :

«حسنى» بكك يدينه وىرلىن امر تحريرى ، «ممش» بك طابورلىنىك حرکاتنى تعقيب ايدى . «ممش» بك طابورلىرى توقف ايدنجه ، بالطبع «حسنى» بك طابورلىرى دخى توقفه مجبوريته كوردىلار . ايكنجى لواقوماندانى «رجب» پاشا بوجه مشروح «ممش» بك طابورلىنى توقيف ايتدىكىنى افاده اتمهسى اوزرينه مخاطرهُ مستقبله نظرمدە عينيله تجسم ايدەرك ، زياده جه حدت ايتدم و جرات ايله ديكى يولسزلقدن دولايى پاشاى مومى اليه بالتكدير ، «ممش» بكك همان سرعت سيرايله چكىلمهسى ايچين ياورخدمتده بولونان سوارى ملازمى «ابراهيم» آغابى همان مير مومى ايله يانسه كوندردم . لکن او طاشلىق و قابالقدە و باش يوقارى نه قدر چابوقده كيتسه ينه «ابراهيم» آغا «ممش» بكك بولوندىنى نقطه يه ايكي ساعتدن آشاغى واراماز ايدى . . والحاصل «ابراهيم» اغاوارير و امر اخير واكيدى دخى مير مومى اليه وىرر ايسه ده نه چاره كه طاغليلىر چاتمىش و محاربه يه باشلامش بولونور .

بو امر اوزرينه ، مير مومى اليه حرباً چكىلمكه باشلار . طبقه ثابە جبالك بو غازه صارقاجنى محله كلدكلىرى صيراده شهيد اوقات ايدر . قوماندانلىرىنىك وفاتى ، طاغليلىك تعقيبده كى مهارتى ، طريقك

حال طبیعی سنک مساعده سزلکی بو طاہور لک استقامی بوردی کی بوانتظام سزلق، «حسی» بکک طاہور لک سده سرایت ایدر. بو صیرادہ دامن حالده. قول آغاسی «عثمان» آغایہ ضوندیردیم نطقہ ذی، «حسی» بک طاہور لک کریسی ودمدارک حناحنی محافظہ دن سو کرہ چکیامک امری آلان آغای مومی الیہا اولخہ بلامو حب بک موقع ایله چکیایر واونقہ حاکمہ ضاعایلرک آلہ کچر. بوسیدیلہ طاعدن حرباً احمکہ چایشان «تمش» و«حسی» بکلر رف قتلرندہ کی طاہور لک ایکی جهتدن آتش ایچندہ قالدیلری کی، دمدارده بولونان «علی» ناشا بشنجی لواسی دخی بو انتضاه سر لغہ مشارکت ایدر. بو حالدن جرأتلہ بن ضاعایلر ایلری صوقولمہ دوام و مہالک ایدرلر بو تہالک لک رندہ دخی موفق اوله برق بولوندییم مبحوب یشیل صیرتک دامنه قدر کلیرلر. بو کونکی حال، غایب دهشت انکیزایدی. برنجی لوایی تشکیل ایدن «حسی» و«تمش» بک طاہور لک دن بر قسمی بزه التحاق ایتمش ایسده بر قسمی دخی نارچہ نارچہ قایاقلر ایچندہ قالدیرق دشمن آتیر ایله برم آرازمہ کیرمش ایدی. نشنجی «علی» ناشا لواسی دخی. عینی بو حالده ایدی. ایکنجی «رحب» ناشا لواسی هنوز کلش و بورعون ایدی. اوچنجی «ویسل» ناشا لواسی قافہ ایله اولخہ سوق اولوندیغندن. آنک ارجاع و معاوتی تمکد سز ایدی. یالکز اللہ دردنجی «شکری» ناشا لواسی اولوب یشیل تہنک «اوستروق» مدخل اولان بوغازی وصیرتی بولوا طاہور لک طوتد رمش ایدم. کر حہ ایکنجی لوا طاہور لری ده بو صیرتہ آلتمش ایدیسده ذاتاً بو طاہور لک، «اوستروق» بوغازینک آلتی کون محاربانسده زیاده حہ زدہ لشم اولد قتلرندن بر دفعہ دہا آنلری آتش ایچنہ صالدیرمقدن اول قدر نتیجہ مفیدہ امید ایتمز ایدم.

لکن بولوندییم صیرتک دامنندن یوقاری دو عری طاغایلرک تعرض کنان جیقہ مہ ناشلا سی ال صوک کومتزده. بزم ایچون بر نتیجہ مؤئلہ کوسسرم حکم خاطرملری فکرمی تحریش ایتدیکندن و خصوصیلہ بولوندییم صیرت ایدن چیفاحق اولورسہ یکریمی اوچ کوندن بری چکیان تب عب اوله حمی کی «قریساچ» محاربه سندن اعتباراً اون طقور کوندن بری متساسلاً فارانیلان مظہریاتی واورایہ قدر کورتوریاں ہیئت قول اوردوی، معاذاللہ عب ایتمش اوله حغمزی دوشوندکچہ چارہ سرلک نظرمدہ تجسم ایتدیکندن ایکنجی لوانک درت طاہورسہ یشیل صیرت اوزرندن آیر بلاملری امرینی تکرار بتکرار ویرمک، نافی عموم اوردویہ بر هجوم بوروسی جالدرم.

بوغاز آعرنده بولونان «شاکر» و«شکری» باشالرک یانسدہ کی طاہور لک «اوستروق» بوغازینک

مدخاندىن آشاغىدەكى ميدانچىغە دوغرى وىرىندەكى طاۋورلار دىحى ، بولوندىقلىرى بىردىن سارقەرق اللە ... اللە نەزە استىمدادىلە طاغابىلر اوزرىنە وداكارانە بىرھوم احرا ايلدىس . بوھجوم ، ايچىزە قدر سوقىلان طاغابىلر يوزلىرىنى كرى بە دوندىرەك ، دوحر ھزىمت وىضرف طرف قايالقلردە محصور قالان بىرئى و بىشنىچى لوا طاۋورلرى دە اولدىقلىرى بىردىن سىچرايەرق كروھ مھامىنە التىحاق ايتىش و كىلتى دىشمەن ، اقتادە خاك ھلاك اولدى . بىرچوعى دە بىرھان ايلە كىدىسى « زنا » سويىنە آتەرق غىرىقا تىرك دىغدە حىيات ايتىدۇر .

مىردىلطف و نصرت نازى اولەرق ھارائىلان بوكونىكى حرب « اوستروق » بوەرى مىچارە تىنك ك مدهش و خوزىزى ايدى .

ايشتە بو كون ايلە برابر ، « بولغاي » اوردو كاهندىن حر كىتمىز بىكرى دىرت كون اولوب اللەكى مكارى ايلە كو بولەيلىل پكسداد بو كىتمىش و موخود حىجانە دىحى ، « قىراستاج » ، بىيودە . « پىرەشيدە » و « اوستروق » مىچارە سىندە سىرف واستىھلاك اولونوب تىركون دىھا دىشمەن ھىر سىندە بولغىغە استىطاع قىلامىش ايدى . نىم ايچىس يا ايلە حق تىدىر ، دىشمەن ايلە تىمكىن مەرسە حربە طوتىشمىق سىزىن « اشقودرە » ھىرقەسە التىحقاقە چارە جولقندىن عبارت ايدى .

بىناغىلە سىرەت تىمكىنە ايلە دىشمەنك او كىندىن چكىيامك و حرىدن احتىاب ايتىك مىچوبورب طىبىيە سىندە ايدىك . خابو كە طاغابىلر كى تەقىدە ماھىر بىر دىشمەن سائىلك او كىندىن اوردو ھىيىتىك كو دوزىن حرب اىتمىك سىزىن چكىيلىك امكانى بىسور مىجال ايدى . تىركرە حربە باشلانماي ايسە تەغزىل حر كات ايلە توقمە مىچوبورب حاصل اولەجق ايدى . بو ايسە فقداقە ما كولات و مھامىدن ناشى ھىيىچ حسابمە ائو ىر مەدىكىندىن ، طامىت لىدىن نالاستفادە قون اوردو طاۋورلرىنىك ھىلەسى ھان كرى بە ، اولجە اوچىچى لوا ايلە قافىيى كو ندىردىكىم سىرتە و حوارىنە سوق اندىرك طاغابىلر ك او كىنە بىر قاق طاۋورلىق بىردە بىراقى و اىرتەسى بازار سباحى على السحر بو طاۋورلر سىرە سىر ايلە و تىمكىن مەرسە حرىدن متىھاماً كرى بە چكىيامك صور نىرتدىن ناشقە چارە مىنەرد بولامادىم .

بو تىدىرك اولسە اولسە امكان مىطىرەسى ، مىدكور بىر قاق طاۋورلر جىكىلر اىكىل لارىم مەرتبە ماھىرانە و سىرەتلى دورا ناما بوب دىشمەنك تەقىب و حىصرىنە دوچار اولماسى ورتىھاكە خصوصىيە اوغراسى ايدى .

كرچە بو تىھاكە اغاب احتىالاتدىن ايسە دە ، بىر قول اوردو ايلە اوچ دىرت طاۋورى فدا ايتىك شقىنى پىنندە خىلىچە بىر فرق بولوندىغىندىن و خصوصىيە دەمدار دىمك اولاق اولان

بو اوج درت طابور ماهرانه ایفای وظیفه ایده‌جک اولورلر ایسه ، دشمنک استفاده‌سنه فرصت قالمایه‌جفته قلباً مطمئن بولوندیغمدن ذهنمده بو صورتی قرارلاشدیره‌رق دمدماره قاله‌جق قوماندانی تعیین ایتمک و هرکسک بو حرکت اخیرده اتخاذه ایده‌جکی مسلکی تعیین ایتمک و فرقه‌نک حال‌حاضر خطری آ کلاتقی ایچین آقشامدن سوکره ایدی‌که بر مجلس حرب تشکیل ایلدم .

اعضای: ارکان حرب‌رئیس میرلوا «شا کر» باشاایله میرلوا «علی» ، «شکری» ، «رجب» ، باشاار و میرآلای «حسنی» و «حسن» و حاجی «عثمان» بکلر وارکان حربیه ضابطانندن ایدی . هیئت مجلسه خطاباً ایچنده بولوندقلری حال خطری و فرداسی کونی فرقه‌نی استقبال ایتمه‌سی ماحوظ اولان مهالکی بر بر تقرر ایده‌رک بولوندیغمز تهلمکدن نجات ایچین هر بررلرینک رأیلرینه مراجعت ایلدم . حرب ایتمکسزین چکیله بیامک خارقه‌سنی تمئنده جمه‌سی یکرزبان ایدی . لکن ، بو امکانه وصول وسائط واسبابنه مراجعت ایلدیکمده آرا تخلف ایلدی ؛ شویله که :

قول اوردونک سلامتنی تأمیناً کری‌یه قاله‌جق اولان دمدمار قوماندانی بو حرکات عسکریه‌نک قسم فداکاریسی درعه‌ده ایتمش صایبلاچغندن واربابنک معلومی اولدینی وجهله بو مثللو احوال فوق‌العاده‌ده امر ایله تعییندن ایسه کوکلی اوله‌رق برفدائی قوماندن انتخابی ده‌ها زیاده حسن تأثیر حاصل ایده‌جکندن امرای مومی‌الیه‌مه خطاباً : « بو دمدمار قوماندانلغنی ایچیکزدن کیم درعه‌ده ایدر ؟ و رفاقته قاچ طابور ایستر ؟ » دییه سؤال ایتم .

کیمیسی اون آلتی و کیمیسی اون ایکی و کیمیسی اون طابور ایسته‌یوب بر قاچی‌ده سکوت و بری‌ده وجودجه راحتسز لکنندن بحث ایله اعتذار ایتمی .

حالبوکه اون، اون ایکی ، اون آلتی طابور مقدمارنده بر جمعیت عسکریه ایله دشمنه طاقیلیمسزین و «اشقودره» فرقه‌سنه التحاق ایچین لابد اولان حرکات ضروریه‌نک تعطیلنی موجب حالانه سببیت ویرمکسزین آرزو اولوندینی وجهله طاغیلرک اوکندن چکیله بیلمک امکانک خارچنده ایدی . بو دمدماره تفریق اولونه‌جق عسکر ، مقدمارجه نه مرتبه کترتلی اولورسه ، حرکت ، او مرتبه کسب بطائت و بالعکس طابورلرک تنزل مقدماری مابه‌الالتزام اولان سرعتی خدمت ایدر ایدی . حیفاکه بو دقیقه‌حریرییه‌نی حضاره تههیمه‌مقدر اوله‌مام . نهایت کندیلرینه :

« دمدمار ایچین درت طابور آلیقویه‌جغ . بونک قوماندانلغنی درعه‌ده ایتمکی کیم آرزو

ایدر؟ « دیمکه مجبور اولدم . صد حیف که بو خطابه قارشی لازم کلن جواب قبولی هیچ بری و بره‌مدی . حالبوکه هیچ اولماز ایسه، ایچارندن بر ایکیسنک بو وظیفه فدا کاری بی بلا تردد درعهده ایتمه‌لی احتمالاتنه غلبه‌ظن ایله معتقدایدیم . شوراسنی ده اعتراف ایده‌رم که بو کونجی محاربه‌ده «شا کر» و «شکری» و «علی» باشلار ایله «حسنی» بک پک زیاده یورغون دوشمش بو لخالرندن ناشی اعتذار مقامنده اولان احوال ساکتانه لرینه قارشی آنلره برشی دیمک ایسته‌مز ایدم .

واحصل هیچ برینک بو یولده فدائی بر دمدار قوماندانغنی درعهده ایتمک میل ورغبتلری اولمادیغنی کورمکلکم اوزرینه، «شا کر» و «شکری» و «علی» باشلار ایله «حسنی» و حاجی «عثمان» بکلره، رفاقترنده کی طابورلری بالاستحساب بر برینی متعاقباً کیجه ساعت ایکیدن سوکره اوچنجی لوانک قوماندانی «ویسل» باشانک سوق اولوندیغنی صیرتک کریسنه دوغرو چکیامه‌لرینی و «رجب» باشایه لواسیله برلکده «ویسل» باشانک صول جناحی ایلریسنده و «زتا» صوی جهتمده کی صیرته دوغرو چکیلمه‌سنی امر ایتدم .

و وقتیه بشنجی بولوکنده یوزباشلیق ایتمش اولدیغیم اوچنجی اوردونک بشنجی طایعه طابورله بر پیاده طاבורی و خاصه دردنجی آلایک برنجی و اوچنجی طابورینی بالانتخاب :

« فلان ، فلان طابورلر قالسونلر .. دمدار وظیفه‌سنی ایفا ایده‌جکلر در و بو درت طابورده بالذات بن قوماندا ایده‌جکم » دیدم .

هیئت امرانک جمله‌سی سرزمین سکوت و قبول اولدیله و ایچارندن بری موقع و حیثیت عسکره‌سنی محافظه غیرتیله :

« سز اوردومزک باش قوماندانیکسز .. درت طابورله دمداره سزی ترک ایتمک و زمه عاڈبر وظیفه‌مه‌می‌دی ده سزک دوش حیثیکزه تحمیل ایله سلمه‌السلام «اشپوز» ده دوغرو کیتیمک یزم ایچین عیدر، وسزک بووجه ایله دمدار قوماندانغنی درعهده ایتمه کز یزم حیثیت عسکره‌مه‌مز طوقونور .. » دیمه‌دی .

واوردن بر صورتله صیریلوب قورتولمغنی جانه منت عدیله و کمال شطارت درون واستعمال ایله ویردیکم امر موجینجه برر برر «اشقودره» اوردوسنه التحاقه شتاب ایلدیلر .

آلیقویدیغیم مذکور درت طابوردن ایکیسنه وقتیه کنیدیسه طابور آرقداشانغنی ایتدیکم واحوالی مضبوطم اولان میر آلای «حسنی» بکی و دیگر ایکیسنه ده مومی‌الیه «حسنی» بکک حسن شهادتی و کندمجه‌ده «پره‌شیکه» محاربه‌سنده حاصل ایتدیکم اعتماد سائقه‌سیله قائم مقام «صالح» بکی قوماندانلغه آلیقویدم .

وقتا که آقسام ساعت ایکی بولدی . طاعلی پیشکاهنده مذکور درت طابور دن باشقه عسکر قالمایه رق جمله سی سسسزجه چکیلدیلر . شوقدرکه ، بودرت طابور طاغایلرک طوتدینی جبهه یه قارشی اتخادی لازم کنن نقاطی حیوات لیلدن بالاستفاده ستر و محافظه ایده بیله چک وصعیتده ایدی . اوکیجه ساعت بشده تیهلرده بولونان خاصه دردنجی آلائی طابورلرینی اصول ایله آشانغی آلم . نصف الیله قدر بوغاز داخلنده قره غوللرمزه قارشی بولونان طاعلی نوبجیلری لاینتقطع آتش ایلدیلر .

وکاه کاه برر اوافق جمعیتده قره غوللرمز عاینه باصقین تجربهلری اجرا ایلدیلر ایسهده برشیشه موفق اوله مایدیلر . طاغایلرک ، بوکیجه آتسه و باصقینه دواملرندن مقصدلری قول اوردونک کیری یه جکیلوب چکیامه دیکنی یوقه مه ایده رک احوالزندن خبردار اولمق مقصدینه منند ایدی . لکن ، حمد اولسون که ، تشبثلرندن مستفید اوله مایدیلر . چونکه ، چکیان نواز ، آلایز و طابورلر و بریان اوامر موجینجه آقسامدن پک جوق آتش باقشدر و چکیلدکلری زمان ، بو آتشلری ده حالیه ترک ایتشدر ایدی . بونکله برابر ، عسکر مزک تحت اشغائنده بولانن مواقع ، عوارض طبیعه ایله مستور و محفوظ اولقته برابر طاغایلرک بولوندقلری یرلر دنده مرفع ایدی .

والحاصل ، کیچه ساعت یدی به قدر طاغایلر ایله بو حال اوزره قالدی وساعت آتیدن سوکرده طاعلی نوبجیلری آراق یایام آتشلری کسدیلر سهده آراضیره تک توك تفنک آتیاپر و بزم نوبجیلر طرفندن ده مقابله یه دوام اولنور ایدی . ساعت یدی به کنجه ، و بر دیکم تعلیمات اوزرینه هر طابور اللیشر ، آلتشدر نقردن عبارت اوکلرینه بر اینجه قره غول خطی بر اقره ، بولندقلری وضعیتی ترک ایله صیرتک کریسنه تعیین ایتدیکم محله سسسزجه چکیلدیلر . قره ضاغایلرک قارشینده قالان بونوبجی خطی دخی ، ینه تک توك تفنک آتهرق و وجودیتلرینی اخبار ایله طاعلی نی اغفال وظیفه سنه دوام ایلدیلر .

مذکور درت طابورک نهایت کندیلرینه ایکی یوز آدیمدن زیاده اوزاق اولمایان طاغایلرک اوکندن خبرسزجه چکیله لرینه غروب قری تعاقب ایدن کثافت ظلمتک بر بویوک یاردینی اولدینی کی ، طاعلی عسکرینک اوکونکی حریده پک بورغون دوشمه سیله برابر ، وظائف عسکریه ایله هنوز لایق مرتبه مألوف اوله مایشلری دخی ، بزجه موجب استفاده اولدی . ایکیشر طابور دن مرتب فرض اولنه بیان بو ایکی آلائی قدومه نظامیله و کمال احتیاط و بصیرت ایله بولوندی صیرتک تخمیناً یکریمی بش دقیقه کریسنده کی بر صیرته چکرک تحشید ایتدم که ،

اوصیراده فجر کاذبده ظهور ایتک اوزره ایدی. نوبجی خطنه ترک ایتدیگمز لفراد وضابطان آباغنه قوی و سرعت سیره مقتدر چویک کیمسه لردن مرنب اولق اوزره دهآ آقشامدن تفریق و انخساب ایدلش و آرقه لرندن چانقله لرله آغبرلقلری آله رق خفیف براقیمش و بوری ایله وریله جک اشارت اوزرینه دفعه نوبجی خطنی ترک ایدره ک مذکور صیره تحشدرلی امری و رملش ایدی. فجرک طلوعیه برابر، طرفزدن وریبان بوری اشارتی اوزرینه نوبجی خطی دخی بلا مانع تخلیه مواع ایدره ک سرعت سیر ایله دیگر طابورله التحاق ایتدیله. بو اشارت، اویله بروقتده وریلدی که طاغلی نوبجیلری همان عمومیس اوزره غایبه نوم ایله ایقای وظیفه دن عاقل فلش ایدی.

وقتا که دمداری تشکیل ایدن درت طابور دشمنک تعرض و تعقیبندن قور ایتیه جک بروضعت اخذ ایله صیرتک اوزرنده تحشد ایتدیله و اورته لفته بدرجه یه قدر آیدینلانغه باشلادی؛ طاغیلر بو سیراده خواب غفالتدن اویانه رق نلک آتغه و باغیروب چاغیرمنه و بش اون دانسی دخی ایلریله یه رک، زعمنجه طابورلرمزی تعقیبه قالیشدی ایسه ده، ایش ایشدن کچمش اولدیغندن بونلرک جمله سی حکمسنز ایدی. چونکه، طاغلی اوردوسی رجعتنردن خبردار اولما دقلری جهته، بزی تعقیب حاضر لغنده دکل ایدیلر.

و آنلر طوبلانوبده تعقیب حرکاته باشلانجه یه قدر، «اشقودره» فرقه سیله برله شیر ایدک. والحاصل، تدبیر معروض حکیمانه ایله جکیله رک، ما کولات و مهمانسز لغمزدن دشمنه استعاده ایتدیر مکسنزین حزرانک اون ایکنجی و افرنجینک یکر می دردنجی بازار کونی «ماریتینک» پیشکاهنده «اشقودره» فرقه سنه التحاق ایلدک. و بزم فرقه نلک طابورلری «اشیوز» ایتدیر رک، «اشقودره» طابورلری دخی، اوکون خارج قصبه ده قالدیلر. و فرداسی کون نولرده داخل اولدیله. «استروق» بوغازی داخنده وقوعه کلن مذکور ایام سببه محارباتنده بزم طرفک ضایعاتی، برفتمقام، بریک ناشی، ایکی قول آغاسی، بش یوزباشی، اون اوچ ملازم و ۶۹۰ سلاح انداز شهیددن و بریکباشی، ایکی قول آغاسی، طقوز یوزباشی، اون درت ملازم و ۸۳۸ سلاح انداز مجروحدن عبارتدر.

طاغیلرک ضایعاتنک مقدار صحیحی بزه مجهول ایهده بالکنز ال صوک ۱۱ - حزران محاربه سنده، میدان جریده لاشه لری کوریه نلرله، غریقاً تلف اولانلرینک بیک کیسی نی متجاوز اولسی اقوای مامولدر.

«جریده عسکریه»، آخر ترجمه ده، مطالعات ذاتیه سی اولق اوزره شویله ده برعباره

درج ایدیویور : « هر نه ایسه بزم ایچین بورادن اقتباس ایدیله جک نتیجه و عرت ، استحکاماته قاپیلهرق ، عسکری داغنیق بولوندیرمق و بالآخره کوچوک کوچوک قوتلری دشمنه برر شکار ایتدیرمک کبی برسیئه یه دوچار اولدیغمیزی کورمک و بونک سیئاتی آجی آجی تجربه لرله آکلاه تمدن عبارت قالیور . ینه وقوعات مذکورنه مبالغه سندن معلوم اولیورکه ، هر نه زمان قوه عثمانیه طویایچه بولنش ایسه ، قره طاغیلره مکمل برسله تأدیپ اورمش و هر زده متفرق بولنش ایسه ، برر برر دشمنک قوتلی قطعه لرینه شکار اولمشدر . بوخالده ، برر لرله ارتباطلری یوق نوعندن اولان بر طاقم استحکامات مه زده قاپایوب ، قوتی داغنیق بولوندیرمق سیئه سی میدانه چیقیدنی کبی استحکاماتک کترنتک سوء نتیجه نی موجب اوله جتی دخی درجه ثبوته وارییور . »

صاحب مطالعه نیک بو سوزی کرچه بر قاعده عمومیه دن مستنبط ایسه ده مبحث عنه اولان استحکاماتی انشادن عات غایبه ندر ؟ و نقاط معلومه ده عسکر بولوندیرمق نه اساس و مقصده مستنددر ؟ ...

بورالرینه وقوف و معلوماتی اولمادیغندن ، وقتیله اتحاد آرای هیئت عسکر به ابله یایلمش و اوغورنده پک کلیتی مبلغ صرف ایدلمش اولان «دوغا» بوغازی «پودغورچیه» و «اشپوز» قولهرلرینک بداهه لزوم سز لفته قائل اولمق ، کندیسنک تجربه سز لکنه حمل اولنه بیلیر .

صاحب مطالعه ظن ایتمسون که ، بو قولهر ، یکی یایلمش و نیم انضمام رأیله وجوده کلشدر . قولهرلرک نه قدر بویوک همتلرله ونه تاریخده یایلدیغنی جمله امرای معاصره عسکریه بیلیر . لکن بر حقیقتی هانکی زمانک آثاری اولورسه اولسون کتم ایتمک و باخصوص آنی بر شایبه اتهام ایله انظار انامده مقدوح کوسترمک ، فضائل عسکریه اصحابنه یاقیشدیلر شی دکلددر . دولت علیه نیک «هرسک» قطعه سنده بر «نیکشیک» قلعه سی و «اشقودره» جهتنده دخی ، بر «اشپوز» قلعه سی واریدی . خریطه یه عطف نظر اولندیغنی حالده آکلاشیلیرکه ، بوایکی قلعه ، قره طاغلی علینه اجرا قلنه جق معاملات تأدیبه نیک اس الحركات طبیعیه لری ایدیلر . بونلرک طاغلی آله کچمسی ، حین حاجنده اجراسی لاید اولان حرکات تأدیبه نی حکم سز و بلکه ممکن سز بر صورته قاب ایده بیلیر ایدی . چرکس «اسماعیل» پاشا و سردار «عمر» پاشا مرحوم لرک باش قوماندانقلری زمانده «هرسک» ده «دوریش» پاشا و «عثمان پاشا» نیک دفعاتله «دوغا» بوغازنده ویردیخی خوریز و اکثریسی ضایعات می موجب اولان محاربات عدیبه ، «نیکشیک» ده کی محافظ عسکر ایله اهالی به ذخیره ویرمک و کذلک «اشقودره» جهتنده سردار «عبدالکریم» پاشا ایله

«عبدی» پاشا مرحومک ایتدکاری محارباتک بر قسمی دخی، «اشپوز» ده و «مدون» ده کی عسکر واهالی به ما کولات ایصال ایتمک ایچین وقوع بولان حرکات سوقیه صیره سنده ظهور ایتمشدر. یتمش سکنز تاریخنده «هرسک» و «اشقودره» جهتلرنده پیدرینی ظهور ایدمه کلن وقایع متأسفه، او وقتک ارباب حل و عقدینه، بو ایکی قلعه نك طرق عسکریه سنی تأمین ایتمک مجبوریتنی بالاحساس میابونلرله غروشلر صرف ایدیله رگ مواقف مذکورده وجوده کتیریلدی. بوندر، ظن اولدیننی شکلمده استحکام دکدرلر. کیمیهی کوچوک قولهلر و کیمیهی دهها بویو کجه «بلوقهاوز» شکلمده یته قوله اولمقدن عبارت اولوب، موقعلری، تأمین طریق ایدمه بیلجهک صورتده حسن انتخاب قلنمش و هر برنده، حین حاجتده مرور ایدمه بیلجهک بر فرقه عسکریه یی اداره ایدمه کج جسامتمده صهرنجلر یاپیلمشدر.

بو قولهلرک فوائد و محسنات عظیمه سی، «هرسک» و «اشقودره» جهتلرنده قومانداناق ایدن جمله ذواتک مسلم و مصدقیدر؛ لکن، بو قولهلر هیچ بر وقت دشمن قوه کیه سنه تک و تنها اوله رق مدت میدیده حرب ایتمک وظیفه سینه مکلف دکل ایدیلر. بونلر، «نیکشیک» و یا «اشپوز» کیدمه کج ذخایر قافلهلرینک و یا خود قره‌طاغ حدودینی تجاوز ایدمه کج اولان فرقه لرک برر موقفلری ایدیلر. معمایه، کرک «احمدختار» پاشا زماننده و کرک بزم حرکتمز صیراسنده بو قولهلر و خصوصیه «ایزلسطوب» قوله سی، پک بویوک آثار مقاومت کویتمشدر.

والحاصل بو قولهلر، بر فرقه نك طریق عسکریه سنی لاجل التأمین یاپیلمش نقاط مستحکمه دن عبارت اولوب، او نقاطی دشمن الده ایتمک ایستدیکي حالده، فرقه قوشوب کلهرک، مواقفنی ضبط ایتمک داعیه سنده بونان دشمن قارشیسنده عرض وجود ایدرسه او قولهلر وساطتیه موقفتی ده بر درجه به قدر کسب امنیت و سهوات ایدر. اگر او فرقه، موقفلری تسلط اعدادن قورتارمغه کلزسه و یا خود فرقه مذکورده باشقه بروظیفه ایله اشغال ایدیلیرسه، جمله سنک برر برر دشمن انه کیمیهی طبیعیدر.

ایشته رفاقمزده بولنان «هرسک» فرقه سیار سنک روسیه لی به قارشی «ادرنه» و «بالقان» محافظه سنه مأموریتی، موجودلری اللشیر، یوزر محافظدن عبارت اولان قولهلرک دسمن انه کیمیهی انتاج ایلمش و بونلره امداد ایتمک اوزره هر نه قدر «یکي بازار» جهتمدن برمقدار عسکرله «حافظ» پاشا مأمور قلنمش ایسه ده اوده لیل لعل ایله وقت کچیره رگ معاونلریته شتاب ایتمیوب مؤخرأ بر بوزغوناق ده ویرمیهی اوزرینه رجعته مجبور اولمشدر.

« بوخالده، بربرلیله ارتباطلری یوق نوعندن اولان استحکامات مفرزه، تعیر اولنیور؛ عیجا صاحب مطالعه نك ارتباطدن مرادی ندر؟ اکر بربرینی کوز ایله کورمک ایسه، بو قوللرک! کترسی یکدیگری کورور ایدی. اکر برینک آتشی دیگرینه مظاهر اولسون ایسه، او یله طاغاق و موانع طبیعه ایله مشحون اراضیده بونک عدم امکانی طبیعیدر. هم قوللر، اللیشر، یوزر و یالکز «توز دره» قوللری ایکی یوز قدر نفری استیعاب ایده جک جسمانده اولدیغندن، هر بر قولله محافظتکندی قوللری ترک ایله آخرک معاونتنه کیتیمی عدیملر. بویله بر تسلط ظهورنده، بونلرک فرقه قوماندانلغنه عرض معلومات ایله، فرقه سیارمده کندیلرینه امداد ورود ایدنجیه قدر ثبات ایتملی قواعد متخذدن ایدی. نه چاره که «هرسک» فرقه سیله روم ایلی جهتنه وقوع مأموریتیم اوزرینه امدادلرینه یتیشه جک الله فرقه قلامش ایدی. مذکور قوللر، تفک و نهایت طاغ طویلرینه قارشى مقاومت ایده بیلجک متانتده انشا اولنوب طاغیلرک روسیه دن کتیر تکلری پارچه لی بویوک طویلرک مرملری صدماتنه طیانهمیه جقلری طبیعی ایدی .

والحاصل یتشیدی و یتش سکرسنه لری محاربات خونریزانه لرینک پک آچی تجربه لری اوزرینه، وقتیله پایلمش و «عمر فوزی»، و «احمد حدی» و «رؤف» و «شوکت» و «احمد مختار» پاشالرک زمان مأموریتلری ایله زمانمزد پک چوق فوایدی کورولش اولان قوللرک وجودینی مؤآخذه مناسب اولمادیغنی بو قوللری تهسکه یه دوشورن سبب ایسه، «هرسک» فرقه سیاره سنک روسیه محاربه سنه مأموریتی اولدیغنی بیان ایلم.

صاحب مطالعه تأیید مدعا ضمننده ینه شویله بر فرقه درج ایدیور :

« چونکه بو قدر استحکاماته قاپادیلان عساکر بر آزاده بولندیرلسده دوغریدن دوغری یه بر حمله ایدلش اولسه یدی، بر دفعه اولدیغنی کچی، بر قاچ دفعه لر قره طاغک بر باشندن کیریلوب اوته باشندن چیقایلر و قلب مفسدتی تسمیم اولنهرق غائله بر طرف اوله بیلیر ایدی، آنجیق شوراسنی ده اونومیه لم :

مواقع مستحکمه مذکور نك صورت تحکیملری، جانجا باش کوسترن «هرسک» اختلالنی منع ایتمک ایچون پک کوزل بر طریق ایدیه ده، قره طاغیلر ایله رسماً باب مخاصمه آچیلدقدن وبخصوص بوموقعلرده بولنان مستحفظینه آراضیده حرب ایده رک کلوب بیه جک یتشیدیرن قوه کلیه عثمانیه دخی، اطرافلرندن آلدقدن صوکره مواقع مذکور نك آرتق اهمیتی قلامش و چاره منفرد ایسه، آنلری بر آرایه جمع ایدوب بر قوه کلیه ایله طاغیلرک دامارینه باصمق جهتندن عبارت قالمش ایدی . « دیور .

صاحب مطالعه نك بو قدر استحكاماتدن مرادى، «هرسك» قطعه سنك «دوغا» جه تنده كى استيلا كورن قوله لرى ايسه، مذكور قوله لرده جمعا درت بولوك عسكر وار ايدى. قره طاغ حدودىنى، «اوستروق» بوغازندن بدا ايله تجاوز صيراسنده بوقوله لر، «هرسك» قطعه سنك بر طريق مواصله سى ايدى. درت بولوك عسكر قازانه جغز ديه آنلرى ترك و تخليه ايله «طاغلى» و «هرسك» اشقياسى يدينه تسليم و «نيكشيك» ك «هرسكه» اولان طريق مواصله سى دشمنه ترك ايتك، اخانت ايله قاريشيق بر جنون اولور ايدى.

صاحب مطالعه، بزي قره طاغك بر باشندن كيروب او بر باشندن چيقمه دقي ظن ايديبور: «خريطه يه باقسين.. «اوستروق» بوغازندن كيردك.. «اشپوز» ايلريسنده «على صائب» باشا فرقه سنه ملاقى اولدق. ذاتا قره طاغك ك كوچ حركات عسكريه سى ده بو ايدى. كرچه «چتينه» يه كيمه دك.. لكن، كيمك اوزره ايكن، فرقه مزله «استانبول» و «ادرنه» نك محافظه سنه چاغيرلدى. طاغلي نك كوزى او مرتبه ييلمش ايدى كه مصالحه ايچون انكليز قونسولوسى بالئوسط، پرنس ايله مذاكره ايتك اوزره «دانيلوغراد» كيتمش ايدى. نه چاره كه بزم «ادرنه» يه چاغير يلمز و روسلر ك بالقانلر ده و غرى ايلر يله سى حوادثانى، طاغلي لرى، املاندير هرك مومى ايله قونسولوسه اولان رجالي كرى آلديلر. طاغلي لر اويله بر حاله كلكش ايدى كه عسكر مزله بردقمه دن ده زياته حرب ايدمه ييلمه لرى مامول و متصور دكلىدى. مع مافيه «هرسك» قطعه سنك مواقع مختافه سنده اون بش طابور عسكر ترك اولنش ايدى. مطالعه مه كوره، بو متفرق اون بش طابور دن، غيرت اولونسه بش آلتى طابور سياره چيقار يلير ايدى. ديكر بر اون بش طابورله «حافظ» باشاده «يكي بازار» جه تندن «نيكشيك» و «دوغا» قوله لرينه معا ونته مامور قانديغندن، جمله سيله برابر برايش كوريله ييلير ايدى. لكن بوزمان، بيم «شيبقه ده» بولونديغ كونلر ديمك اولمقله، اوراچه جريان ايدن احواله حقيبه و قوم اولما ديغندن مذكور معاونتك اجراسى مانع بر سبب جدى وارميدر، يوقسه حافظ باشانك و يا هر سك قوماندانك كفايتسزلكيى بوكا سبيت و يردى؟.. حقيقتنى ييلمم؛ يالكز، شوراسى سويله ييليرم كه طاغلي لر طرفندن بو قوله لرك زمان استيلاسنده، مستحفظ لرى درت بولو كدن عبارت ايدى. بونلرى و كذلك «بيله كه» قوله لرنده كى درت بولو كى كه، جمعا بر طابور ايدر، بر يره كتير بيلوبده، بونلرله ادعا اولوندينى كچي، طاغلي لرك دامارينه باصياماز.

صاحب مطالعه نك بو قوله لرده بر جوق عسكر بولونديغنه ذاهب اولدينى آ كلاشيبور.. و صاحب مطالعه نك بوندن سوكره يازدينى بر قاچ سطر سوز، جوابدن مستغدير؛ چونكه

مواقع مستحکمه مبحوثه نك جوانب اربعمسى قابلى خانه طرزنده برر قوله وموقف اولديغنى بيلدردك. بومثللو ائيه، اويله «پلونه» سپرلى كى وقت حربده على المعجله باييلان استحكامات خفيفه قيباندىن اولمايوب وقت حضرده كيرمچ و كراسته ايله و متعدد دوسته لرله بايياير انشا آتدن عبارت بولونديغنه قوله لرلى كوره نلر شهادت ايدر. بونلر، برر كوچوك قره قولخانه و ياخود قيشله ديمكدر .

صرب محاربه سى

مؤلف موسيو : « عثمانليرم كلنجه ، بونلر كنديليرى ايچين اس الحركات اوله بيله چك مواقع مستحكمه يه مالك اولدقلرندن ، بونلر استناد ايله حرکات تجاوزيه ده بولوناييسايرلر و بو صورتله دشمنلرينك آرقاسنى چه ويرمكه موفق اولورلر ايدى . واقعا او وقت قوه موجوده لرلى آز ايسه ده ، بو جهنجه اولان نقصانلرنى، عسکرلرينك قيمتى و قاعه لرينك كترتى ، باغلا ماباغ جبر ايدم بايير ايدى . « دييور .

حرکات تجاوزيه او حرکتى اجرا ايچين لابد اولان قوت الده ايدلدكن صوكرم اوله بيله چكى جهنجه ، ابتدالرده يالكز « نيش » ده بر مقدار عسکر بولونوب « آق پلانغه » و شهر كوى [پيروت] ده بك جزوى قوت وارايدى و باش قوماندان « عبدالكريم نادر » باشا هنوز در-عادتده ايدى .

مؤخرآ « صوفيه يه » كهرك و ردكلى امر موجبنجه ، « آق پلانغه » ، شهر كوى [پيروت] ويا « بيته غلاوه » موقعه لرلى طوتيلدى . بعده « نيش ده » ا كمال نقصاندىن صوكرم نيش قول اوردوسيله « شهر كوى » فرقه سنى « كينه زوواج » ده دوغرى تحريك ايتديلر ، ده اولجه تحريك بمكن دكل ايدى .

خصوصاً الده وسائط نقله دنخى اولمايوب ، ما كولات و مهمات عسكريه ، اهالى آرابا لريله نقل ايدلمكده ايدى . آنك ايچين اوردولرك روحى ديمك اولان وسائط نقله دائما موجود و باش قوماندانك حرکت امرينه منتظر بولونمادجه ، اويله سرعت ايله قازانيله چق اولان چه ويرمه حرکتلى قابل اجرا دكلدر . موسيونك مطالعه سى بجا ايسه ده ، ديديكى وقتده هم چه ويرمه حرکتى اجرايه كافي الده عسكريوق ايدى .. هم ده دولت عليه اوردولرى و خصوصيله « نيش » جهتى قول اوردوسى او سرعت حرکتى ايجاب ايدم چك وسائط نقله دن كاملاً محروم ايدى .

مؤلف : « تموزك او اسطنه دوغرو عثمانيلرك قطعہ مذکورہ متحشد قوتلری ۱۷۰،۰۰۰ نظامیہ و ۴۰ : ۵۰ بیك غیر منتظم عسکر دن و صربیلیرك قوتی دخی ۱۶۰،۰۰۰ کیشیدن عبارت ایدی . « دیور .

اگر قطعہ مذکورہ دن مقصدی، «شہرکوی» [پروت]، «آق پلانفہ»، «نیش» و «ارکوب» جہتلر دن و یا خود مواقع مذکورہ کی طاہورلر دن «کینہ زوواج»، «سوق اولونان ہیئت اور دو موجودی ایسہ ، بوندہ پک چوق مبالغہ ایشدر . یوق «ویدین» فرقه سیلہ «نیش» قول اور دوسی و «سنیچہ» و «بوسنہ» فرقلری مجموعی ایسہ بو مقدار احتمالکہ بقیندر . ہم دولت علیہ اور دولری ، اولہ صرف نظامیہ طاہورلر دن مرکب اولمایوب ، اکثریسی ردیف و بر مقداری دہ نظامیہ و معاونہ طاہورلری ایدی . کرچہ عددی نا معلوم بر خیلی باشی بوزوق آرناوود و بر مقدار چرکس بولوندی ایسہ دہ بونلر ثابت المقدار اولمایوب ، خصوصیلہ آرناوودلر دہا اوائل حریدہ بر عربدہ جیقارارق داغیلمشدر ایدی .

مؤلف : «بو طرفدن صربستانک مدخانی تشکیل ایدن «غرامادہ» و «باندیرولو» قاپولرنده کی صربیلیر ، هر نہ قدر مقدارچہ قلیل ایسہ لردہ عثمانیلرک ، مملکتلریخی ضبط ایتمہ سنہ موقتاً مانع اولہ جق صورندہ اوچ کون دایندیلر . «دیور .
فی الحقیقہ «احمدایوب» باشانک «غرامادہ» قاپوسندن دخولہ ، صربیلیر مخالفت و مقاومت ایندیلر سہ ، ہم «باندیرولو» قاپوسندن کیرمہ مہ اصلاً نمانعدہ بولونمادیلر .

مؤلف : «عثمانیلر «خرواتویچ» طرفندن تکرار الہ کچیریان «کینہ زوواج» موقعی ترک ایتمکری جہتلہ خطا ایندیلر . بورالردہ عثمانلی عسکری قالمادینی جہتلہ ، خرواتویچ ، دشمنک خط رجعتی کسمکہ چالیشمق کبی قاعدہ سوق الجیشی یہ مطابق اولان برجسورانہ حرکت اجراسنی تصمیم ایلدی . اگر صرقوم ، یا لکز قرہ قول قاوواسیلہ وقت کچیرمہ یوبدہ سرعت و شدتلہ حرکت ایش اولسہ ییدی جناحلیلہ آرقہ لرندن تہدید ایلمکدہ اولان عثمانیلیر پک مشکل بر موقعدہ بولنورلر ایدی . «دیور .

«آلکسیناچ» علیہنہ متعرض بر اور دو ، «کینہ زوواج» ای اللہ طوتمقدن نہ استفادہ ایده بیلیر؟ اگر «خرواتویچ» ک طریق سرورینی سدائتمک ایسہ ، «چرنایف» اردوسنہ باشقہ بریولدن دہ التحاق ایده بیلیر ایدی . اگر اور دو مزک جناحنی تہدید ایسہ ، صربیلیر بو اوغور دہ مقتدر اولہ بیلمکری مساعمی صرف ایندیلر ایسہ دہ ، کندیلرنجہ بر ثمرہ وجودہ کتیرمدیلر . آرقہ دن تہدید اولنق بختنہ کانجہ ، عثمانلی اردوسی ، آرقہ سنی «نیش» و یرمش ایدی ؛

«نیش» ایله طریق مواصله سنی محافظه ای دیور ای دی . «خرو اتوویچ» ، بر کره تجربه ای تدی کی وجهله ، ا کر «نیش» ایله اردو مزك آراسنی قطع ای تمك کی بر حرکت جامیانه یه کیریشه ای دی ، او وقت کن دیسی «نیش» ایله اوردو آراسنده کی ای کی عسکر یئنه صیقیشه رق ، بر بو یوك ته لک یه کیرمش اوله جق ای دی مع مافیه ، خرو اتوویچ ، احتیاط کارانه داوران هرق یالکز بر نمایش یاپدی .

مؤلف : «آبک اون ایکی سنده عثمانیلر» «ترویان» جهتنده «موراوا» اوزرینه بر کوپری انشاسنه باشلابوب ، عملیاتی تعطیل ای تدریمك اوزره ، صربیلر طرفندن کوسترینلن مساعی ایله برابر ، آیک اون آلتیسنده ا کاله موفق اولدیلر . بو صیره ده متازکه وقوعیله بو مدت ظرفنده طرفین حال تدافعیده قالمش و یالکز موقعلرینک تحکیمیله قوتلرینک تزیدینه چالشمش ای دی . عثمانیلرک یالکز «موراوا» سحر اسنه کیرمك و یا خود بعض طا بورلرینی تهرک ابر ساحتنه کچیره رک ، «چرنایف» ی قوه موجوده سنی داغیتمه مجبور ای لک فکر نده می اولد قلمی صور یله بیلیر . بو سوآله جواب اوله رق دینیه بیلیر که عثمانیلر ، بوکا موفق اوله مادیلر . یونک ده برنجی سبی ، «پوپوویچ» قارشیسنده کی تیلر ده اولان استحکاملری ، بو مقصده مبنی انشا اولتماش ، ایکنجیسی دخی ، بو حرکتلرینک (دلیراد - آلکسیناچ) طریق مواصله سنه ، صربیلرک اهمیت نظریله باقه لرینه سبیت ویرمش اولمیسدر . «دیور» .

باش قوماندانک کوپری انشاسندن مقصدی ، «آلکسیناچ» جهته حین حاجتده عسکر سوق اولنه جنی وقتده ، الده بر مرر بولوندر مقدن عبارت ای دی ظن ایده رم . «پوپوویچ» قارشیسنده کی استحکاماتمز ، فی الحقیقه «موراوا» نی عبور ایده جک عسکری محافظه ایچین یاپیلمش اولمایوب ، صربیلرک «جونیس» و «قاوتیک» خط استحکاماتی مقابلنده یاپیلمش طویجی و پیاده سپر لریله صربلینک «موراوا» سحر اسنده کی «پوپوویچ» موقعدن آتش ایده کلن صرب طویجیلرینه مقابله ایچون یاپیلمش بر قاج طوب طابیه سندن عبارت ای دی . اوردو مزك مقصدیکانه سی ، صرب قوتنک تفریقیه برابر «آلکسیناچ» ی ضبط و «نیش» ایله اوردونک خط مواصله سنی تأمین ای دی .

ایلولک برنجی کونی حربنده ، صربیلرک «آلکسیناچ» ی ترک و تخلیه ای تدی کی هیئت اوردو جه حس اولتمش ایسه ده ، «ولیک سلیه غوواج» موقعنک ، صربیلرک یندن بولتمی و «آلکسیناچ» کی بر موقع منیعک بو قدر سهولته تخلیه سنک خاطر لئنه می ، «چرنایف» ک بر خدعه حر بیه سی اولسنه حمل ایده رک ، باش قوماندان «احمدایوب» پاشا ، احتیاط کارانه داورانمش و «آلکسیناچ» ی اشغالدن اجتناب ایتمش ای دی .

بناء علیہ ، کوپری انشاسندن غایہ مقصد «آلکسیناچ» سی الدہ ایتمک ایچین چارہ جولوق ایدی .

مؤلف: « شفق سوکر سوکر ، فضلی ، پاشا لواسندن متحصصل عثمانلی صاغ جناحی ، «موراوانک» ساحل یسارندن «آلکسیناچ» و «پوپویچ» موقعلری و «حافظ» ناشافرقه سی دخی ، «قرموت» و «جونیس» مواقعی اوزرینہ شدتلی طوب آتشی احراسنه باشلادیلر . بحالده که ، «چرنایف» ایله ارکان حربیہ سی ، مهاجمہ عمومہ نیک بونقطه دن وقوع بولہ جفتی تصور ایله ، «چرنایف» ، «دیفراد» ده بولنان بر مقدار جزوی امدادی اورایہ جلب ایتمش و اوکله دن سوکره بوتون وقتنی « قرموت » ده کچیرمش ایدی . لکن الکباشلی معاملہ ، «حافظ» پاشا فرقه سنک درعده ایله یکی معاملہ اولوب بونی «سایان» و «عزیز» ناشالک قومانداری آلتندہ کی فرقه اجرا ایده جک ایدی . «فضلی» پاشا ایله «حافظ» پاشا طوب آتشدہ مداومت کوستردیکی صبرادہ ، «سایان» پاشا «ولیکی سیایه غوواج» ایلریسنده کی جہہ لرینک مدافعه سنی «عزیز» پاشایہ حوالہ ایله «خرواتویچ» ک صاغ جناحی منہاسنه هجوم کوستردی . و «جونیسقا» نی مرورایله ، بویوک قرم قوللری مغلوب و بونلری تعقیب ایده رک ، کندیلریله برابر صربیلرک ایلری طابیه لرینہ واصل اولدی . بورادہ اصل محاربه ، صباحک اون برندہ باشلا یوب صور مختلفه ایله دوام ایتمکده ایدی ... دیور .

صاحب تالیفک اولبابده ویردیکی تفصیلات ، بر درجہ یه قدر مقارن صواب ایسه ده ، اردومزک وضع و ترتیب و اجرا آتجه معلوماتی نقصان کورونیور . شویله که :

اول امرده مؤلفک تعریض صدندہ بولندیفی محاربه ، کانون اول رومینک اون بشنجی کونی ایدی که ، افرنجینک یکرمی یدیسنہ تصادف ایدر ؛ حتی ، عید اضحانک برنجی کونی ایدی . عرفه کونی ، باش قوماندان «احمدایوب» پاشاخط حربیہ کله رک ، بن و «عزیز» پاشا حاضر اولدیغمز حالده ، ایرتہ سی کونسک هجوم قرارینی ویرمش ایدی . بو قرار اوزرینہ ، بن آقشامدن معیتده بولنان قوماندانلرہ ، طلوع فجر الہ برابر اجرا ایده جکلری حرکات و تشبثاتی معرف اوامر تحریریہ کوندردم . بو اوامر موجبنجہ «ترونیان» کوپریسنہ مساطو «پوپویچ» قارشینده کی «حسن خیری» باشالواسی ایله «لژیس» صیرتلرنده بولنان «حافظ» پاشا طابورلری و «جو بیستہ» صونک بریسنده بولنان «عزیز» پاشا و «یحیی» بک لوالری شدتله طوب آتشنہ باشلا یه جقلر و بن ده حاضر لادیغم هجوم قولیہ بالذات «جونیسقا» نی مرورایده رک ، «جونیسقا» نیک قارشینده کی صرب طابیه لرینی ضبط ایده جک ایدم .

معیتمده کی هجوم قوللری بوتراضله موفق اولدیغی حالده ، صاغ جناحدن «حافظ» پاشا وصول جناحدن عزیز پاشا دخی معیتی هجوم قوللریله ایلیریله رک «ولیکه سیلیه غوواج» دن «قانونیک» قدر بوتون صرب خط حربی تحت استیلایه آله جق ایدی. ایره سی کونی عیداحانک ایلك کونی ایدی ، دها طلوع فجر دن مقدم یاغ مور سر په له مکه باشلادی. آنک اوزرینه ، باش قوماندان «احمد ایوب» پاشا علی السحرینم یاغمه کله رک هوانک بوزو قلغدن ناشی حرکتک تأخیری التزام ایدی ایسه ده اوامر لازمه نک آقشامدن ویرلدیکنی وطوب بطاریه لرینگ و بر قسم طابورلرک ایلیریده کی نقطه سوق اولندیغی عرض ایله اعتذار ایتدم واعتذار اتمک کوردیکی حسن قبول اوزرینه باش قوماندان بزه وداع ایدم رک ، مانوره سنی اجرا ایتک اوزره ایلیریده دی. و صباحک ایکی یجنی راده لرنده ایدی که ، بوتون خط حرب اوزرنده طوب آتشی اجرا اولغنه باشلادی. «فضلی» پاشا فرقه سی «آلکسیناچ» قارشو سندن «نه سقا» په قدر کیریده و «موراوا» اوزرنده کی خطه یرلشمش ایدی. آندن ایلیریده و «احمد ایوب» و «علی صائب» پاشا لارک قرار کاه لرنده ، درت طابورله فریق «عادل» پاشا بولونیور و دها ایلیسی یعنی «ترونیان» کوبریسیله آکا حاکم تپلردن و «لژیس» دن اعتباراً بوتون «جونیسقه» بوینده کی خط حرب دخی ، باش قوماندان طرفندن نم قوماندانه احاله اولنان لوالرله اشغال اولنیور ایدی. بونلردن «تورنیان» کوبریسی وجواری «حسن خیری» پاشا لواسی و آنک صول جناحی ، اولجه «سلامی» پاشا و آنک مجروحیتدن سوکره برمدتجک میرلوا «مصطفی» پاشا و بوحرکت اشناسنده میر آلائی «یحیی» بک ایله قوماندان ایدیلن لوا و آنک صولنده دخی «عزیز» پاشا لواسی و «لژیس» و «سره زوواج» تپلرنده دخی «حافظ» پاشا لواسی بولنیور ایدی .

ایشته صباحک ساعت ایکی یجفنده الك اول «حافظ» پاشا موقعدن طوبلر آتیلغنه باشلادی. بعد «حسن خیری» پاشا و «یحیی» بک و «عزیز» پاشا و «فضلی» پاشانک بولندیغی مواقدن آتسه دوام اولندی .

لکن ، دشمنی اغفال ایچین آتسک الك شدتلیسنی «حافظ» پاشا بطریه لرینگ اجرا ایتسی ، نیم ووردیکم اوامر مقتضاسندن ایدی. خصوصیه «عزیز» پاشا و «یحیی» بک لوالری ، طوب آتشلرندن برآز سوکره حرکات حربیه به اشتراک ایدمیه جکلرندن آنلرک طوب آتشنده دواملری ، بالطبع ضعیف و سوره کسر اوله جق ایدی.

رفاقتده کی هجوم قولیله «جونیسقه» وادیسنی آتله برق بر مظفریت مظننه ایله دشمن طایه لری ضبط و استیلا ایتدیکم صیراده ایدی که ، صول جناحدن «عزیز» پاشا دخی

برمہارت جسورانہ ایلہ قارشہ طرفہ آتیلہرق «ولیکی سیلیہ غوواج» و حوالیسندہ کی دشمنی طرد و طابیلہری استیلا ایلہمش و صاغ طرفندہ بزدہ نتیجہ مظفریاتی الدہ ایتمش و کندیسہ دوغری حرکت ایتکدہ بولنش اولدیغمزدن اورمان ایچندہ بزدہ قاووشدی و عسکرچہ سلاملابوب نتیجہ مظفریاتی عرض ایتدی . بعدہ برلکدہ «جونیسقا» و ادیسنه اینہرک «قاونیک» و حوالیسنی کشف ایتدک . خط حربک صاغ جناحی ایلریسندہ بولونان «حافظہ» پاشا ، لازمی قدر ایلریلہ یہ مہمش ایسہدہ طوب آتشریلہ دشمنی خلیجہ اشغال ایتمش ایدی .

لکن ایکی کون سوکرہ وقوع بولان معرکہدہ ، «حافظہ» پاشادخی ایلریلہ یہرک «قاونیک» ک یانندہ کی اورمانلی ضبط ایلہ خط حربمک صاغ جناحی تأمین ایلدی .

مؤلف : «فضلی پاشا اورالردن نہر کچیلہ جکنہ صربلیلری ایناندیرمق ایچین یقیندہ کی پیادہ و سواری ایلہ «ترونیان» و «بویمر» طرفرندہ بعض نمایشلر اجرا ایلدی . «دیور» کچہ «بویمر» طرفرندہ نمایشلر اجرا ایدن «فضلی» پاشا ایسہدہ ، «ترونیان» طرفندہ کی نمایشلر ہم قوماندامدہ کی «حسن خیری» پاشا لواسی طرفندن اجرا اولنش ایدی .

مؤلف : «دہایوم مذکور آقشای» جرنایف» «آلکسیناچ» و «بویویچ» ی تخلیہ ایتدیرمش ایسہدہ ، عثمانلیلر آنجق ایرتہسی کونی ایکسینی دہ برداملہ قان آقیمتقسزین ضبط ایلدیلر . «دیور» مؤلفک «قرووت» تہنی نامی ویردیکی و بزم عسکرک «قزیل تہ» دیہ یاد ایتدیکی تہنک ضبطی کونی ، «احداوب» پاشا دخی «علی صائب» پاشا ایلہ برلکدہ بالذات «قزیل تہ» یہ کلشلر و بزم ایلہ رفاقتی امراسنی بالتلطیف تبریک مظفریت ایتشلر ایدی . غروب شمسہ قریب برزمانہ قدر ، «دلیراد» و «بویویچ» جہتلرینی باش قوماندان مشارالہ دوریین ایلہ نظر کشف و معاینہ دن کچیردیکی حالہ ، صرب عسکرینک «آلکسیناچ» و «بویویچ» دن چکیلدیکی کورہ مہمش ایدی . حتی ایرتہسی کونی «موراوا» دن و «آلکسیناچ» قارشیسندن کچہرک «آلکسیناچ» ی ضبطہ مأمور قلینمش ایدم .

بزم بیلدی کمزہ کورہ ، صربلیلر «آلکسیناچ» و «بویویچ» ی کیجہ تخلیہ ایتدیلر و صباحہ قارشہ «ترونیان» کوپرسندہ محافظ بولونان ارکان حرب قائمقامی «مصطفی» بک صربلیلرک چکیلدیکی حس ایتہسی اوزرینہ ، بزدہ با ژورنال بیان معلومات ایتہسی اوزرینہ ایکی لوا پیادہ ایلہ ایکی سوارینک قارشہ یہ عبور ایتہلرینی امر ایتدم و کندم دہ برابر اولدیغ حالہ «آلکسیناچ» داخل اولدق .

«آلكسيناج»ك ايلريسندهكى صيرتلى اشغال ايتديكم صيرهده صرب دمدار طابورلرينك «دليغراد»ه كيرمكده اولدقلى كورولمش ايدى .

مؤلف : «چرنايف ، اول امرده «دليغراد» اورزينه آتيلمش ايسهده بوراده دخى محاصره اولنقدن قورقارق «پاراشيه» اورزينه چكىلدى . فقط عثمانيلر ، نه بوراسنى ونده «قروشواج»ى ضبط ايلديلر . حتى بونلر «قروشواج»ه قدر ايلريلمش اولسه ايديلر ، بو حركت ، صرب اوردوسنى پك زياده مايوس ايدمك ايدى «ديبور .

بزم او وقتكى مشهودات و معلوماتز ، مؤلفك بو افاداتنى مكذبدر . صربيلر ، «دليغراد»ى هيچ بر وقت تخليه اتمه ديلر . بن «آلكسيناج»ه دخول ايتديكم كوني ، «دليغراد»ه ايلريسندهكى كوروده بر طابور محافظلرى وارايدى . و«دليغراد»ه دخى بر غابهلك كوروتيور ايدى . ايرتسى كونك كيجهسى «احمد ايوب» پاشانك امريله «آلكسيناج»دن اوچ لوا بياده ، ايكي بطربه طوب و ايكي آلاى سوارى ايله خالى ظن ايتديكى «دليغراد»ى اشغال ايتك اوزره حركت ايدن وريق «موسيونجيب» پاشا ، صربلك «دليغراد»ه اولدقلى كورمك خابئاً رجعت ايتش ايدى كه ، اوكون بش آلنى طابور صرب عسكرى ، «دليغراد»ك نصف ساعت بعدنده «بروسه» رديف مقدم طابورينك تحت اشغالنده اولان بر قريه جسيمه به تعرض ايتش و محاربه اوچ درت ساعت قدر امتداد ايدمك حتى طابور مذكورك بيكباشيسى دخى داخل اولدغى حالده برخيلى شهدا و مجروح وقوع بولمق نهايت «حسن خبرى» پاشا لوانسك امداده مسارعنى اوزرينه صربايلر چكىلمشدر .

«عزيز» پاشا ، موجود رفاقتى ايله نقصان بولان ذخاير و مهماتى آلدقن صوكره «قروشواج»ه كيرمك ايدى . حتى ايلرى قره غوللرى ، «قروشواج» جاده سندهكى «قاپووا» قريه سنه قدر ايلريلمش ايدى . لكن ، متاركة امريتك ورودى بو آرزونك جريانه محل براقادى .

مؤلف : «واقعا آيك يكرمى طقوزنده آتيلان پوسكورمه لغملرى عثمانيلرك تعقينى تاخيره سبب ويرهك صربيلره پك بويوك خدمتلى ايتدى . اسباب مدافعه مذكوره پك سرعتله تاسيس اولنش و معنا دخى پك بويوك تاثيرى موجب اولمش ايدى . اكر بونلر ده مناسب قطعه لده انشا اولنش و تام وقت مناسبنده آتش ويريلىش اولسه ايدى ، دهازياده ثمره بخش اوله جق ايدى ظن ايدم رزه . ديبور .

مؤلفك بيان ايتديكى پوسكورمه لغملر ، «قرمزى تپه» ايله «جونيس» جاده سى دره سنده

سواریلر مترك حرکاتی مانعہ سی اوله رق یاپلمش برقاچ لغمدن عبارت اولوب تپده آتشله نن لغملر ، تعقیب و تنکیل دشمنی تأخیر ایدہ بیلیر بر تأثیر وجوده کتیرمدی .

درده کی لغملر ، میر آلائی «شکری» بک رفاقتنده کی سواری بولوکرینک حرکات تقدیمه سنی بر درجهیه قدر تأخیر ایتدیسه ده ، ینه مؤلفک خیال ایتدیکی مرتبه فائده ویرمش اولماسنی قطعاً امید ایتمه یز . «شکری» بک رفاقتنده کی سواریلرک تعقیبه شدت کوسترمه سی «جونیس» جاده سنک صول طرف صرتلرینی ضبط ایدہ رلرک ایلروله ن «عزیز» پاشا طابورلرینک ، سوارینک حرکاتی تأمین ایدہ جک صورتده هنوز قطع مسافه ایدمه ملرندن و «شکری» بکک ده موجود معینتی ایلرولتمکده احتراز ایتش اولماسندن و برده حیوانلرینک زیاده یورغون دوشمه سندن ناشی ایدی . اگر میر مومی ایه احتیاطکارانه داورانق لزومنی درپیش ایتمه مش اولسه و حیواناتی ده دینچ بولونسه ایدی ده تعقیبه شدتله دوام ایتسه ایدی ، ایکی اوج بوسکورمه لغم ، آلا بیلدیکنه قاچان صرب عسکرلرینک کورناراماز ایدی .

مؤلف : « بو نقطه ده کی عثمانلی عساکر محافظه سی بیک سکر یوز کیشیدن عبارت اوله رق برابرلنده ایکی طوب دخی بولونقده ایدی . « دیبور . « آق پلانغه » ده طوبنی ایکی طابور مستحفظ بولونوب موجودلری ده بیک کیشی به آتقی بالغ ایدی . بو طابورلر ، کانون نانی ، رومینک اون ایکنجی و افرنجینک یکریمی دردنجی کونی آقشامه قدر ، صربلینک قوه کثیره سنه قارشى مدافه ایدہ رلرک چه ویرنه لرندن خوفاً کیجه تخلیه موقع ایله آرقه لرینه چکیلدیلر .

مؤلف : « آیک یکریمی یدیسنده صربلیر ، ایکی قولدن شهر کوبنه [پروت] هجوم کوستردیلر . عثمانلیر پک کوزل صورتده مدافه ده بولوندیلر ؛ لکن ، « ستوددل » ده بر مرکز هجومه دایانامایوب رجته مجبور اولدیلر و بو محاربه نک نتیجه سی ، عثمانلیرک مرکزی بوزولوب ایکی جناح لرینک چه وریله سندن عبارت قالدی . بناء عایه بونلر ، کیجه لین بالجه موقعلرینی ترک ایدہ رلرک و « پروت » قلعه سنده کی جبخانه نی آتشله یدرک « صوفیه » به دوغرو چکیلدیلر . عثمانلیر بو مواقعی اون ایکی ، اون اوج طابور نظام و آلتی یدی طوب ایله مدافه ایتشلر ایدی . ویردکری ضایعات ۹۰۰ کیشیدن عبارتدر . لکن بو کپی وسیع مواقعی مدافه ایدہ بیله جک درجه ده کثرتلی اولادقلرندن باشقه استحکامات دخی مطلوبه موافق دکلدی . « دیبور .

في الحقيقة يوم مذکور محاربه سنده ، مرکزده کی مستحفظ طاہورلری برخیلی یولسزلق ایتدیله سده ، «شهر کوی» نده کی عسکرک رجته مجبوریتی، صربیلره مغلوبتدن نشأت ایتمه مش ایدی، اوکونی «صوفیه» به کلش اولدینمندن حربک وقوعی کیجه سی «شهر کوی» نك ترك و تخلیه سیله «صوفیه» به رجته ایتمه سی ایچین، «شهر کوی» قوماندانی «عثمان نوری» پاشایه بعدالخباره باتلغراف ویردیکم امر اقتضاسی ایدی . بونک سببی ایسه ، کانون اول رومینک اون بشنجی و افرنجینک یکریمی یدنچی کونی ، «غورقو» اوردوسی «پوتوق» قریه سی طریقله «صوفیه» جاده سنی طومش و «قارلی» قول اوردوسیله «صوفیه» بدنی قطع ایتمش ایدی . «صوفیه» ده ایسه ، او آراق بری ضبطه معاونه سی و اوچی مستحفظ اولق اوزره درت طاہور موجود ایدی . يوم مذکور آقشامی «صوفیه» به داخل اولدینمده ایشک و خامتنی کوره رک ایلریده کی طاہورلری «صوفیه» به جمع و تحشید مجبوریتنی حس ایتدم . و آنک اوزرینه اوکیجه «شهر کوی» و «طوروق» و «تقوه» ده کی طاہورلرک سیر سریع ایله «صوفیه» به مرکز لخته سنی امر ایلدم . «شهر کوی» قوماندانی «عثمان نوری» پاشاده «شهر کوی» استحکاماتی و مملکتی بالتخلیه ، کانون اول رومینک اون آلتنجی و افرنجینک یکریمی سکزنچی کونی «صوفیه» به دوضرو چکیلمکه باشلادی . صربلینک تاریخ اعلان حربی اولان ۲- کانون اولده «شهر کوی» ایله «پلانغه» ده بریحق طاہور مستحفظ وار ایدی . مؤخرآ «طوروق» ده بولونان «یحیی» پاشایه امر ویره رک اوچ بیچق طاہور ایله «شهر کوی» نه ادخال ایتدم .

کانون اولک اون ایکنچی کوننه قدر، «شهر کوی» و «آق پلانغه» قوتلری بش طاہور دن عبارت ایدی . اون اوچنجی کونی «دراغمان» بوغازنده کی بر طاہورده ده «شهر کوی» نه حرکت امرینی ویردم .

اون دردنجی کونی، میرلوا «نجیب» پاشا ایله ده «صوفیه» دن تحریک ایتدیکم بش طاہور «شهر کوی» نه داخل اولمش ایدی .

والحاصل «آق پلانغه» نی ترک ایله چکیلن طاہورلر بعدالخراج صربلی به قارشلی «شهر کوی» نده طقوز طاہور بولونوب ، بونک ده اکثر سی مستحفظ و عجبی افراد طاہورلرندن مرکب ایدی . صربیلرک قوای مهاجمه سی ، یکریمی طاہور ایله بش آلتی بیگ بولغاردن عبارت اولدینی اول وقت خیر آلتمش ایدی .

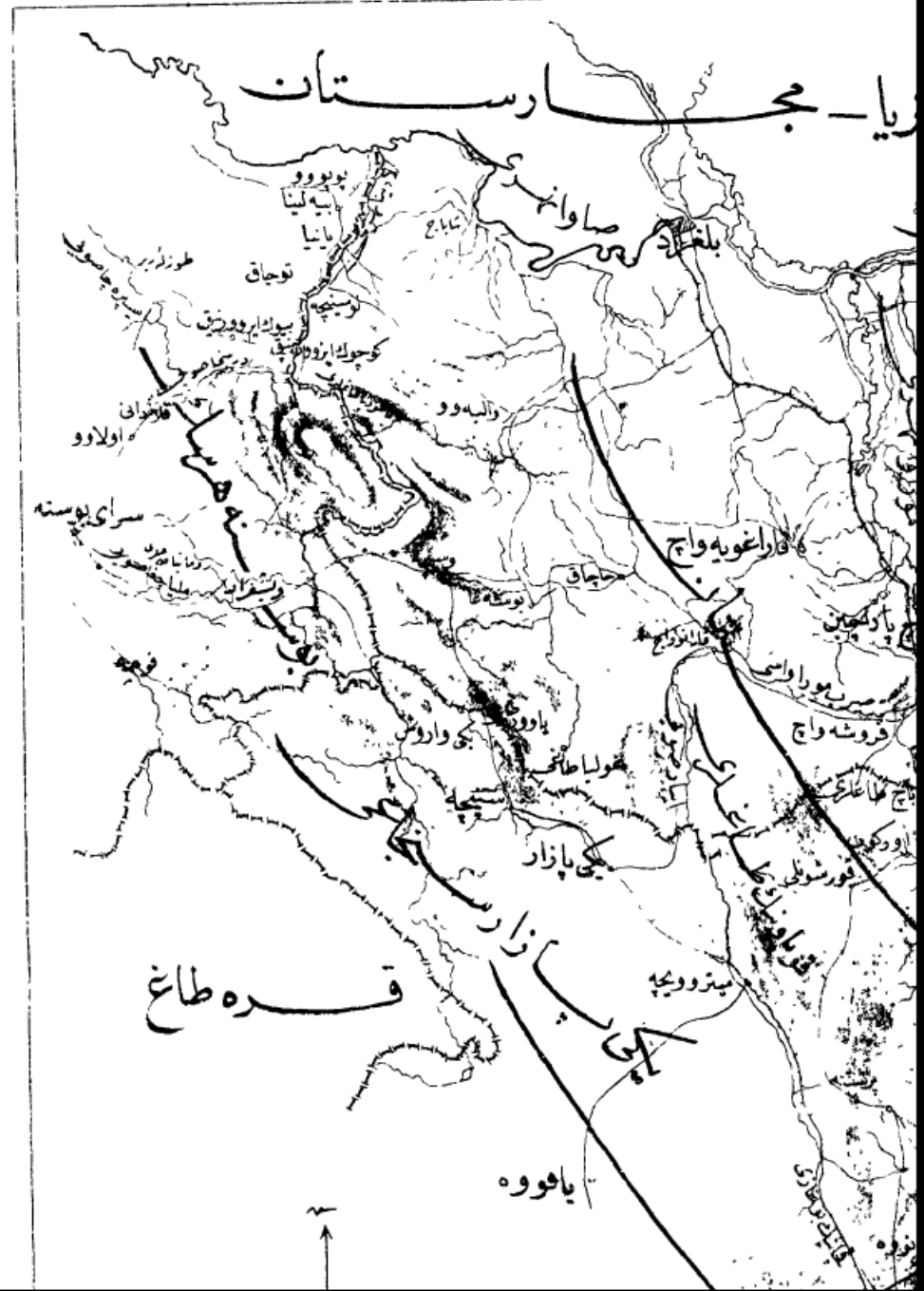
مؤلف : «نیشی مدافعه» به مأمور اولان عساکر منتظمه و غیر منتظمه یدی بیگ کیشیدن عبارت ایدی . «دیور» .

«نیش» که قوه مدافعه سی ایکی بیک بش یوز موجودی آلتی طابور مستحفظ عسکریه ، ایکی بطریه سیار طوپ و قلعه نیک موجود طوپلر نیدن ده آنجق اون قطعه طوپی استعمال ایده جک نفرات موجود و طقسان قرده سوارسی وار ایدی ؛ مقداری نامعلوم بر آرز باشی بوزوق ده موجود ایدیه ده آنلرک مدافعه محلیه جه هیچ بر ثمره سی کوروله مه دی . مؤلف : « عسا کر مرقومه نیک اشغال ایله دیکي محللر ، ممالک عثمانیه ده واقع «راشقا» ، «یا تقوه» و «یکي واروش» ایله «سنیچه» آراسنده واقع «قلایچه» نام موقعلر درکه ، بونلرک پک قلیل اولان محافظلری چوق کچمه دن چکیلمشلسلر در . بورالرده صربیلر ، هر زویه هجوم کوسترمشلسر ، عثمانیلر پک چوق مقاومت کوسترمکمزین اورالردن چکیلمشلسر در . جنرال «الپسچ» ک قومانداسی آلتنده کی «درینا» اوردوسی ایسه ، داٹماحال تدافیده بولوندی . بو اوردونک موقی پک مناعتی اولوب ، حدود بوینه انشا اولونان یکرمی بش طایبه ایله مدافعه اولونمقده ایدی . عثمانیلرک بوراده بر خیلی عسا کری وارسه ده ، بوندن هیچ بروجله استفاده ایدلمش و بو حرکتسزلکک اسبابی مجهول قالشدر . « دیبور . «متروویچه» دن «سنیچه» و «یکي واروش» [پره پول] موقعه قدر «حافظ» پاشا قومانداسیله اون بش طاבורی ده «ویشغراد» دن «بلنه» به قدر «ولی» پاشا قومانداسیله اون بر بچق طابور وار ایدی که مستحفظ و قوردون طابورلری ده بحسابده داخلدر .

والحاصل «شهرکوی» ندن [پروت] بوسنه نیک منتهای حدودینه قدر اطراف حدودده و محال متفرقه ده جماعاً یکون اوتوز یدی طابور عسکر بولونوب بونک ده اکثریسی مستحفظ طابورلر ندن مرکب ایدی . بناء علیه مؤلفک عثمانیلرک بر خیلی عسا کری وارایسه ده حرکتسزلکک اسبابی نه در؟ دیمه سی ، معلومات اساسیه به مستند دکلدر . حدودک طول و وسعتی و صربینک کثیرالمقدار قوللرله تعرضه قارشى قوای متفرقه عثمانیه پک ضعیف دیمک ایدی . خصوصیه «رادومیر» ، «ورانیه» و «اسکوب» جهتلی ، بوتون بوتون قوه عسکریه دن خالی ایدی . اک صوک کونلر ده ، بر خیلی مشکلات ایله «آصف» پاشا قومانداسیله اوج بش طابور سوق ایده یلمش ایدم .

ستان خریطه کی

بازان : سرمد و سیمان پاتا

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :

Doğum Yeri ve Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller :

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler

-SCI :

-Diğer :

Bildiriler

-Uluslararası :

-Ulusal :

Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl :

İLETİŞİM

E-posta Adresi :

Telefon :

Tarih :